

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
המחלקה לפוליטיקה וממשל

**עוצמה נורמטיבית 2.0 – השפעות המדיה החדשה ועידן המידע על האיחוד
האירופי כשחקן נורמטיבי ביחסיו עם מדינות דרום אגן היס-התיכון**

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A.)

מאת: אור בלאן

בהנחיית: ד"ר שרון פרדו

אוניברסיטת בן גוריון בנגב
הפקולטה למדעי הרוח והחברה
המחלקה לפוליטיקה וממשל

**עוצמה נורמטיבית 2.0 – השפעות המדיה החדשה ועידן המידע על האיחוד
האירופי כשחקן נורמטיבי ביחסיו עם מדינות דרום אגן היס-התיכון**

חיבור זה מהווה חלק מהדרישות לקבלת התואר "מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A)

מאת: אור בלאן

בהנחיית: ד"ר שרון פרדו

תאריך: 29/12/14

חתימת הסטודנט:

תאריך: _____

חתימת המנחה: _____

תאריך: _____

חתימת יו"ר הועדה המחלקתית: _____

תקציר

עליית כוחה של המדיה החברתית מערערת את עוצמתם המסורתית של השחקנים הפוליטיים ויכולת הפעולה שלהם בזירה הבינ"ל, זירה בה נהוג לראות באיחוד האירופי כשחקן נורמטיבי. האיחוד מבקש להקרין כלפי חוץ דימוי-עצמי חיובי המתבסס על ערכי ליבה נורמטיביים, כגון דמוקרטיה, שלטון החוק וזכויות אדם, במטרה למצב עצמו כמודל חיקוי פוליטי-חברתי-מוסרי. האיחוד משתמש בכלי הדיפלומטיה הציבורית ו"כוח המשיכה" של עוצמתו הנורמטיבית כדי לזכות בדעת הקהל הציבורית, במדינות בהם הוא פועל, כך שזאת תיטה לטובתו מה שיאפשר לו לפעול בעולם בהצלחה.

במציאות התקשורתית החדשה הניסיון לזכות בדעת הקהל נעשה קשה יותר, מכיוון שהמדיה החברתית והאינטרנט מעצימים את כוחם של פרטים וקבוצות, שמשתמשים במידה החברתית באופן שמערער ומאתגר את מאמצי השכנוע של השחקנים הפוליטיים המסורתיים. "מהפכות הפייסבוק והטוויטר", דוגמת מהפכות "האביב הערבי" והמחאות הכלכליות של 2011, הם עדות לא רק להעצמת כוחם של פרטים והתגברותם של תופעות התנגדות גלוקאליות, אלא גם לצורך של השחקנים הבינ"ל המסורתיים לשנות את אופן החשיבה ודרך הפעולה שלהם כך שיוכלו להתמודד באופן מוצלח עם עוצמתה של המדיה החברתית.

האיחוד האירופי, כשחקן בינ"ל פיקח הפועל למיקסום עוצמתו בזירה הבינ"ל, נדרש גם הוא להגיב לשינויים אלו והוא מבקש לרתום את כוחה של המדיה החדשה ולשלב ככלי במדיניות הדיפלומטיה הציבורית שלו, ביחסיו עם מדינות דרום אגן הים-התיכון. יחסיו של האיחוד עם מדינות דרום אגן הים-התיכון תמיד היוו מקרה-בוחן מעניין לעוצמתו הנורמטיבית, זהותו ותפקידו בזירה הבינ"ל, מכיוון שיחסים אלו היוו את מקרה החקר הראשון של מדיניות החוץ האירופית במסגרת תהליך ברצלונה ואף קודם לכן במסגרות אחרות. מעמדו של האיחוד ספג מכה קשה לאור התהפוכות האזוריות ואף נראה כי רמת האכזבה והאירו-סקפטיות בקרב האזרחים במדינות כגון מצרים, ישראל, תוניס ומרוקו נמצאת במגמת עלייה. במילים אחרות, האזרחים במדינות אלו מאוכזבים ממה שהם רואים כחוסר היכולת של האיחוד לגרום לשינוי אמיתי בשטח התואם להצהרותיו הנורמטיביות. לאור כישלוננו ארוך השנים של האיחוד לקדם רפורמות דמוקרטיות אמיתיות, תמיכתו במשטרים האוטוריטאריים וכישלון בקידום תהליך השלום באזור, מעמדו בקרב הציבור במדינות אלו נפגע והוא סובל מתדמית שלילית וחוסר לגיטימציה. קברניטי האיחוד בוחרים לראות בחוסר היציבות הפוליטית הנוכחית דווקא כהזדמנות ליצור דיאלוג חדש במטרה לשפר את מעמדו ותדמיתו של האיחוד בקרב הציבור ולשם כך הם מגבירים את מאמצי הדיפלומטיה הציבורית שלהם באזור, באמצעות משלחות הנציגים של שירות החוץ האירופי.

לאור המציאות התקשורתית החדשה, האיחוד נדרש לשנות את האופן בו הוא מפעיל את עוצמתו הנורמטיבית ובפרט את "מאמצי השיווק" של תדמיתו הנורמטיבית באמצעות המדיה החברתית. השימוש שנעשה ברשתות ככלי מחאה והתארגנות פוליטית משמעותו שיש צורך, בין השאר, גם בשינוי צורת ההתקשרות שבין הפוליטיקאים והעם, בין האיחוד והאזרחים. אחד המסרים של המהפכות והמחאות הנ"ל לממסד הפוליטי הוא שהם צריכים "לדבר ישירות עם העם", כלומר נכון יהיה שהם ינצלו את המדיה החברתית כדי לבסס אפיק תקשורת "ישיר ומקושר" עם העם (בניגוד או בנוסף לתקשורת הרגילה שפונה "אל העם"). מדובר בשינוי של צורת ההתקשרות של האיחוד עם אזרחים במדינות שליטיות, המעבר מתקשורת חד-כיוונית בה קהל האזרחים נתפס כיעד פאסיבי, מעיין "לוח מטרה" למסרים הפוליטיים, לתקשורת רב-כיוונית נטולת צנזורה חיצונית בה קהל יעד הוא חלק פעיל מרשת התקשורת. אם ברצונו של האיחוד לבסס קשר ארוך-טווח ולשקם את היחסים עם ציבור

האזרחים במדינות האזור, הוא נדרש לשנות את אופן ההתקשרות שלו עם ציבורים אלו. לא מדובר רק בגישה חדשה של מדיניות הדיפלומטיה הציבורית של האיחוד באזור, אלא תפיסה שונה של מערך הכוחות ויכולת הפעולה שלו באזור, תוך שימוש ומינוף של עוצמתו הנורמטיבית. המציאות הזאת מעלה מספר שאלות; מהן השפעותיה של המדיה החברתית ועידן המידע על אופן הפעולה ועוצמתו הנורמטיבית של האיחוד כשחקן בינ"ל? מהי השפעתה של המדיה החברתית על מאמצי הדיפלומטיה הציבורית של האיחוד, במדינות דרום אגן הים-התיכון? האם האיחוד מצליח להפעיל את עוצמתו הנורמטיבית, במסגרת מאמצי הדיפלומטיה הציבורית שלו, ברשתות החברתיות באופן אפקטיבי?

חוקרים רבים ביקשו לבחון את האופן שבו המדיה החדשה מאתגרת את יכולת הפעולה והעוצמה של השחקנים המסורתיים, בניסיון לזהות ולהסביר את השינויים שחלו בזירה הבינ"ל ויחסי הכוחות הפוליטיים בעקבות מהפכת המידע והתפשטותה של רשת האינטרנט. מחקר זה מציע ניתוח שמטרתו לבחון ולהסביר את האופן שבו האיחוד האירופי, הרואה עצמו כשחקן נורמטיבי, מתאים עצמו למציאות התקשורתית החדשה. במחקר יוצעו שני מושגים חדשים אותם תבעתי, לתיאור התופעה; "ישיר ומקושר", המתאר את אפיק התקשורת החדש שהשחקנים הפוליטיים נדרשים לבסס כדי לפעול באופן מוצלח בעולם בו המדיה החברתית משנה את כללי המשחק ויחסי הכוחות, ו"אירופה כעצמה נורמטיבית 2.0" (NPE 2.0), המתאר את האופן שבו האיחוד האירופי מנסה להתאים את השימוש בעוצמתו הנורמטיבית לעידן המדיה החדשה. באמצעות מושגים אלו אבצע ניתוח של פעילות הדיפלומטיה הציבורית של נציגויות האיחוד ברשתות החברתיות, במטרה לענות לשאלות הנ"ל.

העבודה תבחן את מסמך הביטחון המקוון של האיחוד האירופי, כמסמך המדיניות המשותף והאיחוד הראשון של האיחוד בנושאי סייבר ואינטרנט, במטרה לבחון את אופן התאמתו של האיחוד למדיה הדיגיטלית החדשה ושילובה במדיניות החוץ שלו. כמו תיבחן פעילותם המקוונת של נציגויות שירות החוץ האירופי בשתי רשתות חברתיות מרכזיות: פייסבוק וטוויטר. בחינת הפעילות המקוונת תתמקד בחמישה מקרי בוחן: ישראל, מצרים, מרוקו, תוניס והרשות הפלסטינאית. ניתוח הפעילות המקוונת של משלחות אלו נועד לבחון את ניסיונותיו של האיחוד ליצור קשר "ישיר ומקושר" עם ציבור האזרחים במדינות הנ"ל, כחלק מניסיון התאמתו למציאות התקשורתית החדשה. עבודה זו תטען כי האיחוד מבקש לבסס ולקדם "מותג-עצמי נורמטיבי", כחלק מפעילות הדיפלומטיה הציבורית המקוונת שלו, כאשר אופן הפעילות של נציגויות שירות החוץ מעיד על תהליך עמוק ורחב יותר. בעידן המדיה החדשה חוקי המשחק ויחסי הכוחות השתנו, העולם הווירטואלי צובר עוצמה ונהפך לזירה דומיננטית, לכן שחקנים שרוצים לפעול באופן מוצלח בעולם זה נדרשים להתאים עצמם לחוקי המדיה החדשה, ובפרט להתאים את מאמצי הדיפלומטיה הציבורית שלהם לצורת התקשורת ה"ישירה ומקושרת" עם הציבור. לאור כך, טענתי המרכזית היא שהאיחוד מבקש להתאים עצמו ואת השימוש בעוצמתו הנורמטיבית למציאות התקשורתית החדשה במסגרת "אירופה כעצמה נורמטיבית 2.0". בחינת התכנים והפרסומים של נציגויות שירות החוץ ברשתות החברתיות, תשפוך אור לא רק על יחסיו הווירטואליים של האיחוד עם מדינות דרום אגן הים-התיכון, אלא גם על האופן שבו האיחוד מנסה לפעול, לקדם ולהתאים את עצמו למציאות החדשה, תוך הישענות על משאבי עוצמתו הנורמטיבית.

הקדמה ושלמי תודה

"מסיבה כלשהיא, המדינות הקטנות של מערב אירופה, שלשונויותיהן לשונות כלאיים [...] שדתן נולדה מהגיגיו של יהודי בן נצרת ושהידע שלהן חב רבות למתמטיקה, לאסטרונומיה ולטכנולוגיה של המזרח, החלו בשלהי המאה ה-15 ליצור ציביליזציה שהצלחה לא רק לכבוש את כל האימפריות הגדולות של המזרח ולשעבד את אפריקה, את אמריקה הצפונית והדרומית ואת אוסטרלאסיה, אלא גם להעביר אנשים מכל קצוות העולם לדרך החיים המערבית – המרה שבסופו של דבר נעשתה בכוח הלשון יותר מבכוח הזרוע."¹

בעבודה זו אני מבקש לבחון את השפעותיו של עידן המידע על עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד האירופי. לשם כך אני מציע את מושג ה"עוצמה נורמטיבית 2.0" לתיאור ניסיון ההתאמה של האיחוד למציאות תקשורתית "ישירה ומקושרת", שהוא מושג נוסף שאני מציע לתיאור ואפיון המציאות התקשורתית החדשה. באמצעות מושגים אלו אני מבקש לנתח את המדיה החברתית כזירה לא שגרתית לבחינת האופן שבו האיחוד מפעיל את עוצמתו הנורמטיבית בעולם.

בחינת מאמצי הדיפלומטיה הציבורית במדיה החברתית של נציגויות שירות החוץ האירופי מובילה למסקנה ברורה, שבעולם כיום, הן המחקר והן השחקנים הפוליטיים הבינ"ל (ובפרט האיחוד) לא יכולים להרשות לעצמם להתעלם מהזירה הווירטואלית. עבודתי מבקשת לקדם את הדיון המחקרי ולמקדו באחת הזירות המשמעותיות ביותר כיום והיא המדיה החברתית. בדומה לחוקרים אחרים לפני, אני רואה באיחוד כשחקן הפועל בעולם מתוך תפיסתו את עצמו ככוח נורמטיבי-פוזיטיבי, והיא זו שמכתיבה את אופן ההתקשרות והאינטראקציה שלו עם ציבור המשתמשים במדיה החברתית. המציאות התקשורתית החדשה והאתגר שהמדיה החברתית מציבה לשחקנים הפוליטיים ובפרט לאיחוד האירופי, דורשת מאתנו לבחון מחדש את האופן שבו אנו מבינים את מושג העוצמה הנורמטיבית ומשתמשים בו להסבר מאבקי כוח בעידן המידע בכלל ויחסי החוץ של האיחוד בפרט.

עבודת תיזה זו לא הייתה מתאפשרת ללא עזרתם ותמיכתם של מספר אנשים להם אבקש להודות: תודתי הראשונה היא לד"ר שרון פרדו, על התמיכה והעידוד לאורך הדרך. בזכות ההנחיה המקצועית, הדלת הפתוחה והאוזן הקשבת בכל עת וכמובן האתגור התמידי לחשוב ולהטיל ספק במוכר ובידוע הצלחתי להתמודד עם אתגר כתיבה התיזה. בזכות גישתו האינטר-דיסציפלינארית, ראייתו הרחבה, הידע המעמיק ויחסו האנושי החם, קיבלתי את התמיכה והעידוד להתמודד עם נושא מורכב ועל כך אני מודה לו מקרב ליבי.

בנוסף, ולא פחות חשוב מכך, ארצה להודות לבת זוגתי חן, על האוזן הקשבת, הלב החם והאוהב ובעיקר על התמיכה העצומה שנתנה לי לאורך כל הדרך. אין בליבי ספק שללא תמיכתה לא הייתי מסוגל להתמודד עם האתגר באופן מוצלח.

תודתי הגדולה ביותר נתונה לבני משפחתי וחבריי הקרובים שלימדו (ועודם מלמדים) אותי רבות. האמונה, התמיכה והעידוד של משפחתי החמה לאורך כל שנות לימודי הם שדחפו אותי קדימה. אבקש להקדיש תודה מיוחדת להורי שבזכות מאמציהם והסביבה התומכת שהעניקו לי הצלחתי להגיע עד הלום.

¹ (פרגוסון 2011 : 30).

תוכן עניינים

I	תקציר	
III	הקדמה ושלמי תודה	
V	רשימת טבלאות ותרשימים	
V	קיצורים וראשי תיבות	
1	מבוא	
6	פרק 1 – האיחוד האירופי והעולם שבחוץ, שחקן נורמטיבי בזירה הבינ"ל?	
6	א.1. אירופה והעולם – מדיניות החוץ של האיחוד האירופי	
6	i.א.1. מדיניות החוץ האירופית – הרכב ויישום	
9	ii.א.1. מדיניות החוץ האירופית כמטא-נרטיב	
11	ב.1. To Lead By Example – אירופה כעצמה נורמטיבית	
14	i.ב.1. מפערים נורמטיביים להבניית מציאות – מצב הדיון כיום	
18	ii.ב.1. זהויות ומבני ידע - עוצמה נורמטיביות וקונסטרוקטיביזם	
22	iii.ב.1. אירופיזציה של התרבות הפוליטית? עוצמה נורמטיבית בעולם גלובלי	
28	ג.1. אירופה כמותג? עוצמה נורמטיבית ודיפלומטיה ציבורית	
28	i.ג.1. דיפלומטיה ציבורית, מהי?	
30	פרק 2 – Tweet, Share & Engage - דיפלומטיה ציבורית בעידן המידע	
31	א.2. ידע זה כוח - שינויים ביחסי העוצמה בעידן המידע	
32	i.א.2. המקלדת חזקה מהחרב? המציאות התקשורתית החדשה	
33	ii.א.2. ישיר ומקושר – צורת התקשרות חדשה?	
34	iii.א.2. תקשורת גלובאלית והתנגדות לוקאלית – גלוקליזציה בעידן המידע	
36	ב.2. דיפלומטיה ציבורית בעידן המידע - הדיפלומטיה הציבורית החדשה	
38	i.ב.2. PD 2.0 - דיפלומטיה ציבורית והמדיה החברתית	
40	ii.ב.2. אירופה כעצמה נורמטיבית 2.0? עוצמה נורמטיבית והמדיה החברתית	
46	פרק 3 – יחסי האיחוד ומדינות דרום אגן הים-התיכון, סקירה היסטורית	
46	א.3. Club Med? האיחוד ומדינות דרום אגן הים-התיכון	
47	i.א.3. יחסי האיחוד וישראל	
48	ii.א.3. יחסי האיחוד והרשות הפלסטינאית	
50	iii.א.3. יחסי האיחוד ומצרים	
51	iv.א.3. יחסי האיחוד ומרוקו	
52	v.א.3. יחסי האיחוד ותוניס	
54	ב.3. דמוקרטיה, זכויות אדם ושלום - היבטים נורמטיביים ביחסי האיחוד ומדינות האזור	
54	i.ב.3. היבטים נורמטיביים: זכויות אדם ודמוקרטיה	
57	ii.ב.3. היבטים נורמטיביים: שלום והסכסוך הישראלי-פלסטינאי	
60	פרק 4 – המותג המקוון – ניתוח הבניית הזהות הנורמטיבית של האיחוד באינטרנט	
61	א.4. האסטרטגיה לביטחון מקוון של האיחוד האירופי (CSEU)	
65	ב.4. המותג הנורמטיבי – ניתוח פרסומי הנציגויות במדיה החברתית	
65	i.ב.4. זכויות אדם	
	ii.ב.4. דמוקרטיה ושלטון החוק	
73	ג.4. רמת מעורבות – ניתוח כמותני	
74	i.ג.4. חישוב רמת המעורבות	
79	פרק 5 – דיון ומסקנות	
82	סיכום	
85	ביבליוגרפיה	
91	נספחים	

רשימת טבלאות ותרשימים

טבלאות

טבלה 1	רמות חדירה לאפיק
טבלה 2.א	פייסבוק - פירוט תגובות לעמוד וחישוב רמת מעורבות לפי מדינה
טבלה 2.ב	טוויטר - פירוט תגובות לעמוד וחישוב רמת מעורבות לפי מדינה

תרשימים

תרשים 1.א	רמת מעורבות ביחס לחדירה – פייסבוק
תרשים 1.ב	רמת מעורבות ביחס לחדירה – טוויטר

קיצורים וראשי תיבות

AA	Association Agreement	הסכם אסוציאציה/התאגדות
AP	Action Plan	תוכנית פעולה
CFSP	Common Foreign and Security Policy	מדיניות החוץ והביטחון המשותפת
CSEU	Cybersecurity Strategy of the European Union	האסטרטגיה לביטחון מקוון של האיחוד האירופי
DAE	Digital Agenda for Europe	האג'נדה הדיגיטלית של אירופה
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Agreement	הסכם סחר חופשי עמוק ומקיף
DSM	Digital Single Market	השוק הדיגיטלי האחד
EC	European Community	הקהילה האירופית
EEAS	European External Action Service	שירות החוץ האירופי
EIDHR	European Initiative for Democracy and Human Rights	היוזמה האירופית לדמוקרטיה וזכויות אדם
EMP	Euro-Mediterranean Partnership	השותפות האירו-ים תיכונית
ENP	European Neighborhood Policy	מדיניות השכנות האירופית
ENPI	European Neighborhood Policy Instrument	כלי מדיניות השכנות האירופית
ESDP	European Security and Defense Policy	מדיניות הביטחון וההגנה האירופית
EU	European Union	האיחוד אירופי
HR	High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy	הנציג העליון של האיחוד לענייני חוץ ומדיניות הביטחון
NPD	New Public Diplomacy	דיפלומטיה ציבורית חדשה
NPE	Normative Power Europe	אירופה כעצמה נורמטיבית
PD	Public Diplomacy	דיפלומטיה ציבורית
PTA	preferential trade agreement	הסכמי סחר מועדפים
UfM	Union for the Mediterranean	האיחוד למען הים התיכון
UGC	User Generated Content	תוכן מבוסס משתמש

קשה למצוא עדות חזקה יותר לכוחה של המדיה החברתית והשפעתה על הפוליטיקה מזו של מהפכות "האביב הערבי" והמחאות הכלכליות ב-2011, שכונו גם "מהפכות הפייסבוק והטוויטר". אומנם כיום חוקרים רבים מערערים על מרכזיותן של הרשתות החברתיות במהפכות הללו, אך לא על משמעותן. לאחריהן, לא ניתן עוד להתעלם מכוחה העצום של הרשת לארגן, לתאם ולהוציא לפעול מחאות ומהפכות פוליטיות וחברתיות. הרשת לא רק מעצימה את כוחו של הפרט, היא גם משמשת כזירה חדשה, נטולת פיקוח או שליטה מרכזיים, בה פרטים יכולים ליצור קבוצות, להחליף רעיונות ולהתאגד בצורה יעילה, פשוטה ומהירה. המסר של אותם מהפכות ומחאות הגיע גם לקברניטי האיחוד האירופי (א"א), הנדרשים להתאים עצמם לא רק למדיום תקשורתי חדש, אלא למציאות תקשורתית חדשה בה דרכי הפעולה וחוקי המשחק הישנים אינם חלים עוד.

חוסר היציבות הפוליטית בשכנותיו מדרום והמציאות התקשורתית החדשה אילצו את האיחוד לנסח דרכי תגובה חדשות, לא רק למול השלטונות אלא גם למול ציבור האזרחים במדינות דרום אגן הים-התיכון. המציאות התקשורתית החדשה בשילוב הירידה בתמיכה, אובדן הלגיטימציה ועלייה באירו-סקפטיות בקרב ציבורים נרחבים במדינות האזור מאלצים את האיחוד לחשוב מחדש על מדיניות החוץ (מד"ח) שלו כלפי האזור ובפרט על מדיניות הדיפלומטיה הציבורית שלו המשמשת ליצירת הקשר וקידום האינטרסים של האיחוד ברמת "הקרקע" עם האזרחים במדינות אלו.²

בשני העשורים האחרונים הגישה המחקרית השולטת בניסיון להסביר, לתאר ולבחון את המד"ח האירופית בכלל ומהלכי הדיפלומטיה הציבורית שלו בפרט היא תיאוריית "אירופה כעצמה נורמטיבית" (NPE). תפיסה זו, שהוצעה לראשונה ע"י איאן מאנרס (Ian Manners), גורסת כי הא"א הינו שחקן בעל זהות ותפיסה-עצמית ייחודית של מקומו בעולם. בפועלו בעולם, האיחוד רואה עצמו כגוף המגלם, מייצג ואחראי לקידום של מספר ערכים נורמטיביים, בתחומי האיחוד וברחבי העולם, בהם שלום, דמוקרטיה וזכויות אדם. התיאוריה גורסת כי התפיסה הבסיסית שמנחה את האיחוד בבואו לפעול בעולם היא ראיית עצמו במונחים נורמטיביים ומחויבותו לקידום בעולם. אותם ערכי ליבה נורמטיביים משמשים כמקורות עוצמה שבאמצעותם האיחוד מבקש להשפיע ולשנות את המערכת הבינ"ל. התיאוריה אותה פיתח מאנרס זכתה למקום מרכזי בדיון האקדמאי והובילו לשלל מחקרים בנושא, כאלו שביקשו להוכיח את דבריו וכאלו שביקשו לבקרם ולהפריכם. בתוך אלו, התפתח דיון ער במיוחד סביב בחינת עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד ביחסיו עם מדינות דרום אגן הים-התיכון (והמזה"ת בכלל).

² (Wolff 2013: 17–20; Dennison et al. 2013: 3–7).

העבודה העכשווית המעניינת ביותר נעשית ע"י חוקרים מהזרם הקונסטרוקטיביסטי, הטוענים כי המטא-נרטיב הנורמטיבי של האיחוד הוא זה שמעצב את זהותו ומגדעו עם שאר העולם. טענתם עולה למול מחקרים המראים פער בין תפיסתו העצמית-נורמטיבית של האיחוד ובין פעולותיו בשטח. בשנים האחרונות מחקרים רבים שעסקו בבחינת יחסי האיחוד עם שכנותיו מדרום, הראו כי למרות הרטוריקה והיעדים הנורמטיביים, בפועל הוא מתנהג כשחקן ריאליסטי המקדם אינטרסים ביטחוניים או כלכליים צרים, זאת בניגוד מוחלט לעמדותיו הנורמטיביות וערכיו האוניברסליים³. למול זה חוקרי הזרם הקונסטרוקטיבי טוענים כי "הפער הנורמטיבי" הזה אינו מבטל את מהותו הנורמטיבית של האי"א. טענתם היא שבתהליך הבניית הזהות האירופית ועיצוב המדיניות שלו, התפיסה העצמית-נורמטיבית של האיחוד משמשת כמעין אידיאל טיפוס שביחס אליו קברניטי האיחוד, סוכניו ומוסדותיו פועלים. הם משעתקים את תפיסת ה-NPE ובתורם מעצבים ומעוצבים על ידה, קרי שהתנהגותם מונחית ומונעת מתוך תפיסת הנורמטיביות האירופית. לכן נטען שאידאל הנורמטיביות משמש כיעד לפיו האיחוד מעצב את מד"ח שלו והוא זה שמכתיב את התנהגותו ויחסיו עם שאר השחקנים בזירה הבינ"ל. רוצה לומר שניתוח תהליכי הבניית הזהות האירופית לאורם של התפיסות והערכים הנורמטיביים מספקים הסבר לאופן שבו מתעצבת מדיניות החוץ האירופית.

הוגי הגישה רואים באפיקי התקשורת השונים, שבאמצעותם האיחוד מבקש לקדם את המד"ח שלו, ככלים שנועדו לקדם את מטרותיו הנורמטיביות. רוצה לומר, כאשר האיחוד משתמש בתקשורת במד"ח שלו, הוא עושה בה שימוש אינסטרומנטלי שנועד לחזק את עוצמתו הנורמטיבית. בראייה זו, כאשר נעשה שימוש במדיה כלפי מדינה שכנה מסוימת, הדבר נועד לקדם אינטרסים ויעדים נורמטיביים. לכן יש לראות במדיה החדשה כאפיק/כלי שנועד להביא לידי ביטוי את עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד במטרה לממש אינטרסים ויעדים נורמטיביים בזירה הבינ"ל. מתוך דברים אלו, אבקש לבחון את אופן ההתאמה של האיחוד למציאות התקשורתית החדשה של עידן המידע.

למרות כל מאמצי האיחוד לקדם את יעדיו הנורמטיביים במדינות כגון ישראל, מצרים ותוניס ולמרות היחסים הדיפלומטיים שהתבססו לאורך השנים, בפועל לא נראה כי האיחוד הצליח לקדם את מטרותיו בנושאים כגון זכויות האדם, מעמדם של ארגוני חברה אזרחית, רפורמות פוליטיות ודמוקרטיזציה, מה שהוביל לתחושת מיאוס, אכזבה ואף כעס כלפי האיחוד בקרב האזרחים באותם מדינות. לאור תמונה זו, ולאורן של המהפכות הנ"ל וחוסר היציבות הפוליטית באזור, האיחוד נדרש ליצור דרך חדשה לבסס את מעמדו ולשפר את תדמיתו בעיני האזרחים במדינות דרום אגן הים-התיכון, שכן האיחוד לא יוכל לקדם את יעדיו הנורמטיביים בלעדיהם. כל זה יוצר לאיחוד את הצורך לבסס אפיק תקשורת חדש עם קהלי היעד במדינות אלו, במסגרת הדיפלומטיה הציבורית שהוא מפעיל ובאמצעות המדיה החברתית, שנהפכה לכלי התקשורת המרכזי בתהליך. כינתי אפיק תקשורת זה בשם "ישיר ומקושר", קרי היכולת לבסס תקשורת דו-כיוונית (בין האיחוד לאזרחים במדינות היעד ולהפך), נטולת צנזורה או התערבות חיצונית, באמצעות רשת הקשרים הווירטואליים שיצרו לעצמם במדיה החדשה, כך שיוכלו לקבל מידע ולהתעדכן באופן תדיר באירועים ובחדשות.

³ (Pace 2009; Gordon and Pardo 2013; Joffe 2007; Bauer 2011; Seeberg 2009).

השינויים בסביבה הפוליטית של האיחוד והמציאות התקשורתית החדשה מאתגרים את יכולת האיחוד לקדם את האינטרסים שלו ולהפעיל את עוצמתו הנורמטיבית בצורה יעילה. לא מדובר רק ביכולתו לקדם את יעדיו הנורמטיביים באזור, אלא גם ביכולתו לקדם באופן מוצלח את יעדיו הכלכליים, הביטחוניים והפוליטיים⁴. במציאות התקשורתית החדשה האיחוד נדרש לבסס אפיק תקשורת חדש, אותו כיניתי "ישיר ומקושר", עם קהלי היעד במדינות האזור, אם ברצונו לפעול באופן מוצלח בזירה הבינ"ל. תקשורת "ישירה" משמעותה תקשורת ללא תיווך או עריכה חיצוניים בין משדר המסר (השחקן הפוליטי) ובין קהל היעד (יעד המסר), באמצעות כלי המדיה החדשה (האינטרנט והרשתות החברתיות). תקשורת "מקושרת" משמעותה, היכולת של כל משתמש ברשתות החברתיות לנצל את רשתות הקשרים שיצר לעצמו בזירה הווירטואלית כדי לקבל מידע, להיות מחובר לאירועים וחדשות ולהתעדכן באמצעותם בהתרחשויות ואירועים רחוקים וקרובים.

הצורך לבסס אפיק תקשורת "ישיר ומקושר" נובע מהשינויים שחוללה המציאות התקשורתית החדשה ביחסי הכוחות ובזירה הבינ"ל, ובפרט לשינוי שגרמה המדיה החברתית ליכולת ההתארגנות בקבוצות ולחופש המידע ברשת האינטרנט. הרשת היא למעשה מאגר עצום ובלתי נדלה של מידע במגוון אין-סופי של תחומים, וכך לכל פרט עם גישה לאינטרנט יש גישה למידע שבעבר לא היה נגיש לו בהכרח, וכך האינטרנט מעצים את הפרט (מכיוון שידע הוא כוח). בנוסף לכך, המדיה החברתית יצרה פלטפורמה זולה, נוחה ופשוטה ליצירת קבוצות מבוססות תחומי עניין משותף. כאשר קבוצות אלו מתאגדות סביב בסיס פוליטי או אידיאולוגי משותף, תוך כדי שהן רותמות את כוחה של הרשת לטובתם, הם מהווים כוח שמאתגר את מבני העוצמה ושיטות הפעולה של השחקנים הפוליטיים המסורתיים. יחסי הכוחות השתנו וכעת לאזרחים יש יותר כוח להתארגן, להתאגד ולקדם אג'נדה פוליטית במטרה להביא לשינוי (כדוגמת תנועת occupy wall street). הרשת נהפכה לא רק לכלי חזק, אלא לזירה תקשורתית מרכזית לפעילות פוליטית. תחת מציאות זו, שחקן שלא מתאים עצמו לכללי המשחק של המדיה החדשה ואינו פעיל במרחב הווירטואלי מסתכן בכך שיתעלמו ממנו ואף נידון לכישלון בניסיון לקדם את האינטרסים שלו בזירה הבינ"ל. לכן השחקנים המסורתיים נדרשים לבסס תקשורת ישירה ומקושרת עם קהלי היעד שלהם, כדי להיתפס כרלוונטיים ואמינים, קרי שחקנים הפוליטיים המסורתיים (והמוסדיים) ייתפסו כשותפים למטרה ולא כמתחרה/אויב.

עבור האיחוד משמעות הדבר היא שהוא נדרש לבחון מחדש את אופן פעולתו והאופן שבו הוא משתמש בעוצמתו הנורמטיבית, שכן יחסי הכוחות ו"כללי המשחק" התקשורתיים השתנו. טענתי היא שהאיחוד נדרש לבסס את זהותו הנורמטיבית בזירה הווירטואלית, אם ברצונו להצליח ולשכנע את האזרחים במדינותיו השכנות. רוצה לומר, המציאות התקשורתית החדשה והצורך לבסס קשר ישיר ומקושר עם קהלי היעד משפיעים על הגדרתו של האיחוד כשחקן נורמטיבי והוא נדרש להתאים עצמו למציאות זו. למעשה, מדובר במעבר מאירופה כעצמה נורמטיבית, למה שכיניתי כ"אירופה

⁴ (Vickers 2004; Potter 2002; Greppi 2012; Gilboa 2008).

כעצמה נורמטיבית 2.0" (NPE 2.0). ה-NPE 2.0 משמעותו ההפעלה, הקידום והשימוש במקורות העוצמה הנורמטיבית של האיחוד במסגרת המציאות התקשורתית החדשה. מכיוון שאני יוצא מתוך הגישה הקונסטרוקטיבית, טענתי היא שהדבר קשור גם לתהליכי הבניית הזהות האירופית, קרי שהמדיה החברתית משמשת כזירה נוספת לבחינה ועיצוב של הזהות האירופית הנורמטיבית.

נכון להיום, קיים מחסור בדיון המחקרי על התאמת האיחוד למציאות החדשה ואופני השימוש שלו בעוצמתו הנורמטיבית באינטרנט. דיון אחד שכן בוחן דברים אלו מתקיים בתחום חקר הדיפלומטיה הציבורית, שהיא אותו אפיק של מדיניות החוץ הנועד לביסוס מערכת יחסים ארוכת טווח עם קהלי היעד, תוך שימוש במשאבי עוצמה רכה של השחקן, במטרה ליצור "קרקע מאפשרת" לקידום המטרות והאינטרסים של השחקן שמפעיל אותה⁵. מחקרים בתחום מציעים לבחון את השימוש במדיה החדשה כחלק מניסיונות קידום "המותג" שהוא הא"א, כלומר כיצד האיחוד מקדם את תדמיתו החיצונית ומעצב את דימויו בעיני קהלי היעד במדינות בהם הוא פועל. באמצעות המושגים הנ"ל שאני מציע בעבודה זו, אבקש להראות כיצד מאמצי השיווק הללו הם למעשה חלק מתופעה רחבה ועמוקה יותר, שהיא התאמת השימוש בעוצמתו הנורמטיבית של האיחוד למציאות התקשורתית החדשה.

כדי לבחון את התאמת ה-NPE למציאות החדשה, להדגים את השימוש במושגים שהצעתי ולהוכיח את דברי, אבקש לבחון את מסמך מדיניות הביטחון המקוון של האיחוד ואת פעילותם של נציגויות שירות החוץ האירופי ברשתות החברתיות. לצורך הניתוח בחרתי להתמקד ביחסי האיחוד עם 5 מדינות באזור דרום אגן הים-התיכון: ישראל, הרשות הפלסטינאית, מצרים, מרוקו ותוניס ובחינת פעילות הנציגויות למדינות אלו בפיסבוק ובטוויטר. ניתוח תוכן המסמך והפרסומים במדיה החברתית יעשה בהתאם לאמצעי הדיפוזיה שמאגנס מציע ובאמצעות ערכי הליבה האירופיים, במטרה לבחון את אופן הבניית הזהות האירופית והשתקפותם של ערכי הליבה הנורמטיבים בפרסומים אלו. בניתוח הכמותני ייבדקו המדדים הכמותיים המקובלים בבחינת חשבונות פייסבוק וטוויטר, בהם מספר "לייקים", שיתוף בפוסטים ויצירת רמת מעורבות בקהל היעד, בהשוואה לנתוני שימוש באינטרנט ופוטנציאל שימוש במדיה החברתית באותה מדינה. ניתוח זה יספק לנו מדד לבחינת יעילותן של המשלחות ליצור קשר ישיר עם אזרחי המדינות השונות והאם הם מצליחים לערב ולהפעיל אותם המדיה החברתית.

פעילות נציגויות אלו ברשתות החברתיות תשמש כמקרה בוחן לאופן שבו נעשה שימוש בעוצמתו הנורמטיבית של האיחוד במרחב הווירטואלי, בניסיון לקדם את תדמיתו הנורמטיבית ובניסיון לבסס קשר ישיר ומקושר עם ציבור האזרחים באותן מדינות. דרך בחינה זו אבקש להראות את ניסיון ההתאמה של האיחוד למציאות התקשורתית החדשה, קרי המעבר מ-NPE ל-NPE 2.0.

⁵ (Nye 2008; Sharp 2005; Melissen 2005a).

הפרק הראשון בעבודה יעסוק בסקירת מדיניות החוץ האירופית, הצגה של הדיון האקדמאי שהתפתח בניסיון להסבירה, קרי גישת ה-NPE, הביקורת שהועלתה בעקבותיו ומצב הדיון המחקרי כיום. הפרק ייחתם בהצגה ובחינה של מושג הדיפלומטיה הציבורית כאפיק של מדיניות החוץ האירופית ובכלל ושל עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד בפרט.

בפרק השני אבקש לבחון את המציאות התקשורתית החדשה שנוצרה, תוך הצעת מושג חדש לתיאוריה. באמצעות מושג ה"ישיר ומקושר" אבקש לבחון כיצד המציאות החדשה שינתה את יחסי הכוחות בזירה הבינ"ל, ובפרט את אפיק התקשורת החדש שנוצר בין הממסד הפוליטי לציבור הרחב. לאחר מכן אבקש להסביר באמצעות המושג את השפעות המדיה החדשה על תחום הדיפלומטיה הציבורית בכלל וזו של האיחוד בפרט. לבסוף, הפרק יעסוק בהשלכות על מושג ה-NPE תוך הצעת מושג ה-NPE 2.0 לתיאור ניסיון ההתאמה של האיחוד למציאות התקשורתית החדשה.

עניינו של הפרק השלישי יהיה סקירה היסטורית של יחסי האיחוד עם מדינות דרום אגן היס-התיכון, תוך פירוט על יחסיו עם חמש המדינות הנ"ל, שנבחרו כמקרי הבוחן. בכל אחד מהמקרים אסקור בקצרה את היסטוריית יחסי המדינה עם האיחוד, תוך עמידה על אלמנטים הנורמטיביים ביחסים. בחלקו השני של הפרק אעמוד על היבטים נורמטיביים כלליים ביחסיו של האיחוד עם מדינות האזור, תוך התמקדות בנושאי זכויות האדם ודמוקרטיה וקידום השלום.

בפרק הרביעי אנתח את מסמך מדיניות הביטחון המקוון של האיחוד ואת פעילותו של נציגויות שירות החוץ האירופי בשתי רשתות חברתיות, פייסבוק וטוויטר, כזירות לבחינת ה-NPE 2.0 וניסיון ביסוס הקשר ה"ישיר ומקושר" של האיחוד עם קהלי היעד במדינות הנ"ל. הפרק יתחלק לניתוח איכותני של מסמך המדיניות והפרסומים והתכנים המועלים באתרי הנציגויות, ולניתוח כמותני של רמות הפעילות והמעורבות של הנציגויות בערוצים הנ"ל.

בפרק החמישי אעסוק בדיון בממצאי הניתוח מהפרק הרביעי והצגת מסקנותיי. הפרק נחלק לשלושה חלקים: דיון כללי במושגים שהצעתי, לאור הרקע התיאורטי שהוצג בעבודה, כהכנה לדיון הפרטני בממצאים. החלק השני יעסוק בדיון בממצאי הניתוח האיכותני ובמסקנות הנגזרות ממנו למושגים שהצעתי. לבסוף, החלק השלישי יעסוק בדיון בממצאי הניתוח הכמותני, תוך זיהוי ומתן הסבר ל"פער נורמטיבי-דיגיטלי" העולה מניתוח הנתונים ובמסקנות הנגזרות למושג ה-NPE 2.0 ולפעילות הדיפלומטיה הציבורית של נציגויות שירות החוץ.

העבודה תיחתם בטענה כי תהליכי הבניית הזהות האירופית והתאמתו של האיחוד למציאות התקשורתית החדשה הינם חלק מתהליך רחב ומעמיק יותר. דהיינו שה-NPE 2.0 וניסיונות השיווק של המותג האירופי הנורמטיבי הם חלק מתהליכי הבניית הזהות האירופית לאורה של המציאות התקשורתית החדשה.

פרק 1 – האיחוד האירופי והעולם שבחוץ, שחקן נורמטיבי בזירה הבינ"ל?

1.א. אירופה והעולם – מדיניות החוץ של האיחוד האירופי

"In its relations with the wider world, the Union shall uphold and promote its values and interests and contribute to the protection of its citizens. It shall contribute to peace, security, the sustainable development of the Earth, solidarity and mutual respect among peoples, free and fair trade, eradication of poverty and the protection of human rights, in particular the rights of the child, as well as to the strict observance and the development of international law [...]"⁶

מיום הקמתו האיחוד האירופי מהווה שחקן בינ"ל מיוחד במינו, זהו ארגון על-לאומי המהווה מסגרת פוליטית וארגונית אחת ל-28 המדינות החברות שמרכיבות אותו. לאורך השנים האיחוד פועל במטרה להשפיע על הזירה הבינ"ל כולה, תוך שהוא "שואב השראה מהמורשת התרבותית, הדתית וההומניסטית האירופית שממנה התפתחו הערכים האוניברסאליים של זכויות האדם הבלתי ניתנות להפרה או להעברה לאחר, חירות, דמוקרטיה, שוויון ושלטון החוק"⁷ במטרה המוצהרת לקדם ערכים אלו (ראה הציטוט לעיל), שאותם הוא חקק על לוח ליבו. בכך האיחוד שואף להשפיע על התפתחות העולם מתוך תפיסה ייחודית של מקומו ותפקידו בעולם כישות המהווה את התגלמותם של ערכים נורמטיביים אלו הלכה למעשה בדמות הגוף העל-לאומי שהוא האיחוד. ערכים אלו הם שמנחים את עיצוב מדיניות החוץ והביטחון האירופית ולכן נוצרה תפיסה הרואה באיחוד כשחקן מסוג שונה בזירה הבינ"ל. האיחוד נתפס כשחקן חדשני, המייצג סוג חדש של עוצמה, והיא העוצמה הנורמטיבית. מכיוון שהאיחוד חלש מבחינה צבאית (במובן המסורתי), יוצא שבזירה הבינ"ל הוא נתפס כשחקן הפועל לקידום של ערכים ואידיאליים נורמטיביים באמצעות עוצמתו הרכה⁸.

תפקידו המיוחד של האיחוד בזירה הבינ"ל והישענותו על משאבי עוצמה רכה הובילו לדיון מחקרי פורה. על מנת שנוכל לעמוד על תפקידו הנורמטיבי של האיחוד כשחקן בזירה הבינ"ל עלינו להציג את הדיון המחקרי שהתפתח סביבו. לשם כך אפתח בסקירה של מדיניות החוץ האירופית והצגה של המסגרת התיאורטית והדיון המחקרי שהתפתח בעקבותיה, תוך הצגת גישת "אירופה כעצמה נורמטיבית". לאחר מכן אציג את מצב הדיון המחקרי כיום ולבסוף אבחן בקצרה את מושג הדיפלומטיה הציבורית, כאפיק של מדיניות החוץ האירופית.

1.א.1. מדיניות החוץ האירופית – הרכב ויישום

לאורך השנים האיחוד ביקש להשתמש במד"ח שלו כדי למצב עצמו כשחקן מרכזי בזירה הבינ"ל. הרצון האירופי לקדם את מעמד האיחוד בעולם ולמצבו כשחקן עוצמתי ומרכזי בזירה הבינ"ל, הינו חלק מתהליך ארוך שנים ששיאו התבטא ברפורמות שנקבעו באמנת ליסבון. התהליך כולו נשען על מערכת ענפה ומורכבת של אמנות והסכמים המהווים מסגרת אחידה, בנושאי מד"ח, ל-28 המדינות-

⁶ (European Commission, Treaty of Lisbon 2007: Article 2.5, p. 11).

⁷ (Ibid: Article 1, p. 11)

⁸ (Diez and Manners 2007: 173; Tocci 2008: 1–2; Nunes 2011: 5–6; Manners 2013: 305).

החברות. האמנות וההסכמים מהווים את מסגרות ההתייחסות של האיחוד לשאר העולם, הן מכוונות את התנהגותו, אופן התקשרותו והתנהלות מוסדותיו ונציגיו עם שאר המדינות והשחקנים הבינ"ל. המסגרות נקבעות ביחס למאפיינים כגון מצב פוליטי, יחס ומיקום גיאוגרפי, קשרי מסחר ומצב כלכלי, הבדלי תרבות ודת ועמדות המדינה ותושביה כלפי האיחוד. יחסי האיחוד למדינה מסוימת יכולים להיקבע ע"י שילוב של כמה מסגרות ובהחלט יכולה להיות חפיפה ביניהם, כך שמספר מסגרות יקבעו את אופי היחסים, מה שמקשה על ניתוח הרשת הסבוכה שהיא מדיניות החוץ האירופית. במילים אחרות, מד"ח האיחוד מייצגת את הניסיון לייצר "קול אחיד" שדרכו אירופה מתקשרת עם העולם ומסגרת ארגונית אחידה לפעילותו בעולם. יש לזכור כי עוד מימי "קהילת הפחם והפלדה", יחסי החוץ של האיחוד מהווים רכיב חשוב בתהליך האינטגרציה האירופית ובפעילותו וזהותו בזירה העולמית. הניסיון לגבש מד"ח אירופית אחידה הוביל בסופו של דבר ליצירתה של מדינות החוץ והביטחון המשותפת (CFSP) ושל מדיניות הביטחון וההגנה האירופית (ESDP)?.

בהקשר זה מעניין לראות את האופן שבו, בעשורים האחרונים, התפתחותה והתפשטותה של רשת האינטרנט השפיעה על מד"ח האירופית. הרשת מהווה חזית נוספת עבור קובעי מד"ח של האיחוד, ויש לה השלכות גם לזירה הפנים-אירופית. מאז שנות ה-90 של המאה שעברה הא"א ביקש לקדם חקיקה, מדיניות ויזמות בנושאי האינטרנט. האסטרטגיה לביטחון מקוון של האיחוד האירופי (CSEU), השוק הדיגיטלי האחיד (DSM) והאג'נדה הדיגיטלית של אירופה (DAE), הם רק חלק מהדוגמאות לאופן שבו המד"ח האירופית מתאימה עצמה לעידן הדיגיטלי⁹. בעוד שהיזמות השונות עדיין לא התגבשו, באופן רשמי, לכדי מד"ח דיגיטלית אחידה, הן מעידות על האופן שבו הרשת עצמה הפכה למסגרת התייחסות נוספת ביחסיו של האיחוד עם העולם. מסגרת זו כבר שינתה את אופן הפעולה של מוסדות האיחוד השונים, אשר הטמיעו את השימוש באינטרנט וברשתות החברתיות בשגרות העבודה שלהן (בדרגות שונות של הצלחה ויעילות). הבנק המרכזי, המועצה, הפרלמנט והנציבות האירופים, כולם מתחזקים אתרי אינטרנט פעילים ומעודכנים כמו גם דפים רשמיים ברשתות החברתיות, כגון פייסבוק, טוויטר ויוטיוב. טענתי היא שאתרים אלו משמשים הן ככלי לקידום מד"ח האירופית והן כערוצי תקשורת בינ"ל להפצתו וקידומו של "המסר התדמיתי" שלהם, כמו גם הפצת ערכי האיחוד.

קברניטי האיחוד פועלים מתוך תפיסה שלאיחוד תפקיד מעצב וחיוני ביחסיו עם מדינות אחרות ובפרט המדינות השכנות לו, והם מבקשים להשפיע עליהן דרך קשרי החוץ שהם מקיימים. האיחוד מבקש להביא שגשוג כלכלי, שקט ביטחוני ויציבות פוליטית לשכנותיו ובכך ליצור מעין "טבעת הגנה" סביבו, מתוך תפיסה שהערובה הטובה ביותר בטווח הארוך לשלום, ביטחון ושגשוג ברי-

⁹ (Tonra and Christiansen 2004: 1–6; Nunes 2011: 5–7; Diez 2005: 623–625).

¹⁰ (European Commission 2013; EUROPARL 2014a; EUROPARL 2014b; EEAS 2014a).

קיימא של האיחוד תושג ע"י תמיכה בהתפתחות הפוליטית והכלכלית של שכנותיו. במטרה לקבוע מסגרת התייחסות אחידה ליחסיו עם מדינות שכנות שאינן מועמדות להצטרפות לאיחוד (המכונות "מדינות שלישיות"), האיחוד השיק בשנת 2003 את מדיניות השכנות האירופית (ENP). תחת ה-ENP מוגדרים יחסיו עם כל מדינה במסגרת "תכנונית פעולה" (Action Plan), כאשר לכל מדינה מותאמת תכנית ספציפית. הפעולה המשותפת במסגרת ה-ENP נועדה לאפשר העמקה והרחבה של היחסים הביטורליים במטרה ליצור מערכת ייחודית של שת"פים בין האיחוד לשכנותיו במטרה להביא ליציבות ביטחונית ושגשוג כלכלי באזור¹¹.

האיחוד מנהל את מגעיו עם המדינות השונות דרך רשת ענפה של נציגים, שליחים ודיפלומטיים, שבמרכזה עומד שירות החוץ האירופי (EEAS). השירות מהווה את הזרוע הדיפלומטית של האיחוד ובראשו עומד הנציג העליון של הא"א לענייני חוץ ומדיניות ביטחון (HR). הן השירות והן תפקיד ה-HR נוצרו בעקבות הרפורמות של אמנת ליסבון. ה-EEAS נוסד בעקבות החלטה של מועצת השרים האירופית ביולי 2010, והוא הושק רשמית ב-1/1/2011. שירות החוץ מתפקד כמשרד החוץ של האיחוד לכל עניין ודבר ובראשו עומדת הגברת קתרין אשתון, המשמשת כ"שרת החוץ" ה-HR לענייני חוץ של האיחוד, שבעת כתיבת עבודה זו תוחלף ע"י הגברת פדריקה מוגריני. השירות הוקם במטרה ליצור אחידות ותיאום בפעילות החוץ של האיחוד, ולהיות "הפה" שאמון על "קולו האחיד" של האיחוד בזירה הבינ"ל. השירות הוא זה שמנסח ומיישם בפועל הצעות מדיניות ותוכניות פעולה במדינות שלישיות וארגונים בינ"ל. ה-HR והשירות הם אלו שמייצגים את עמדת הא"א בכל נושאי CFSP וה-ENP בפורומים הבינ"ל השונים ומשלחות השירות הן אלו שאחראיות על הקשר היומיומי, המסר התקשורתי, מדיניות הדיפלומטיה הציבורית והיחסים הדיפלומטיים של האיחוד עם אזרחים, ממשלות, ארגוני חברה אזרחית ומוסדות ברחבי העולם¹².

רשת הנציגים הדיפלומטיים של שירות החוץ מיישמת את מדיניות הדיפלומטיה הציבורית ע"י הפעלה של תכניות קירוב (outreach programs) בנושאי חינוך, חילופי תרבויות וקמפינים תקשורתיים של הסברה. נציגויות השירות, במדינות השונות, מקיימות ומקדמות מגוון רחב של פעילויות במטרה ליידע ולחנך את ציבור האזרחים באותם מדינות על האיחוד, מוסדותיו, ערכיו ופעולותיו. לשם כך הן מפעילות מרכזי מידע, משתמשות בתקשורת המקומית (ע"י "שתילת" ידיעות מטעמים) והן ודואגות לקיום חגיגת "יום אירופה"¹³ ואירועים תרבותיים נוספים (כגון ערבי מוזיקה,

¹¹ (הרפז 2006 : 431-434).

¹² (European Commission, Treaty of Lisbon 2007: Article 9e, p. 21, Article 13a, p.27; EEAS 2014b; 2014c).

¹³ שנחגג מדי שנה ב-09/05, לציון היום ב-1950 בו שר החוץ הצרפתי רוברט שומאן, יצא "בהכרזת שומאן", הקוראת לשש מדינות אירופיות לאחד את ייצור הפחם והפלדה שלהן, כיסוד הראשון להקמת פדרציה אירופית. ההצהרה נחשבת כצעד הראשון לקראת כינון האיחוד והחגיגות מהוות סימן היכר לאיחוד כישות פוליטית (EEAS 2014d).

סרטים ותערוכות אומנות)¹⁴. בנוסף לפעילויות "מסורתיות" אלו, הנציגויות והשירות משתמשי גם במדיה החברתית, כאשר רוב הנציגויות מתחזקות אתר פעיל, תחת האתר הראשי של ה-EEAS וחשבונות פעילים ברשתות חברתיות. המדיה החברתית מספקת לנציגויות פלטפורמה לקמפיינים התקשורתיים, פרסום האירועים התרבותיים ויצירת קשרים עם האוכלוסייה המקומית ללא תיווך של הממשל המקומי¹⁵. יש לזכור כי שירות החוץ, במתכונתו הנוכחית, הינו גוף "צעיר" וחדש יחסית במנגנון האיחוד ולכן הדיון והמחקר האקדמי סביבו עדיין מתפתח¹⁶. בתוך זה מעטים המחקרים שבדקו את השימוש שהשירות עושה במדיה חברתית במדינות שלישיות (ראה פרק 2). עבודתי מבקשת לענות על חלק ממחסור זה ולקדם את הדיון המחקרי על הקשר שבין מדיה חברתית, דיפלומטיה ציבורית וה-EEAS. לשם כך, ראשית אנו נדרשים למסגרת תיאורטית שבאמצעותה נוכל להבין את הסבך המורכב שהינו מדיניות החוץ האירופית, אותה אציג בחלק הבא.

1.א.ii. מדיניות החוץ האירופית כמטא-נרטיב

יצירתה של מד"ח משותפת היוותה נקודה חשובה ומרכזית בתהליך האינטגרציה הפוליטית והעמקת האיחוד ביבשת. המדיניות המשותפת מחזקת את כוחו של הא"א כשחקן בזירה הבינ"ל שכן היא מהווה "קול אחיד" ובסיס משותף לפעילות החוץ שתחתיו ניתן לגייס את המדינות החברות במסגרת העל-לאומית של הא"א. היא מהווה בסיס לתיאום ושיתוף פעולה בין המדינות החברות בנושאים של יחסי חוץ. יצירת המד"ח המשותפת והקמת שירות החוץ נועדו להתגבר על הבעיות הארגוניות, חוסר הבהירות וחוסר היעילות שנובעים מניסיונות התיאום בין המדינות החברות. קיומן נועד לחזק את יכולתו של האיחוד לפעול בזירה הבינ"ל ומכאן שאת כוחו ומעמדו, קרי אלו כלים מרכזיים לפעילות החוץ של המערכת העל-לאומית של האיחוד. בתוך כך, מקובל לראות ב-CFSP (וביישומה) ביטויים לאתגרים ולקשיים העומדים בפני האיחוד, הן במימד הפנימי והן במימד החיצוני.

מיום הקמתו, במימד הפנימי, האיחוד נע לכיוון אינטגרציה פוליטית וכלכלית רחבה ועמוקה יותר ויותר. בראייה זו, מדיניות החוץ האירופית היא רק חלק מתהליך ארוך ומתמשך שכולל גם את צירופן של מדינות חדשות לאיחוד, הקמת השוק המשותף (המכונה גם השוק הפנימי) וחיזוק מוסדות האיחוד ע"ח מדינות הלאום. אך התהליך אינו נטול מתחים, שכן מדיניות החוץ שהנהגת האיחוד מבקשת לקדם מתנגשת לעתים עם מד"ח של המדינות החברות השונות. זאת ועוד, לרוב, המדינות החברות שולחות שגרירים מטעמם בנוסף לאלו הנשלחים מטעם האיחוד. מדינות-הלאום החברות לא זנחו את האינטרסים שלהן ברמה הבינ"ל, כך שישנן התנגשויות בין מד"ח של האיחוד

¹⁴ (Kirova 2009;EEAS 2014d; 2014b).

¹⁵(EEAS 2014e; 2014f; 2014g; 2014h; Facebook 2014a; 2014b; 2014c; 2014d; 2014e; Twitter 2014a; 2014b; 2014c; 2014d).

¹⁶ לשירות החוץ קדם ה-DG REELX (Directorate-General for External Relation) שהתמוג לתוך שירות החוץ ב-2010, ועליו כן נעשו מחקרים רבים.

ומד"ח המדינות החברות. יוצא בזה כי המד"ח האירופית מייצגת את תוצר המאבק שבין המדינות החברות ומוסדות הארגון, וכי לעיתים מדובר בהתנגשות של אינטרסים מנוגדים. כלומר שמדיניות החוץ האירופית מייצגת את המכנה המשותף הנמוך ביותר הקיים בין המדינות החברות¹⁷.

המד"ח המשותפת משמשת, בין השאר, גם להעמקת האינטגרציה האירופית. מקובל לראות בה ככלי נוסף שבאמצעותו האיחוד מבקש להעמיק ולקדם את תהליך האינטגרציה, ובכך להגביר את כוחו בזירה הפנים-אירופית על פני כוחן של מדינות הלאום. כאן קברניטי האיחוד נתקלים בבעיה שקשורה ללב ליבו ומהותו של האיחוד. קידום מוצלח של תהליכי האינטגרציה האירופית משמעותם (בין היתר) גם העמקת אופיו הדמוקרטי של האיחוד, מה שדורש שיתוף פעולה ולגיטימציה רחבה בקרב האוכלוסייה הכללית. לשם כך נדרשת הסכמה רחבה (ויציבה) של המדינות החברות ואזרחיהן להמשיך בתהליכי האינטגרציה, הסכמה שנעשית קשה יותר להשגה, במיוחד לאור תוצאות הבחירות האחרונות לפרלמנט האירופי והתגברות הקולות האירו-סקפטיים¹⁸. בבסיס תהליכים אלו עומדת שאלת הזהות האירופית, אותה זהות הבנויה על תפיסת האיחוד את עצמו כישות ייחודית בזירה הבינ"ל, המבוססת על נורמות מוסריות וערכים מוצקים. ואכן, קיימת הסכמה רחבה בין חוקרים לראות במד"ח האירופית ככלי לבניית הזהות וקידום האינטגרציה האירופית¹⁹.

במימד החיצוני האיחוד שם לו למטרה לקדם את עוצמתו ולבסס את מעמדו כשחקן מוביל בזירה הפוליטית הבינ"ל. במסגרת אסטרטגיית ליסבון 2020, האיחוד שואף לקדם את פיתוחה של החברה הבינ"ל דרך קידום של מוסדות בינ"ל תקינים ושל החוק הבינ"ל בכללותו, ובמישור הכלכלי הוא שם לו למטרה להיות הכלכלה התחרותית המתקדמת ביותר בעולם, בהתבסס על פיתוח וקידום כלכלה חכמה, מכילה וברת-קיימא. כדי לממש את מטרותיו בזירה הבינ"ל הא"א פועל לקידום הקשרים (הפוליטיים והכלכליים) והעמקת היחסים הדיפלומטיים עם מדינות שכנות ושלישיות. לשם כך הוא נדרש לייעל את תהליכי העבודה הארגוניים שלו ולחזק את הבסיס המשותף והמאחד שלפיו המדינות החברות פועלות (קרי מדיניות החוץ והביטחון), כך שהוא יוכל למקסם את השפעתו ולהפעיל את עוצמתו בזירה הבינ"ל בצורה טובה וחזקה יותר²⁰. בתוך כך הוקם שירות החוץ במטרה "להבטיח את האחידות בפעילות החוץ של האיחוד"²¹, קרי, ליצור "קול אחיד" לאיחוד בזירה הבינ"ל.

מדיניות החוץ האירופית נתפסת בקרב חוקרים רבים, לא רק ככלי לקידום האינטרסים האירופים והעקרונות האידיאליים שהוא מבקש להפיץ, אלא גם כרכיב מרכזי בכינון הישות הפוליטית העל-לאומית שהיא הא"א. קיימת הסכמה רחבה בין חוקרים לראות באיחוד כשחקן ייחודי בזירה הבינ"ל,

¹⁷ (Tonra 2011: 1191–1194; and Christiansen 2004; Lavenex and Schimmelfennig 2009: 791–794; Sjurson 2011; Nunes 2011; Diez 2005: 432–436; 2006 הרפז).

¹⁸ (EUROPARL 2014c).

¹⁹ (Tonra, 2011: 1193–1196; Cooper, 2000; Diez, 2005; Sjurson, 2011).

²⁰ (Tonra and Christiansen, 2004; Sjurson, 2011: 1072–1074; World Economic Forum 2012).

²¹ (European Council 2010: (3), p. 30).

המייצג סוג שונה של עוצמה. הטענה היא שהאיחוד מבקש לפעול בעולם ולהשפיע על הנעשה בו מתוך תפיסת האיחוד את עצמו כמשטר אידיאלי המבקש להפיץ עקרונות וערכים נורמטיביים בעולם, במטרה להביא לקידום ופיתוח של החברה האנושית כולה. זהו מטא-נרטיב המדגיש את אופיו הייחודי של הא"א בזירה העולמית, קרי שהאיחוד הינו "כוח חיובי" בפועלו בעולם, מעיין "טיפוס אידיאלי" למשטר הבנוי על דמוקרטיה, שלום וביטחון, קידום זכויות אדם, פיתוח וקדמה. כמו כן, נטען כי מטא-נרטיב זה משמש ככלי מרכזי בגיבוש הזהות האירופית, זהו הבסיס שממנו האיחוד מבקש לשאוב את הלגיטימציה לפעולותיו ושדרכו מתעצבת הזהות האירופית. במילים אחרות, השיח המחקרי כיום בוחן את אותו מטא-נרטיב, לפיו האיחוד מייצג כוח נורמטיבי ומשטר "אידיאלי" בעולם. המטא-נרטיב מעצב ומציג זהות אירופית ייחודית, דהיינו שהאיחוד הינו כוח פוזיטיבי-מוסרי בעולם העומד כנגד ה"אחר" הלא-אירופי (מדינות שלישיות), כאשר שירות החוץ משמש כמעין "ערוץ תקשורת" שדרכו מעבור המטא-נרטיב (קרי, מסר ותדמית) האירופי לשאר העולם²².

בעקבות הניסיון המחקרי להבין את תפקידה של מד"ח האירופית בכלל ושירות החוץ בפרט, בעיצוב המטא-נרטיב והזהות האירופית, התפתח שיח אקדמאי ענף ומורכב. הדיון שנוצר מבקש לבחון את מקורות העוצמה הייחודיים של האיחוד ודרכי פעולתו בעולם בהישענותו על מקורות עוצמה לא צבאיים. בשני העשורים האחרונים שלטה בשיח זה תיאורית אירופה כעצמה נורמטיבית²³. בחלק הבא אעסוק בהצגת התיאוריה, הביקורת שהועלתה לה ואת מצבו של הדיון המחקרי כיום לאור הביקורות שהועלו.

3.1 To Lead By Example – אירופה כעצמה נורמטיבית

הדיון סביב מקורות העוצמה של הא"א וייחודיותו כשחקן בזירה הבינ"ל אינו חדש. עוד ב-1973, פרנסואה דושן (François Duchêne) העלה את הטענה שקרנו של הכוח הצבאי המסורתי ירדה בעיני האירופיים והוא פינה את דרכו לכוח "מתקדם" יותר, הכוח האזרחי (Civilian Power). דושן טען שהאירופים אימצו ערכים 'א-מיליטריים' ושהקהילה האירופית מבקשת להפעיל עוצמה אזרחית בזירה הבינ"ל, המבוססת על שיתוף פעולה פוליטי רחב היקף. אליבא דדושן, האיחוד מייצג עוצמה אזרחית בכך שהוא שחקן מיוחד וייחודי בזירה הבינ"ל, ששואב את כוחו מיכולתו לקדם יציבות (ביטחונית-חברתית) באמצעים פוליטיים וכלכליים ולא דרך שימוש בכוח פיזי²⁴. לכך גלטונג (Galtung) הוסיף את מושג ה"כוח אידיאולוגי" (Ideological Power), זהו כוח של רעיונות ואידיאות שמשודרים ממחולל הכוח ומחלחלים ומשפיעים על היעד באמצעות מדיום התרבות. לטענתו, עצם המבנה הארגוני והמוסדי של הקהילה האירופית מושתת (בחלקו) על עוצמה זו ולכן

²² (Bruter 1999; Bale 2002; Manners 2002; Diez 2005; 2013; and Manners 2007; Sjursen 2011: 1074–1075; Cebeci 2012).

²³ (Diez 2005: 626–628; Manners 2002; Nunes 2011; Cebeci 2012: 564–566).

²⁴ (Duchêne 1972).

היא מומחית בשימוש בו²⁵. עבודות מאוחרות יותר שבחנו את מושג העוצמה האזרחית (בכלל ושל האיחוד בפרט) ביקשו לחדד את תפקידם המרכזי של נורמות וערכים, דהיינו השימוש בערכים ועקרונות מוסר נועד 'לתרבת' את היחסים הבינ"ל²⁶. בהקשר זה מעניין לראות שכבר ב-1982, הדלי בול (Hadley Bull) העלה את הביקורת כי במערכת הדו-קוטבית של עידן המלחמה הקרה, הקהילה האירופית חיפשה דווקא להתחזק צבאית וכי התאגדות מדינות מערב אירופה תחת מסגרת משותפת אחת נועדה להשיג עוצמה צבאית, פוליטית וכלכלית בזירה הבינ"ל. למעשה בול טוען שבמערכת בינ"ל בה שתי מעצמות-העל הצבאיות (ארה"ב ובריה"מ) נמצאות בסכסוך ופועלות בתוקפנות הדדית, הגיוני שהקהילה האירופית תבקש להגן על עצמה באמצעות התחזקות צבאית, שבהכרח חשובה יותר מהעוצמה האזרחית, שאינה מתאימה למערכת הדו-קוטבית של עידן המלחמה הקרה²⁷.

בעולם שלאחר סיום המלחמה הקרה והתמוטטות בריה"מ חוקרים שבו לבחון את מקורות העוצמה של השחקנים. התגברות תהליכי הגלובליזציה והעלייה בשיתופי פעולה ובתלות ההדדית בין שחקנים שונים במערכת הבינ"ל, כמו גם התפתחות השוק הבינ"ל והכלכלה העולמית, הובילו חוקרים לדיון מחודש במקורות עוצמה לא-צבאיים. בתוך כך, ג'וזף ניי (Joseph Nye) טבע את מושג ה"עוצמה רכה" (Soft Power) כעוצמה שונה ומונגדת לעוצמה הצבאית "הקשה". ניי מגדיר את העוצמה הרכה כיכולתו של שחקן להשיג את המטרות והאינטרסים שלו, לא באמצעות תשלומים או כפייה, אלא באמצעות כוח משיכה (attraction) שנובע מהרעיונות הפוליטיים, המדיניות והתרבות של המדינה. לדידו, השימוש בעוצמה רכה במד"ח של השחקן נשען על שיתופי פעולה רבי-צדדים, קואופטציה, בניית מוסדות, אינטגרציה ויכולת השחקן לעצב עצמו כאטרקטיבי, קרי כמושא לחיקוי בעיני שחקנים אחרים. יכולת המדינה להשיג את מטרותיה בזירה הבינ"ל באמצעות עוצמה רכה, כך שמדינות אחרות ישאפו להידמות לה ולנהוג כמוה (כלומר יעצבו את העדפותיהן בהתאם לה), נשענת על נכסים לא-מוחשיים כגון תרבות, ערכים ומוסדות פוליטיים הנתפסים כצודקים ומוסריים ומדיניות חוץ הנתפסת כלגיטימית, כאשר הדיפלומטיה נתפסת ככלי מרכזי בכך. אליבא דניי, הא"א אינו השחקן היחיד שמשתמש בעוצמה רכה, אך הוא ייחודי בכך שכוח המשיכה של עוצמתו הרכה מושתת על האינטגרציה, המוסדות, שיתופי פעולה והדיפלומטיה האירופית שמהווים את מדיניות החוץ שלו²⁸.

דברים אלו הם רק חלק מהדיון האקדמאי הנרחב שהתפתח סביב מדיניות החוץ האירופית והניסיון להגדיר את הא"א כשחקן בינ"ל. ב-2002 איאן מאנרס הציג את תפיסת "אירופה כעצמה נורמטיבית" (NPE), שמאז ביססה עצמה כאחת התיאוריות המרכזיות בתחום. מאנרס טוען שיש

²⁵ (Galtung 1973).

²⁶ (Mauil 1990; Diez 2005: 616-618; Nunes 2011: 4-5).

²⁷ (Bull 1982).

²⁸ (Nye 2004: x, 5-7, 11-15; 2008; Tocci 2007: 1-2).

להגדיר את האיחוד, לא כשחקן הנשען על כוח צבאי או כלכלי גרידא, אלא כשחקן הפועל באמצעות כוחם של רעיונות, אידיאלים ועיצוב התודעה של אחרים. האיחוד נשען על המשפט הביני"ל, הערכים והתרבות האירופיים ודרכם הוא מבקש לעצב תפיסות והגדרות להתנהגות "נורמלית" במוחם של שחקנים אחרים, ביחס למערכת הביני"ל. אליבא דמאנרס, הא"א מבקש לעצב תפיסות של "נורמליות" במערכת ע"י קידום מספר ערכים נורמטיביים, שניתן להתייחס אליהם כשימים באופן אוניברסלי (לפחות בתוך מערכת האו"ם). ערכים אלו מוגדרים כערכי הליבה של האיחוד והם: כבוד לזכויות אדם, דמוקרטיה וכיבוד שלטון החוק, שלום וחירות, שוויון וסולידריות חברתית, פיתוח בר-קיימא ומשילות טובה²⁹. במובן הזה העוצמה הנורמטיבית נתפסת כעצומה רכה בעיקרה, אך יש לזכור כי היא אינה מנוגדת לעוצמה הצבאית הקשה. השימוש בעוצמה נורמטיבית (בניגוד לאזרחית) יכול להסתמך על העוצמה הצבאית, כחלק מניסיון ההפצה ומיסוד הערכים הנורמטיביים, אך ככל שהסתמכות זו גדלה העוצמה הנורמטיבית נחלשת והגבול בינה לבין סוגי עוצמה מסורתיים יותר נעשה מטושטש³⁰.

מאנרס טוען שמשאבי העוצמה הנורמטיבית, קרי הערכים, אידיאלים, רעיונות ונורמות האיחוד, משפיעים על שחקנים אחרים או בדרך של הדבקה/התפשטות (Contagion) או בדרך של העברה (Transference). הדבקה, משמע חלחול נורמות כתוצאה מחלחול רעיונות מה"א לשחקנים אחרים, קרי שהאיחוד "מדביק" שחקנים אחרים בנורמות ובערכים שלו. ההדבקה מתבצעת דרך דיפוזיה של מידע ודיפוזיה פרוצדוראלית; דיפוזיה של מידע, משמע חלחול ערכי ונורמות האיחוד דרך מגוון רחב של תקשורות אסטרטגיות (כגון יוזמות חקיקה או פרסום מדיניות והצהרות במדיה), כלומר חלחול הנורמות דרך כל סוגי המידע הרשמיים שהאיחוד מפיץ (הדגש הוא על הערך הדקלרטיבי של הפעולות, המסר שמועבר לשחקנים אחרים). דיפוזיה פרוצדוראלית, היא השימוש בהסכמים ואמנות למיסוד יחסי הא"א עם מדינות שלישיות, חברות בארגונים ביני"ל ומדיניות ההרחבה של האיחוד עצמו. העברה מתרחשת דרך קשרי מסחר, סיוע או תמיכה טכנית של האיחוד עם מדינות שלישיות, כאשר הדגש כאן הוא על שימוש ב"גזרים ומקלות" כלכליים שדרכם מועברים הנורמות והערכים של האיחוד. ההעברה מתבצעת דרך דיפוזיה גלויה (overt), קרי עצם נוכחות הא"א בארגונים ביני"ל או מדינות שלישיות יוצרת שינוי בנורמות הפעילות של השחקן; ופילטר תרבותי, קרי ההשפעה של נורמות ביני"ל על תהליך הלמידה הפוליטית במדינות שלישיות וארגונים, כך שהנורמות מתקבלות או נדחות. הפילטר התרבותי מתבסס על היחסים שבין הבניית הידע והבניית הזהות לאורם של הנורמות שחלחלו³¹.

אליבא דמאנרס, האיחוד מבקש "to lead by example" ולהציב סטנדרט מוסרי להתנהגות במערכת הביני"ל והשחקנים האחרים מצופים ללמוד מדוגמא זו, ולכן הספרות המחקרית בנושא מתמקדת

²⁹ (Manners 2002: 238–244).

³⁰ (Diez and Manners 2007: 180).

³¹ (Manners 2002: 244–252).

בבחינת דיפוזית הנורמות מהרמה הבינ"ל לרמה הלוקאלית. למעשה, אנו יכולים לראות בעוצמה הנורמטיבית של האיחוד ככוח מחנך. חינוך משמעותו שינוי התנהגות דרך תהליך למידה, הנשען על רעיונות, תפיסות ותרבות מסוימת, ובמובן הזה האיחוד מבקש "לחנך" את המערכת הבינ"ל בהתאם לערכיו הנורמטיביים. מאנרס טוען שתהליך הדיפוזיה מתרחש הן ברמה הממשית והן ברמה הסמלית, ולכן ניתן לחלק (באופן גס) את המחקרים שבאו בעקבותיו בהתאם לחלוקה זו³². בחלק הבא אראה את החלוקה שנוצרה בשיח המחקרי, את הביקורת שהועלתה כנגד הגישה ואת מצבו של הדיון כיום.

1.1.1. מפערים נורמטיביים להבניית מציאות – מצב הדיון כיום

מאז פרסומו ב-2002, מאמרו של מאנרס עורר דיון נרחב בקהילה האקדמית בכלל ובתחום הלימודים האירופים בפרט. הדיון מתקיים במקביל בשני רבדים; רובד אחד של הדיון מתנהל בעיקר ברמה האונטולוגית, סביב הניסיון להסביר ולהוכיח, או להפריך ולבקר את תפקידו הנורמטיבי לכאורה של האי"א כשחקן בזירה העולמית. רובד שני בדיון מתנהל בעיקר ברמה האפיסטמולוגית סביב הניסיון להבין כיצד תפיסת ה-NPE מבנה את השיח המחקרי והפוליטי, קרי את תפיסת עולמם של החוקרים ושל השחקנים הפוליטיים (בדגש על קובעי המדיניות).

אותם חוקרים המבקשים לבחון את תפקידו הנורמטיבי של האיחוד בעולם, קרי האם הוא באמת פועל כשחקן נורמטיבי או לא, מתייחסים מבחינה אונטולוגית להיות האיחוד מעצמה נורמטיבית כאובייקט מחקרי נתון. כך נוצר דיון מחקרי המבקש להציג הסברים לפעילותו הנורמטיבית בעולם מתוך התמקדות בטבעו הייחודי (*sui generis*). במילותיה של נטליה טוצ'י (Nathalie Tocci), "What the EU is has been considered as the principal explanation for what it does beyond its borders"³³.

בתוך דיון זה, חוקרים מסוימים טענו שהרכבו המוסדי של האיחוד הוא זה שמעצב את פעילותו הנורמטיבית. טענתם היא כי המבנה המוסדי של האיחוד פועל כמעין "מסננת" שמעצבת את האינטרסים של המדינות החברות בהתאם לערכי האיחוד הנורמטיביים. שכבות הרגולציה המוסדית הרבות יוצרות סט של הגבלות ואילוצים מבניים, כך שפחות סביר שהאיחוד יאמץ גישה ריאליסטית נוקשה והגשמת מטרות בטווח הקצר בלבד. לשיטתם, החוזים והקשרים שהאיחוד כורת עם צדדים שלישיים, מעבירים למעשה את מערכת החוקים הפנים-אירופית של האיחוד למימד החיצוני שלו, קרי שטבעו הנורמטיבי מעצב ומכווין את מדיניות החוץ שלו³⁴.

חוקרים אחרים טענו שתפיסת האיחוד את עצמו כשחקן שונה בעל תפקיד ייחודי בזירה העולמית היא הגורם המרכזי בעיצוב מדיניות החוץ שלו. הטענה היא שאחרי מאות שנים של מלחמות פנים-

³² (Manners 2002).

³³ (Tocci 2008: 2).

³⁴ (Ibid 2007; Lavenex 2004; Smith 2002: 270–271).

אירופיות, המדינות החברות באיחוד מעדיפות את שיתוף הפעולה והאינטגרציה כדרך הנכונה להשגת שגשוג, שלום וביטחון משותפים. האיחוד נתפס כשחקן "פוסט-מודרני" המעצב את מדיניות החוץ שלו לפי הגיון קאנטיני-נורמטיבי, קרי הוא פועל מתוך האמונה שהדרך הטובה ביותר לקידום האינטרסים שלו היא שיתוף פעולה עם מדינות שלישיות. זהו ביטוי לטבעו הייחודי של הא"א הפעול כשחקן "פוסט-מודרני", בניגוד למדינות "מודרניות" (המהוות את ה"אחר" האירופי) הפועלות מתוך תפיסות ריאליסטיות של משחק סכום אפס ומאזני עוצמה³⁵.

בניגוד לכך, היו כאלו שטענו כי האיחוד מבקש לעצב את העולם באמצעים נורמטיביים מכיוון שהוא חלש צבאית. הטענה היא שלאיחוד אין כלים אפקטיביים להתמודד עם איומים, מכשולים או הפרות של החוקים הנורמטיביים שהוא מבקש לקדם בעולם. דרך קידום ערכיו הנורמטיביים האיחוד יכול להוכיח עצמו כשחקן בזירה הבינ"ל. דהיינו, מכיוון שהוא לא יכול לבטא את ה-actorness שלו במונחים צבאיים הוא מבקש לקדם נורמות של דמוקרטיה וזכויות אדם, תחומים בהם הוא יכול לפעול ולהשפיע. מחקרים אלו ביקשו לבדוק כיצד ה-actorness הנורמטיבי של האיחוד בא לידי ביטוי בהסכמים ובאמנות שהוא מקדם עם מדינות שלישיות. מתוך בחינה של מסמכי מד"ח שלו הם העלו את הטענה כי ערכי הליבה הנורמטיביים (אליבא דמאנרס) של הא"א הם אלו שמעצבים דה-פקטו את האינטרסים שלו ואת יחסיו עם מדינות שלישיות³⁶.

בסקירתה של התפתחות הדיון המחקרי, ויקי בירצ'פלד (Vikki Birchfield) טוענת שיש לראות בתיאוריית ה-NPE כגישה הוליסטית ורפלקסיבית. לדידה, הגישה אומנם משמשת כמסגרת תיאורטית לניתוח המדיניות האירופית, אך מדובר בגישה ייחודית שלה שני יתרונות מובחנים: תשומת הלב שהיא נותנת לפוליטיקה טראנס-לאומית ועמדה של ביקורתיות רפלקסיבית (critical reflexivity), הנובעת מהמסגרת הנורמטיבית, הן מנקודת המבט של האוריינטציה האנליטית שלה והן מבחינת האובייקטים הנבחנים. טענתה היא שה-NPE, נכון להיום, היא הכלי המחקרי הטוב ביותר לחקור את ייחודיותו של האיחוד כישות על-לאומית. בניגוד לתיאוריות המבוססות על המדינה כיחידת הניתוח, או על ארגונים ומוסדות בינ"ל, גישה ה-NPE מאפשרת בחינה של הרמה העל-לאומית של האיחוד, מתוך מסגרת הערכים והתפיסות הנורמטיביות שלו. לדידה, הוליסטיות הגישה, כפי שהיא מוצגת במאמרו המקורי של מאנרס, משמעותה שלתיאוריית ה-NPE יש איכות אונטולוגית, פוזיטיביסטית ונורמטיבית. כלומר, מבחינה אונטולוגית אנו יכולים לחשוב על ולתפוס

³⁵ (Cooper 2000; Cebeci 2012; Bicchi 2006).

³⁶ (Vogler and Bretherton 2006; Nicolaïdis and Howse 2002: 770–775; Nunes 2011: 11-13).

את הא"א כשחקן המשנה נורמות במערכת הבינ"ל. מבחינה פוזיטיביסטית הא"א אכן פועל לשינוי הנורמות במערכת הבינ"ל, ומבחינה נורמטיבית הא"א צריך לפעול לשינוי הנורמות במערכת³⁷.

טענות אלו זכו לביקורות נרחבות בשנים האחרונות, במחקרים שביקשו להצביע על "הפער הנורמטיבי" בהתנהגותו של האיחוד. הטענה המשותפת לכל הביקורות היא כי בעוד שהאיחוד אומר שהוא פועל למען קידום זכויות אדם, שלום ודמוקרטיה, בפועל התנהגותו אינה כזו. יש פער מהותי בין הרטוריקה והמסרים הנורמטיביים של האיחוד ובין התנהגותו בפועל. בתוך כך, תשומת לב רבה ניתנה לקשרי האיחוד עם מדינות באזור אגן הים-התיכון בפרט והמזרח התיכון בכלל. מקובל לראות בקשריו עם מדינות אלו כמקרי-בוהן לעוצמתו הנורמטיבית, שכן לא פעם ישנה התנגשות בין עקרונותיו הנורמטיביים והאינטרסים הכלכליים ו/או הביטחוניים שלו באזור. לאיחוד אין בעיה לגנות מדינות כגון מרוקו, מצרים וישראל על הפרות של עקרונותיו הנורמטיביים ובמקביל להמשיך (ואף לחזק) את קשרי הסחר, שותפויות בנושאי ביטחון וקידום פרויקטים של פיתוח (במסגרת ה-ENP ו-CFSP), להלן מספר דוגמאות נבחרות.

ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטינאי עמדתו המוצהרת של הא"א היא שישראל מחזיקה בשטחים הכבושים בניגוד לחוק הבינ"ל והוא אינו מכיר בריבונות הישראלית עליהם. למרות שלאורך השנים האיחוד גינה באופן גלוי את הכיבוש בכלל וההתנחלויות בפרט, מספר חוקרים הראו כי בפועל הוא מעדיף לקדם את האינטרסים הביטחוניים והכלכליים שלו באזור על פני ערכיו הנורמטיביים. טוצ'י מציגה את הסתירה בין האופן שבו האיחוד מנהל את קשרי המסחר שלו עם ישראל ובין ההצהרות הפוליטיות והגינתיים שלו. טענתה היא שהאינטרסים הכלכליים גוברים לרוב על השיקולים הנורמטיביים של האיחוד ביחסו עם ישראל, ולכן הוא לא מתנהג באופן עקבי כשחקן נורמטיבי, אלא יותר כשחקן רציונאלי-ריאליסטי המונע משיקולי מסחר³⁸. ניב גורדון (Neve Gordon) ושרון פרדו (Sharon Pardo) מתדדים נקודה זו, במחקרם הם מראים כיצד לאורך השנים יחסי האיחוד וישראל העמיקו ויחסי המסחר ושיתופי הפעולה הכלכליים רק התרבו והתחזקו, זאת בניגוד מוחלט לעמדתו הנורמטיבית של האיחוד ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטינאי. הם מראים כיצד ישראל נהנית מהסכמי מסחר מועדפים (PTA) וכי לאורך השנים היחסים הכלכליים שלה עם האיחוד רק העמיקו, כל זאת בניגוד מוחלט להצהרות הפוליטיות של האיחוד, שבאופן עקבי לאורך השנים יצא נגד הכיבוש הישראלי. לטענתם, הערכים הנורמטיביים של האיחוד נשארים רק ברמת ההצהרות וכי האינטרסים הכלכליים גוברים עליהם ביחסו עם ישראל³⁹. לכך מתווסף גם מחקרה של מישל פאצ'ה (Michelle Pace), המראה כי האינטרסים הביטחוניים ו/או הכלכליים של האיחוד, עולים

³⁷ (Birchfield 2013: 909-919).

³⁸ (Tocci 2008).

³⁹ (Gordon and Pardo 2013).

בחיבותם על האינטרסים הנורמטיביים שלו ביחסיו עם ישראל ולכן הוא לא מצליח להביא לשינוי המציאות בשטח. לשיטתה, המקרה הישראלי מראה את חוסר היעילות של ה-NPE, שכן אין לו השפעה על המצב בשטח, ביחסה של ישראל לפלסטינאים ולכיבוש⁴⁰.

מחקרים נוספים מראים כיצד האינטרסים הביטחוניים של האיחוד גוברים על קידום זכויות אדם ודמוקרטיה באזור. ג'ורג' ג'ופה (George Joffe) מראה כי מתחילת המאה ה-20 הפחד מפני איום הטרור הביני"ל הוא זה שמנחה את מדיניות האיחוד עם מדינות המגרב. לטענתו, נושאי ביטחון ולוחמה בטרור הם שהכתיבו את מדיניות האיחוד באזור. למרות הרטוריקה הנורמטיבית (שלא השתנתה), לגבי קידום דמוקרטיה, שגשוג כלכלי וזכויות אדם, בפועל האיחוד מקדם את האינטרסים הביטחוניים שלו על פני הערכים הנורמטיביים בקשריו עם מדינות המגרב⁴¹. פטרישיה באואר (Patricia Bauer) מוסיפה לכך ומראה כי בעקבות האביב הערבי הא"א הפחית את מעורבותו באזור. היא מראה כיצד הרטוריקה של קידום דמוקרטיה והחזרת הביטחון לאזור ממשיכה להתקיים, אך בפועל האיחוד דואג לאינטרסיו הביטחוניים שלו והוא לא מתערב באופן ישיר, קרי שהא"א הפסיק או השהה גם תכניות לקידום ביטחון ויציבות באזור⁴². בבחינת יחסי האיחוד ולבנון, פיטר סיברג (Peter Seeberg) מראה כיצד האיחוד הוא למעשה שחקן רציונאלי שמתכסה "בבגדים" נורמטיביים. לשיטתו, האיחוד לא מצליח לקדם ערכים נורמטיביים במציאות הלבנונית המרוכבת. כך יוצא שהרכב השלטון, הדמוגרפיה וחלוקת הכוח בלבנון גורמים לאיחוד לזנוח את היעדים הנורמטיביים שלו (קידום דמוקרטיה וזכויות אדם) והוא פועל בלבנון כשחקן ריאליסטי לכל דבר, מתוך דאגה לאינטרסים ביטחוניים צרים⁴³. אותה התנהגות מוצגת גם ביחסי האיחוד עם תוניסיה, במחקרו של תומאס פאול ברייג (Tomas Powel Brieg). הוא מראה כיצד, טרם המהפכה, האיחוד העדיף לשמור על יציבות השלטון במרוקו כדי לקדם את האינטרסים הכלכליים והביטחוניים הצרים שלו. האיחוד תמך וסייע למפלגת השלטון האנטי-דמוקרטית, על פני מתן סיוע לאופוזיציה שביקשה לקדם רפורמות דמוקרטיות, ובכך סתר למעשה את ערכיו הנורמטיביים והצהרותיו הפוליטיות⁴⁴.

אליבא דבירצ'פלד, ביקורות אלו מתעלמות מהמהות ההוליסטית של גישת ה-NPE, קרי הן שוכחות כי מדובר בגישה המבוססת על תפיסות מוסריות ועקרונות אתיים הנבחנים למול מקרי בוחן מהעולם האמתי, בעוד שרוב הגישות המחקריות האחרות (המשמשות לניתוח הא"א) אינן עוסקות בכלל בסוגיה מרכזית זו. לכן לגישת ה-NPE יש ערך מוסף חשוב על פניהם, קרי

⁴⁰ (Pace 2009).

⁴¹ (Joffé 2007).

⁴² (Bauer 2013).

⁴³ (Seeberg 2009).

⁴⁴ (Powel 2009).

רפלקסיביות הגישה היא זו שמאפשרת מסגרת אנליטית רחבה יותר⁴⁵. לא מדובר רק בכלי לבחינה של פעילות האיחוד בעולם או מדיניות החוץ שלו, שכן לטענתה: "NPE can guide those who are interested in why certain items get onto the agenda in the first place"⁴⁶.

אציין כי לשיטתה של בירצ'פלד יש להשתמש ב-NPE כמסגרת אנליטית משולשת, קרי היא מאפשרת לחוקרים: ראשית, זיהוי ובחינה של טבעה של העוצמה האירופית וכיצד היא מובנית ומורכבת באיחוד ומופעלת על ידו. שנית, בחינת היחסים שבין עקרונותיו הנורמטיביים של האיחוד (ביחס לניסוח והופעתה של מדיניות מסוימת) והשפעותיהם או התוצאות בשטח. שלישית, היא מהווה מעיין "מדריך" לבחינת אספקטים מסוימים בתהליכי ניסוח והתהוות המדיניות האירופיות, במחקרים המבקשים לבחון את הבסיס הערכי-נורמטיבי של האי"א (במיוחד במימד החיצוני)⁴⁷.

בהמשך לדברים אלו, ניתן לטעון כי מדיניות הדיפלומטיה הציבורית של האיחוד בפרט והפעילות הדיפלומטית שלו בכלל, במדינות שלישיות, משרתת את הפער הנורמטיבי ולעיתים אף אחראית לה. משלחות הדיפלומטים של האיחוד מגנות בפומבי הפרות של החוק הבינ"ל, זכויות אדם וכו' במדינות דוגמת ישראל, סוריה ומצרים, בלבד בלבד שהן פועלות לשימור וקידום האינטרסים האירופיים בשטח. כאשר הפער הנורמטיבי שנוצר גורם לאיחוד לאבד מהלגיטימציה שלו לפעולה במדינות שלישיות (ובמיוחד באזור דרום אגן הים-התיכון). לכן עולה השאלה, מדוע האיחוד ממשיך לעצב את דימויו החיצוני בהתאם למטא-נרטיב הנורמטיבי?

ii.ב.1. זהויות ומבני ידע - עוצמה נורמטיביות וקונסטרוקטיביזם

תשובה אפשרית אנו יכולים למצוא בגישת הקונסטרוקטיביזם החברתי, שנהפכה לאחת מהגישות המרכזיות כיום בחקר היחסים הבינ"ל. הגישה גורסת שרעיונות ודימויים הם תוצר של הבנייה חברתית והם בעלי מאפיינים מבניים. לפי הגישה, 'רעיונות' מובנים כ"ידע קולקטיבי" שמוסד בפרקטיקות של ההתנהגות האנושית, אלו הם מבני ידע משותפים שאנו חולקים. הם גם המדיום וגם הגורם המניע של הפעולה החברתית, הם מקבעים גבולות תודעתיים ומעצבים מבחינה קוגניטיבית את מה שנתפס כאפשרי ובלתי אפשרי, עבור אינדיבידואלים. לכן, תומכי הגישה גורסים שאם ברצוננו להבין את ההתנהגות האנושית עלינו לבחון את תפקידם של מבנים (structures) וסוכנים (agents) חברתיים. בתהליכי החברות (סוציאליזציה) האנושיים, שכן הם מבנים את ההתנהגויות והזהויות של אינדיבידואלים, בהתאם לחוקים שמוסדו (זכויות וחובות, כללי התנהגות מקובלים וכו') אך גם בהתאם לאינטרסים שלהם. במילים אחרות, הגישה רואה ברעיונות, ערכים, אמונות ודימויים

⁴⁵ (Birchfield 2013: 912-916).

⁴⁶ (Ibid: 913).

⁴⁷ (Ibid: 919).

כאלמנטים המבנים את ההתנהגות, הזהות והאינטרסים של מדינות ושחקנים בינ"ל. ההנחה היא שאינטרסים וזהויות לא קיימים בצורה אפרורית ואובייקטיבית ללא קשר למדינה או לשחקן, אלא הם תוצר של תהליכי חברות והיחסים האינטר-סובייקטיביים בין מדינות, אשר מתווכים דרך מוסדות, מבנים חברתיים וסוכנים במערכת הבינ"ל. כך יוצא שהאינטראקציה בין השחקנים היא זו שמעצבת את הזהויות, האינטרסים וההתנהגות שלהם ואת מבנה המערכת הבינ"ל⁴⁸.

במקרה של מדיניות החוץ האירופית, חוקרים המשתייכים לזרם הקונסטרוקטיביסטי המשיכו לפתח את דיון ה-NPE, בטענה שיש לבחון את האופן שבו שיח ה-NPE מבנה את המציאות הפוליטית. לשיטתם, יש לראות בעקרונות הנורמטיביים של האיחוד כמעין "אידיאל טיפוס", יעד שיש לשאוף אליו אך קשה לממשו. הטענה היא שלמרות האילוצים הריאליים שלא תמיד מאפשרים לו לפעול בהתאם לערכיו, האיחוד עדיין מחזיק בתפיסה נורמטיבית. לכן נטען כי "הפערים הנורמטיביים" הם לא סתירות שמבטלות את מהותו הנורמטיבית של האיחוד כשחקן בינ"ל, אלא פערים מובנים בין שאיפה למציאות, בין ציפייה ליכולת. במילותיו של תומס דיאז (Thomas Diez):

"Normative Power is in fact an ideal which is on the one hand partly realized, yet on the other constitutes a normative horizon which one needs to strive for but which may never be fully achieved"⁴⁹. אם כן, ההשפעה האמתית של שיח ה-NPE היא באופן שבו הוא מבנה את מערך הידע-שיח-כוח של השחקנים הפוליטיים (והחוקרים). הדימויים והייצוגים של אירופה כעצמה נורמטיבית מופצים ע"י סוכנים חברתיים ומסודות שבתורם מבנים את השיח הפוליטי והמציאות, כך שהאיחוד נתפס כשחקן נורמטיבי-פוזיטיבי בעיני עצמו ובעיני אחרים⁵⁰. כפי שדיאז מנסח זאת:

"[...] 'normative power' is not an objective category. Instead, it is a practice of a specific discursive representation. From a discourse-analytical point of view, the most interesting question about normative power, therefore, is not whether Europe is a normative power or not but how it is constructed as one, paraphrasing Stefano Guzzini, what the use of the term 'normative power' does."⁵¹

בראייה זו, האיחוד האירופי נתפס כשחקן המעצב מטרותיו, מקבל החלטותיו ופועל בעולם מתוך תכליתו הנורמטיבית, קרי אותו מטא-נרטיב של הזהות האירופית-נורמטיבית. כך יוצא שמדיניות החוץ של האיחוד מובנת כניסיון להבנות את המערכת העולמית בהתאם לתפיסת ה-NPE, ניסיון שבתורו גם מבנה ומעצב את זהותו של האיחוד עצמו⁵².

בהקשר זה, במאמר עדכני מ-2013, דיאז מציעה לנו את מושג ההגמוניה ככלי לבחינת עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד ולקידום שיח ה-NPE המחקרי. לדידו, בחינת העוצמה הנורמטיבית של

⁴⁸ (Giddens 2013: 1–27; Adler 1997: 321–328; Tonra 2011: 738–748).

⁴⁹ (Diez 2013: 10).

⁵⁰ (Bretherton and Vogler 1999; Chaban and Holland 2008).

⁵¹ (Diez 2005: 626).

⁵² (Chaban and Holland 2008: 2–4; Nunes 2011; Cebeci 2012; Tonra 2011).

האיחוד דרך פריזמת ההגמוניה עונה על מספר בעיות בשיח ה-NPE הנוכחי. ראשית, המושג מאפשר לנו לגשר על הפער שבין ערכים ואינטרסים והוא למעשה משלב ביניהם, שכן שחקן השואף למצב של הגמוניה מבקש להשליט את מערכת הערכים, אינטרסים, דפוסי הפעולה והחשיבה שלו. שנית, המאבק להגמוניה לא מתחיל מקיום נתון של נורמות, ערכים וסטים מקובעים של משמעויות, אלא הוא מעמיד את המאבק עליהם במרכז הבמה. בראייה זו פערים במד"ח של האיחוד אינם נתפסים כמערערים על עוצמתו הנורמטיבית, אלא כחלק ממהלך רחב יותר שמבקש להשליט את תפיסת הנורמטיביות האירופית. שלישית, אליבא דדיאז, מושג ההגמוניה מרחיב את הבנתנו של השחקנים המעורבים בתהליך השימוש וההבניה של העוצמה הנורמטיבית ובכך הדיון מתרחב ומכיל לא רק את המדינות-החברות, אלא גם כוחות חברתיים משמעותיים (כגון חברה אזרחית) המעורבים בתהליך. לבסוף, דיאז טוען כי מושג ההגמוניה יכול לכוון מחדש את דיון ה-NPE בכך שהוא מבסס מחדש את המטרה העיקרית שהייתה אמורה להיות למושג העוצמה הנורמטיבית מלכתחילה, קרי ההשלטה של מערכת ערכי הליבה הנורמטיביים של האיחוד על הזירה הפוליטית הבינ"ל במטרה לאפשר לאיחוד, כשחקן ייחודי במערכת, למקסם את עוצמתו ולקדם את האינטרסים שלו⁵³.

צי'צ'י (Cebeci) טוענת שהעיסוק המחקרי והשיח שנוצר סביב ה-NPE אחראיים ליצירת המטא-הנרטיב של אירופה כעצמה נורמטיבית, שכן הם נותנים לגיטימציה וחיות למדיניות הנורמטיבית של האיחוד. לשיטתה, ההגדרה המחקרית מעניקה אסמכתה אקדמאית לסמכותיות האיחוד לקבוע סטנדרטים של התנהגות בזירה הבינ"ל. החוקרים מבנים את הא"א כמעין "אידאל טיפוס" של ההתנהגות 'הנורמטיבית והראויה' למול "האחר" (מדיניות שלישיות) שמתנהג באופן א-נורמטיבי ולא 'ראוי'. כך יוצא שהחוקרים נהפכים לסוכני ה-NPE המקדמים את דימויו הנורמטיבי-פוזיטיבי של האיחוד (מרצון או שלא מרצון) ומחזקים את הלגיטימציה של מדיניות החוץ שלו⁵⁴. באופן דומה, ובהתאם לתפיסה הקונסטרוקטיביסטית, ניתן לראות גם בנציגויות שירות החוץ (ובנציגים הדיפלומטים עצמם) כסוכנים המקדמים את הדימוי הנורמטיבי-פוזיטיבי של האיחוד דרך יישום מדיניות האיחוד במדינות שלישיות.

קיימת הסכמה מחקרית לראות במד"ח האירופית ככלי בעיצוב הזהות, חיזוק האיחוד והעמקת האינטגרציה האירופיים, קרי, כביטוי חיצוני לתהליכי בניית הזהות הפנים-אירופית. הטענה היא שהדימוי הנורמטיבי שמקודם ע"י מד"ח האירופית, למעשה נועד לצריכה פנימית ולא חיצונית. הגיוניים, ההצהרות והדימוי הנורמטיבי של הא"א בעולם למעשה נובעים מניסיונו לעצב עצמו בעיני אזרחיו ואת זהותו ביחס ל"אחר" (מדיניות שלישיות) כמעצמה נורמטיבית. כפי שגורדון ופרדו מנסחים זאת:

"[...] NPE's primary role is not to change the situation in Israel/Palestine, but rather to influence the EU itself. The pervasive gap only makes sense once NPE is

⁵³ (Diez 2013a).

⁵⁴ (Cebeci 2012: 582–583).

conceived as an inward operating power rather than an external one. The persistence of the EU's self-identification as a normative power despite the gap can be explained if the normative declarations' force is inward bound. We accordingly agree with Manners that the EU is committed to placing universal norms and principles at the center of its relations with its own Member States but disagree with his claim that this commitment extends to the world at large [...] In other words, the promotion of peace, stability, and progress in the Middle East is also part of an internal European identity-building process."⁵⁵

אחת הגישות המרכזיות שהתפתחה בדיון המחקרי בניסיון להסביר תהליך זה הינה תיאוריית ה-Otherness. הטענה המרכזית בגישה היא שה"אני" מוגדר ע"י היחס ל"אחר", שזהות ה-self מתעצבת ביחס ל-other ובעיקר ביחס לתפיסת האחר את העצמי. לפי הגישה האחר מספק תמונת ראי שבה ה-self רואה את עצמו. במובן הזה, יחס העצמי לאחר הוא למעשה חלק מתהליכי בניית הזהות העצמית. בראי הגישה, מדיניות החוץ האירופית למעשה מבוססת ונבנית על ציפיות ה"אחר" מהאיחוד והיא תוצר של תהליכי הבניית זהות פנים-אירופית. במילים אחרות, בראי גישת ה-Otherness, הדימוי הנורמטיבי שהאיחוד מבקש להקרין לעולם הוא למעשה הניסיון ליצוק תוכן ולהגדיר את זהותו של האיחוד בעיני עצמו ותושביו האירופים. זהו תהליך מתמשך בו זהות האיחוד נמצאת "תחת בנייה מתמדת", קרי שהבניית זהות ושל הא"י נעשית דרך המד"ח שלו ושל סוכנים המקדמים/מיישמים אותה. מכיוון שכך, חוקרי הגישה הקונסטרוקטיביסטית טוענים שיש לבחון את האופן שבו הדימויים, הייצוגים והבניית שיח ה-NPE משפיעים על עיצוב המדיניות והפעולות של מדינות שלישיות שאיתן האיחוד מקיים קשרים ולא האם האיחוד פועל מולם, דה-פקטו, כשחקן נורמטיבי. הטענה היא שהאיחוד מעצב את מדיניות החוץ שלו בהתאם לציפיות של שחקנים אחרים ממנו (כמעצמה נורמטיבית) וכחלק מהניסיון למצוא הגדרה לזהות האירופית "מבחוץ". בהתאם לגישה, הזהות האירופית ומד"ח האיחוד הם למעשה תמונת מראה של ה"אחר" הלא-אירופי. התפיסה של ה"אחר" את האיחוד היא זו שמעצבת את זהותו ויחסו של האיחוד כמעצמה נורמטיבית⁵⁶.

התהליך מכונה גם "זהות רפלקטיבית", קרי תהליך בו האיחוד פונה לשחקנים "אחרים" (יעדי מדיניות החוץ האירופית) בחיפוש אחר הגדרה חיצונית לזהות האירופית, שמדגישה את ציפיות השחקן ה"אחר" מהאיחוד ועצם ציפיות ה"אחר" משפיעה באופן אקטיבי על זהותו של האיחוד שמבקש לעצב עצמו בעצם לציפייה זו. כך יוצא שהדימוי שהאיחוד מבקש להציג לעולם (דרך אמצעי הדיפוזיה השונים) נובע מהאופן שבו הוא היה רוצה להיתפס בעיני אחרים, כשחקן נורמטיבי. מכיוון שהזהות האירופית אינה מגובשת בעיני האירופים עצמם, האיחוד פונה למדינות מחוצה לו על מנת לקבל הגדרות חיצוניות לזהותו, ובמקביל הוא מנסה לגרום להן לאמץ את הערכים האירופיים-נורמטיביים (שאינם ברורים לו עצמו) באמצעות המד"ח שלו⁵⁷. גישה זו מספקת לנו תובנה חשובה בדבר קיום הזהות האירופית ויחסה עם שכנותיה. לדידי, בחינת הזהות האירופית במשקפי גישת

⁵⁵ (Gordon and Pardo 2013: 114).

⁵⁶ (Chaban and Holland 2008; Manners and Whitman 2003; Diez 2005: 626-628).

⁵⁷ (Manners and Whitman 2003: 380-381; Smith 1992: 55-76; Chaban and Holland 2008: 1-4).

ה-Otherness משמעותה שקיימת זהות אירופית נפרדת (גם אם אינה מובחנת וברורה לחלוטין), אך היא נמצאת במעין מערכת סימביוטית עם זהויות "האחר". רוצה לומר, ישנה זהות אירופית שאנו יכולים להתייחס אליה ולבחון אותה כאובייקט נתון (הנמצא בתהליכי בנייה), אך אובייקט זה יכול להיות מובן לנו רק אם נבחן את יחסיו עם הסובייקט, שהוא אותם מדיניות שלישיות.

אם כך, בחינת הדימוי החיצוני שהאיחוד מבקש להציג, תוך דגש על השיח הנורמטיבי עוזרת לנו להבין את האופן שבו זהותו מתעצבת דרך מדיניות החוץ ואת האופן שבו מתעצבים יחסיו עם שחקנים אחרים. אם ברצוננו להבין את האינטראקציה שבין עיצוב הידע והשיח הנורמטיבי, הזהות האירופית ויחסי הכוחות בין האיחוד למדינות שלישיות, עלינו לבחון את האופן שבו הדימוי הנורמטיבי-חיצוני של האיחוד מבנה את המציאות הפוליטית. לכן, אם ברצוננו להבין את השפעתו המעצבת של ה-NPE, הן על הזהות האירופית והן על שחקנים אחרים, עלינו לבחון גם את תפקידם של הייצוגים והביטויים הסימבוליים של האיחוד, קרי המסרים והדימוי שהוא משדר והאופן שבו שחקנים אחרים חושבים עליו ותופסים אותו⁵⁸. בתוך כך, מקובל לבחון את הייצוגים והדימויים החיצוניים של האיחוד כמורכבים משלושה אלמנטים: תוכן הדימויים המבנים את זהותו של האיחוד ומתקיימים מחוץ לגבולותיו, האופן שבו האיחוד מציג עצמו לגורמים חיצוניים (דרך המדיניות והאסטרטגיות שהוא מיישם) והאופן שבו דימויים אלו נתפסים בקרב הציבור הבינ"ל, קרי היחס ותבניות החשיבה הקוגניטיביות שהם יוצרים בקרב קהל היעד⁵⁹.

לסיכום החלק, תפיסת העולם הקונסטרוקטיביסטית טוענת שהמד"ח האירופית משקפת למעשה את הניסיון להגדיר ולעצב את זהותו של הא"א כשחקן נורמטיבי בזירה הבינ"ל. בתהליך זה הזהות הנורמטיבית של האיחוד מקודמת ע"י סוכנים ומבנים חברתיים, שבתורם נותנים לגיטימציה וחיות לתפיסת ה-NPE. אומנם, הבניית זהות האיחוד כישות נורמטיבית נועדה בעיקר לצריכה פנים-אירופית, אך התהליך מבנה ומערב גם את זהות ה"אחר". בעצם אנו יכולים לטעון שהאיחוד מבקש להכפיף את המטא-נרטיב הנורמטיבי שלו על שחקנים אחרים במערכת, קרי שבעצם מדובר בניסיון לאירופיזציה של התרבות הפוליטית העולמית.

1.1.iii. אירופיזציה של התרבות הפוליטית? עוצמה נורמטיבית בעולם גלובלי

הרעיון שהאיחוד מקדם תהליך של "אירופיזציה" במימד החיצוני שלו אינו חדש. מספר חוקרים העלו את הסברה כי ה-NPE משמש להפיכת את הערכים והתרבות הפוליטית האירופיים לאמת המידה של ההתנהגות הבינ"ל, כלומר שהאיחוד מפעיל את עוצמתו הנורמטיבית במדינות שלישיות במטרה להפוך אותם ליותר "אירופיות". האירופיזציה מובנת כ"תהליך ההפצה של צורות הייצור,

⁵⁸ (Diez 1999; 2013; Manners 2006).

⁵⁹ (Chaban and Holland 2008: 3-4).

הרגלי השתייה והאכילה, דת, שפה ועקרונות פוליטיים, מוסדות וזהויות הטיפוסיים לאירופה, ושאינם מוכרים בשאר העולם, מעבר לטריטוריה האירופית"⁶⁰.

במקרים רבים נטען שההפצה של המבנים, המוסדות והמודלים האירופיים, התבצעה באמצעות כפייה, הכפפה ואף קולוניאליזם. המוסדות האירופיים לא רק "הופצו" למדינות אחרות, בפועל הם הרסו מבנים מסורתיים ומוסדות "מקומיים" ותהליך האירופיזציה הוביל לשינוי זהויות וערעור של חברות לא-אירופיות. במקרים אחרים נטען כי תהליך ההפצה נעשה דרך חיקוי והעתקה, כלומר שהמבנים, שיטות הפעולה והמוסדות האירופיים אומצו ברצון וזאת מכיוון שהם נתפסים כצודקים, לגיטימיים ויעילים, או בפשטות - מוצלחים. כך או כך, המטא-נרטיב הנורמטיבי משמש ככוח המניע של ניסיון האירופיזציה של התרבות הפוליטית העולמית. רוצה לומר, תפיסת האירופיים את עצמם כ"נורמטיביים" ואת האחר הלא-אירופי כ"לא נורמטיבי" מניעה את הניסיון האירופי לשנות את המערכת הפוליטית העולמית ולעצב אותה בדמותם. במילותיה של פדריקה ביקי (Federica Bicchì):

"While European foreign policy can be seen as an intentional action aimed at changing the external environment in the EU's favor, or as an intentional attempt to promote universal norms, it can also be seen as unreflexive behavior mirroring the deeply engrained belief that Europe's history is a lesson for everybody. Put shortly, European foreign policy is informed, at least partially, by the idea that 'our size fits all'."⁶¹

פרנק שימלפנינג (Frank Schimmelfennig) טוען שתהליכי האירופיזציה נעשים בשלושה ערוצים: ייצוא של מודל החבליות (regionalism) האירופי, הפצה של הכלכלה הניאו-ליברלית באופן שמשקף את השוק האירופי הפנימי וקידום נורמות חוקתיות-מבניות כגון זכויות אדם, דמוקרטיה ושלטון החוק. לטענתו, רק ההפצה של מנגנוני הכלכלה האירופיים נעשית באופן יעיל ואחיד, בעוד שבקידום מודל האזוריות והנורמות האירופיות, באמצעות אמנות, הסכמים וקידום רפורמות חוקיות במדינות שלישיות, למדיניות החוץ האירופית יש השפעה מועטה בלבד והיא סובלת מחוסר יעילות וחוסר עקביות. במילים אחרות, בעוד שהאירופיזציה הכלכלית מצליחה, האיחוד לא מצליח לייצא את מערכת המבנים, המוסדות והחוקים שלו באופן יעיל⁶². אם האיחוד לא מצליח לייצא את המבנים והחוקים שלו, ומכיוון שהוא עדיין רואה בעצמו כשחקן נורמטיבי, הגיוני שהוא ינסה לייצא את מבני הידע, הזהות והתרבות האירופיים בדרכים אחרות. מה שמעלה את השאלה – האם האיחוד מבקש לקדם את תדמיתו העצמית-נורמטיבית ואת השיח הנורמטיבי כחלק מניסיון האירופיזציה של "האחר"?

לכאורה, טענת הפער הנורמטיבי מראה שאין זה כך, שכן האיחוד מקדם את האינטרסים הכלכליים ו/או הביטחוניים "הצרים" שלו ולכן אין דיפוזיה של נורמות מהרמה הבינ"ל לרמה הלוקאלית. לעומת זאת, חוקרים קונסטרוקטיביסטיים טענו כי הדיפוזיה אכן מתרחשת, אך זוהי דיפוזיה של זהויות ומבני ידע. במובן הזה, האירופיזציה של התרבות הפוליטית היא למעשה ניסיון

⁶⁰ (Olsen 2002: 937).

⁶¹ (Bicchì 2006: 287).

⁶² (Schimmelfennig 2009).

מכוון של האיחוד להשליט זהויות, מבני ידע ותרבות (אירופיים) מהרמה הבינ"ל לרמה הלוקאלית⁶³. בתוך כך, מאנרס טוען שהאלמנטים הנורמטיביים בזהותו של האיחוד מכתיבים את התנהגותו והוא נשען עליהם בניסיון לעצב מחדש את המערכת העולמית. בעולם גלובלי ובמערך הנוכחי של המערכת העולמית, האיחוד מתקשה להשתמש באלמנטים אלו כדי ליצור שינוי דה-פקטו ולכן, יש לשפוט את השינויים למערכת העולמית שנגרמים ע"י ה-NPE לאורך זמן⁶⁴.

בהקשר זה, גם אם נקבל לחלוטין את הטענה כי מד"ח האירופית נועדה בעיקר לצריכה פנימית, עדיין לא ביטלנו את השפעתו הנורמטיבית של האיחוד על שחקנים אחרים. למול הדימוי הנורמטיבי שהאיחוד מבקש לקדם במימד החיצוני עומדות הזהויות ה"אחרות", קרי הזהות הלוקאלית של קהל היעד אליו האיחוד משדר את המסרים התדמיתיים שלו. כך יוצא שהבניית הזהות הפנים-אירופית מערבת (engages) זהויות אחרות באופן שיוצר נקודת מפגש גלוקאלית בין האיחוד וה"אחר". בתוך כך, חושב להדגיש את התייחסותו של מאנרס לפילטר התרבותי. לשיטתו, הפילטר התרבותי מבוסס על יחסי הכוחות שבין הבניית הידע ויצירתה של הזהות החברתית והפוליטית ודרכם הוא משפיע על תהליך דיפוזיית הנורמות. הפילטר התרבותי מערב מספר מנגנונים של זהות, גורמים פנימיים בעלי חשיבות והבניית ידע הכוללים שכנוע דרך תהליך של עירוב, נקודות מפגש של וויכוח ודיאלוג ואת הטרנספורמציה ומעמדה של רעיונות⁶⁵. מאנרס אף טוען כי הפילטר התרבותי יכול לשמש אותנו ככלי לבחינת הדרכים והאמצעים שבהם הביטויים הסימבוליים של האיחוד, כישות נורמטיבית, משפיעים הן על תהליך דיפוזיית הנורמות והן על הבניית הזהות האירופית, דרך בחינת הפרשנות שניתנת לדימויים המוצגים ואופן קבלתם או דחיתם. זאת ועוד, בתהליך דיפוזיית הנורמות, הפילטר התרבותי גורם לכך שהאיחוד עצמו מאמץ את הסמלים והייצוגים החיצוניים שלו, כחלקת מהבניית הזהות הפנימית ותהליכי הבנת המהות העצמית-נורמטיבית שלו⁶⁶.

במילים אחרות, בנקודת המפגש שבין הזהות הלוקאלית והזהות האירופית-נורמטיבית מתקיים מאבק זהויות בין הזהות, הערכים והדימוי של האיחוד כסמל להתנהגות "נורמטיבית" ובין הזהות, הערכים והתרבות של "האחר", קרי מדינות שלישיות ואוכלוסיותיהן. בחינת המאבק דרך משקפיי הפילטר התרבותי מאפשרת לנו לראות בו כתהליך של ערעור, עיצוב וטרנספורמציה של רעיונות, מבני ידע וזהויות - כאשר התהליך כולו מושפע מהייצוג הסמלי והתפיסה של אירופה כנורמטיבית. לכן, כפי שנטען לעיל, אם שיח ה-NPE מבנה את המציאות הפוליטית כך שהיא מיוצג ונתפס כ"אידיאל נורמטיבי" למול "האחר" שצריך לשאוף להגיע לאידיאל זה, אזי שתהליך דיפוזיית הנורמות יוצר מאבק בין זהויות המערב מנגנונים של זהות, התנגדות והבנייה חברתית-פוליטית

⁶³ (Diez 2013; Nicolaïdis and Howse 2002: 772–774; Olsen 2002: 928–939; Manners 2013: 313, 318).

⁶⁴ (Manners 2008).

⁶⁵ (Manners 2013: 218).

⁶⁶ (Ibid 2006: 79-81).

ברמה הגלוקאלית. רוצה לומר, ה-NPE הוא כוח שנועד לעצב זהויות ולא רק "לייצא" ערכים לרמה הבינ"ל, שכן הוא מכוון הן כלפי הזהות הפנים-אירופית והן כלפי הזהויות הלוקאליות, במדינות בהם האיחוד פועל, כאשר מאבק הזהויות מעצב את תפיסת הזהות והייצוג הסמלי של אירופה. או בפשטות, המפגש שבין האיחוד והאחר נותן משמעות למושג הנורמטיבית של אירופה.

בניגוד לחוקרים הטוענים כי ה-NPE נועד לצריכה פנימית וכי הפער הנורמטיבי מעיד שהאיחוד אינו פועל כשחקן נורמטיבי, טענתי היא שע"י בחינת הדימויים החיצוניים של האיחוד ניתן לראות ב-NPE ככוח הנועד לעצב זהויות, תרבויות וערכים. טבעו הייחודי של האיחוד מבנה את עוצמתו הנורמטיבית כך שהמסר החיצוני שהוא משדר בהכרח יוצר פער נורמטיבי, אך לדידי, תהיה זו טעות להניח שקיום הפער מפריח את טענותיו של מאנרס. נהפוכו, קיום הפער הנורמטיבי מוכיח שהניסיון המתמשך של האיחוד לעצב הן את זהותו הפנימית והן את דימויו החיצוני כנורמטיבי, מתקיים לאורם של מגבלות ואילוצים ריאליים, שהם נחלתם של כל השחקנים בזירה הבינ"ל. לכן בבחינת המסר התדמיתי של האיחוד נצפה למצוא הצלחה חלקית בלבד של דיפוזיית הנורמות, קרי שאלמנטים מסוימים מזהותו הנורמטיבית של האיחוד יצליחו להשפיע על עיצוב זהות האחר, ואלמנטים אחרים יידחו.

כאמור, דיפוזיית הנורמות באמצעות הפילטר התרבותי משפיעה על מבני הידע ויצירת הזהויות החברתיות-פוליטיות, לכן נצפה למצוא שהאימוץ ע"י "האחר" יהיה קודם כל ברמה הסימבולית, דהיינו קבלת אירופה כסטנדרט לקביעת התנהגות נורמטיבית במערכת הבינ"ל, כהקדמה לאפשרות של קבלת הערכים והנורמות שהיא מבקשת להכפיף על אחרים. לדידי, גם אם נצפה בהתנגדות לניסיונות קידום האינטרסים הנורמטיביים של האיחוד, במסגרת יישום המד"ח שלו במדינות שלישיות, הדבר עדיין לא מעיד על ביטולו של מושג הנורמטיביות או תפיסת ה-NPE (בעיני האירופים את עצמם ובעיני ה"אחר" את האירופיים). רוצה לומר, עצם קיום תפיסת ה-NPE ומאבקי הכוח שהיא מעוררת מעידים לנו על מהות נורמטיבית בזהות האירופית, גם אם איננו יכולים להגדירה במדויק.

בהקשר זה, דיאז טוען שעצם הוויכוח והדיון על מושג הנורמטיביות מתקיים בתוך מערכת סגורה של שפה בה לא ניתן לצאת "מחוץ" לגבולות התפיסה הנורמטיבית של אירופה. כלומר שעצם הדיון על המהות הנורמטיבית של אירופה ואף ביטויי התנגדות לו, למעשה רק מחזקים את הזהות הזו ואת הייצוג הסמלי של אירופה הנורמטיבית. לשיטתו המאבק בשיח מתרחש סביב שאלת גבולות השפה – מה מוגדר ומה לא מוגדר כ-NPE, כאשר עצם מאבק השפה הוא שנותן משמעות וכוח לתפיסת ה-NPE. כך יוצא שמושג הנורמטיביות נהפך לאלמנט מרכזי בהבניית היחסים האירופים עם מדינות שלישיות, הן מבחינת הייצוגים הסמלים שלו והן מבחינת עיצוב ויישום מדיניות האיחוד בפועל. אליבא שדיאז קיום שיח על "אירופה" ומהותה הנורמטיבית משמע השתתפות במאבק על

עצם קביעת גבולות הנורמטיביות, הלגיטימציה והזהות האירופית⁶⁷. מכיוון שהתהליך מעורר מאבקי כוח סביב שאלות של זהות והגדרות של מבני ידע משותפים, יוצא בזה, בהתאם לדבריו של דיאז, שנקודת המפגש הגלוקלית משמשת כזירה עליה נבחנים רעיונות, תפיסות וסמלים של הנורמטיביות האירופית אך בתורה היא גם מעצבת אותה. בפשטות, לא ניתן לבטל את התפיסה הרואה באירופה כנורמטיבית וגם ההתנגדות לה משמשת רק לחיזוקה והמשך הבניית הזהות הנורמטיבית של האיחוד. לנקודה זאת גורדון ופרדו מוסיפים וטוענים כי פרקטיקות השיח נוצרות, משוכפלות ומקבלות נפקות באמצעות ציטוט וחזרה על הצווים הנורמטיביים שבהם. הם מצליחים לקבל ולשמור על המשמעות שלהם באמצעות השיתוף והנראות שלהם בשיח הציבורי. כל עוד לא מתקיים שיח ציבורי, בין אם מתנגד ובין אם מקבל, על המדיניות, הזהות ומהות הנורמטיבית של האיחוד, אין משמעות ל-NPE⁶⁸. קרי, הנורמטיביות האירופית לא רק מעוצבת ע"י נראות ובולטות בשיח הציבורי, למעשה השיח הוא זה שמקנה לה חיות. כפי שגורדון ופרדו מנסחים זאת:

"If the outside world does not attribute a distinct role to these discursive practices, if discursive practices cease to be articulated by constant repetition, they lose their power and may eventually disappear. Thus, devoid of visibility, normative power becomes powerless."⁶⁹

חשוב לזכור כי האיחוד אינו שחקן "רגיל" בזירה הבינ"ל, זהו ארגון על-לאומי שפועל בצורה חכמה ומתוחכמת, שחקן מנוסה המפעיל מגוון רחב של כלים על מנת להשיג את יעדיו בזירה הבינ"ל. כפי שאנה דסקלובה (Ana Daskalova) מנסחת זאת:

"[...] this is to say that the EU is not simply a 'force for good in the world' but rather an intelligent and reflexive 'force for good' because it does not indiscriminately apply a 'one size fits-all' normative approach but instead adapts it to the specificities of the partner, the nature of the relationship and the interests at stake. This explains why the EU exhibits different patterns of foreign policy behavior with a varying degree of normatively' in them."⁷⁰

דסקלובה טוענת שהא"א בוחר לפעול כשחקן נורמטיבי בהתאם לסט של שיקולים המושפע משילוב גורמים חיצוניים ופנימיים, הקשורים ביניהם קשר הדוק. לשיטתה, הגורמים הפנימיים הם מוטיבציה, סביבה פוליטית פנימית ויכולות, והגורמים החיצוניים הם תפיסות חיצוניות (של קהל היעד את האיחוד), הקשר הפעולה או המדיניות שהאיחוד מבקש ליישם והאינטראקציה ביניהם. כל אלו משפיעים על ניסוח ויישום מדי"ח האיחוד בהתאם לקריטריון המשמש אותו, לטענתה, להערכה האם להפעיל את עוצמתו נורמטיבית במקרה נתון. הקריטריון כולל שלושה מרכיבים: כוונה, פעולה והשפעה. כוונה משמע, כנות המחויבות הנורמטיבית של האיחוד כלפי מדינה וטבע יעדיו כלפיה. פעולה משמע, הפרקטיקות שבאמצעותם האיחוד מקדם את הנורמות, והשפעה משמע, גודל השינוי שנוצר

⁶⁷ (Diez 1999; 2013b).

⁶⁸ (Gordon and Pardo 2014).

⁶⁹ (Ibid, 9).

⁷⁰ (Daskalova 2013: 4).

במדינות שלישיות. בהתאם לכך, דסקלובה טוענת ש"התפירה לפי מידה" של מד"ח האיחוד ודפוסיה ההתנהגות השונים שלו עם מדינות שונות, יכולים להיות מוסברים בהתאם ליחסי הגומלין וההשפעות של הגורמים החיצוניים והפנימיים שצוינו לעיל⁷¹. כלומר, כאשר קברניטי האיחוד מבקשים לנסח מד"ח הם למעשה מגיבים לאותם גורמים פנימיים וחיצוניים ומנסים להתאים עצמם הן ללחצים מבפנים והן לניסיון לעצב ולהתאים את המדיניות לתפיסה החיצונית של הנורמטיביות האירופית.

בהישען על דברים אלו, טענתי היא שיש לראות במד"ח האירופית כביטוי לרמת התחכום הגבוהה של השחקן האירופי בזירה הבינ"ל, בניסיון למצב עצמו כסמכות עליונה בנושאי מוסר, זכויות אדם, דמוקרטיה וכו'. לכן, לדידי, אין לראות בעוצמה הנורמטיבית של האיחוד רק כמופעלת כלפי "פנים" ו"הפער הנורמטיבי" אינו הוכחה מספקת לכך שהאיחוד הינו שחקן ראליסטי. טענתי היא שלמרות האילוצים הריאליים ובנוסף לתהליך עיצוב הזהות הפנים-אירופית, יש לראות באיחוד כשחקן נורמטיבי מוכשר ואדפטיבי, כאשר נורמטיבי משמעותו שחקן המבקש לעצב את העולם בדמותו, קרי להכפיף את הזהויות של שחקנים ופרטים במערכת הבינ"ל להגדרות ואמות המידה שלו להתנהגות מוסרית ו"נכונה". אם "נורמטיביות" משמע "the ability to define what passes as normal" in world politics⁷² ואם יכולת זו מוגדרת באמצעות אחרים בתהליך של הבניית זהויות וידע, אזי שמטרתו העליונה של שחקן המשתמש בעוצמה נורמטיבית היא לשנות את הזהויות וההגדרות של פרטים ושחקנים בינ"ל, כך שיתאימו לעולם המושגים והתפיסות שלו. במילים אחרות, האיחוד האירופי מפעיל את עוצמתו הנורמטיבית במטרה לעצב את התרבות הפוליטית בעולם לפי "אידיאל הטיפוס" של התנהגותו ה"נכונה וראויה". זהו הניסיון להביא לאירופיזציה של התרבות הפוליטית העולמית, אך מטבע הדברים, התהליך אינו מושלם והוא בהכרח נתקל בהתנגדויות ובמגבלות אחרות המצריכות ממנו להתאים את אופן פעולתו באופן ספציפי לכל מדינה איתה הוא מקיים יחסים. במילים אחרות, חוכמתו של האיחוד מתבטאת ביכולתו לקדם תפיסות אוניברסליות של נורמטיביות, תוך התאמה והתחשבות ביחסיו הספציפיים עם כל מדינה.

מאנרס טוען שבעולם גלובלי האיחוד יצליח לקדם מערכת בינ"ל נורמטיבית רק בתנאי שהוא יצליח לשכנע שחקנים אחרים כי מדובר בערכים אוניברסאליים. במילים אחרות, הפעלת עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד בעולם גלובלי, משמע קידום ערכים הנתפסים כאוניברסאליים⁷³. לכן האירופיזציה של התרבות הפוליטית העולמית, משמע שעל האיחוד לבסס את הלגיטימציה שלו בעיני שחקנים אחרים, ע"מ להפעיל את עוצמתו הנורמטיבית בצורה מוצלחת, וכפי שדסקלובה טוענת, התהליך כולו צריך להתבצע תוך התאמה לקונטקסט הספציפי של כל מדינה ומדינה, תוך התחשבות בגורמי ההשפעה השונים. רוצה לומר, בתהליך ניסוח ויישום מד"ח האירופית, מעורבים כוחות פנימיים וחיצוניים (אליבא

⁷¹ (Daskalova 2013).

⁷² (Manners 2002: 253).

⁷³ (Manners 2008: 36–37).

דדסקלובה) כמו גם התנגדויות ואילוצים מצד המדינות השלישיות (ואזרחיהן), כך שאם האיחוד רוצה להצליח בקידום האינטרסים הנורמטיביים שלו הוא נדרש להפגין גמישות בניסוח ויישום המדיניות, ולא פחות חשוב מכך, להפגין את אותה גמישות גם בניסיונות השכנוע שלו את קהלי היעד.

1.ג.1 אירופה כמותג? עוצמה נורמטיבית ודיפלומטיה ציבורית

כפי שראינו עד כה, לתפיסות ודימויים חשיבות רבה בחקר התנהגות השחקנים הבינ"ל, מכיוון שהם משפיעים על אופן פעולתם. ההנחה היא שהשחקנים פועלים בהתאם לאופן שבו הם תופסים את העולם, בהישען על מערכת אמונות, ערכים, דימויים ותפיסות והם יבקשו להשפיע על האופן בו שחקנים אחרים רואים אותם. בתוך כך, קיימת הסכמה מחקרית רחבה לראות בדיפלומטיה ציבורית (PD) ככלי של עוצמה רכה, מכיוון שהיא נועדה להשפיע על דעות, דימויים ותפיסות של קהל היעד. כאשר במקרה של הא"א, מדובר למעשה בהפעלה של סוג ספציפי של עוצמה רכה והיא העוצמה הנורמטיבית.

1.ג.1.i דיפלומטיה ציבורית, מהי?

מושג הדיפלומטיה הציבורית זוכה לדיון אקדמאי פורה ונרחב, כך שאין הגדרה אחת למושג שמקובלת על כל (או אף רוב) החוקרים, זהו מושג מתפתח. חוקרים מסוימים ביקשו לראות ב-PD ככלי בידי המדינה להתקשרות ישירה עם הציבור הרחב במדינות אחרות (קרי, ללא תיווך של הממשל בארץ היעד), במטרה להשפיע, ליידע ולעצב את דעותיו ותפיסותיו של ציבור היעד לשם קידום אינטרסים, ערכים ומטרות של השחקן המפעיל אותה⁷⁴. לעומתם, חוקרים אחרים מבקשים להציע הגדרה מכילה ורחבה יותר, שכן לטענתם ה-PD היא אינה נחלתן הבלעדית של מדינות. זיגניצר וקומבס (Signitzer and Coombs) לדוגמה, מגדירים את ה-PD כ"דרך שבה ממשלות, אינדיבידואלים וקבוצות משפיעים, באופן ישיר או עקיף, על אותן עמדות ודעות שקשורות ישירות להחלטות מד"ח של ממשלות זרות"⁷⁵. יאן מליסן (Jan Mellisen) מוסיף לכך וטוען שאין לראות ב-PD כפעילות ייחודית של המדינה, שכן לדידו יש להתחשב גם בשחקנים וארגונים לא-מדיניים, על-מדיניים ותת-מדיניים אשר מפתחים מדיניות דיפלומטיה ציבורית משל עצמם⁷⁶.

למרות ההגדרות השונות, ישנו מכנה משותף לחקר ה-PD. מעצם טבעה, ה-PD עוסקת בדימויים ותפיסות, זהו הניסיון המכוון להשפיע על דעות, רעיונות, דימויים ועמדות של קהל היעד כך שזה יראה את מפעיל הדיפלומטיה באור חיובי. ה-PD נועדה לערב (engage) אזרחים במדינות היעד ולשכנע אותם, ע"י שימוש במשאבים לא כלכליים, לא צבאיים ולא חומריים (קרי משאבי העוצמה הרכה) במטרה לקדם את האינטרסים של השחקן המפעיל אותם⁷⁷. במילים אחרות, זהו הניסיון

⁷⁴ (Gilboa 2008: 57; Melissen 2005: 7–8; Nye 2008: 95).

⁷⁵ (Signitzer and Coombs 1992: 138).

⁷⁶ (Melissen 2005: 8–10).

⁷⁷ (Gilboa 2006; 2008; Melissen 2005: 2–12; Nye 2008; Chaban and Holland 2008: 1–4, 23–35).

להפנות את תשומת ליבו של קהל היעד ל"כוח המשיכה" של משאבי העוצמה הרכה של השחקן, באמצעות שימוש נרחב בתקשורת המונים, ייצוא פעילויות תרבותיות, תכניות חילופים (exchange programs) וכדומה⁷⁸. אם כך, עבור הא"א מדובר באותם משאבים נורמטיביים שמאנרס מפרט.

ניי טוען שיכולת המדינה לתרגם את משאביה התרבותיים לכדי "עוצמת משיכה רכה", נשענת על אמינותה (הנתפסת), ולכן מידת האפקטיביות של מדיניות דיפלומטיה ציבורית כזו או אחרת תימדד "בדעות ששונות, ולא בדולרים שפוזרו"⁷⁹. לשיטתו, ה-PD נועדה לבנות יחסים ארוכי טווח שבתורם יוצרים "סביבה מאפשרת" (enabling environment) למדיניות הממשלה באזורים/ מדינות בהם היא מבקשת לפעול⁸⁰. ביחס לאיחוד האירופי, משמעות הדבר היא שמדיניות ה-PD שהוא מפעיל במדינות שלישיות נועדה ליצור סביבה מאפשרת לקידום ערכיו הנורמטיביים.

לאור דברים אלו ולצורך מחקר זה, אבקש לאמץ את הגדרתו של פאול שארפ (Paul Sharp) למושג: "the process by which *direct relations* with people in a country are pursued to *advance the interests and extend the values of those being represented*"⁸¹. הדגש שארפ נותן למקומם של הערכים בקידום האינטרסים של השחקן עוזר לנו לבחון את הא"א, המוגדר כשחקן הנשען על משאבי עוצמה ערכיים-נורמטיביים ומבקש להכיל אותם על שחקנים אחרים. כלומר בבחינת מדיניות ה-PD של האיחוד במדינות דרום אגן הים-התיכון, הגדרתו של שארפ עוזרת לנו להתמקד בערכים הנורמטיביים שזוכים לייצוג בפעילות נציגויות שירות החוץ האירופי ובניסיונם לבסס "יחסים ישירים", באמצעות המדיה החברתית.

אם ברצוננו להבין טוב יותר את מד"ח האירופית ובפרט את האופן בו האיחוד משתמש בעוצמתו הנורמטיבית בזירה הבינ"ל, עלינו להמשיך את הדיון מעבר לבחינה של שיח ה-NPE וה-PD כפי שהוצגו עד כה. טענתי היא שבדיון ה-NPE חסרה מסגרת התייחסות משמעותית והיא מסגרת התקשורת של עידן המידע. בפרק הבא אני מציע בחינה מחודשת של ה-NPE לאור השינויים שחוללו רשת האינטרנט ומהפכת המידע ביחסי הכוחות הבינ"ל ובחוקי המשחק הדיפלומטי. באמצעות בחינה של המציאות התקשורתית החדשה והשפעותיה על עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד, אבקש לשפוך אור חדש על דיון ה-NPE. בפרק הבא אבקש להציג את שינויים אלו ואת ההשלכות האפשריות שלהם על המערכת הבינ"ל, ה-PD ועל האופן שבו האיחוד נדרש להפעיל את עוצמתו הנורמטיבית.

⁷⁸ (Nye 2008: 94–96; Gilboa 2008: 57, 67; Kirova 2009).

⁷⁹ (Nye 2008: 94).

⁸⁰ (Ibid 101).

⁸¹ (Sharp 2005: 106).

פרק 2 – Tweet, Share & Engage - דיפלומטיה ציבורית בעידן המידע

בעשורים האחרונים התפשטותה של רשת האינטרנט והתפתחותה של המדיה החברתית שינו את יחסי הכוחות הביני"ל, הרכב המערכת ואפשרויות הפעולה של השחקנים. טכנולוגיות התקשורת שהתפתחו בעידן המידע שינו את המציאות התקשורתית בה אנו חיים; נוצרו קהלים חדשים, נפתחו ערוצי תקשורת חדשים ואינטראקטיביים, השליטה במידע ובמדיה נעשתה מבוזרת ומפוצלת (fragmented) יותר והתקשורת נעשתה נפוצה, זמינה ומיידית יותר. המציאות התקשורתית החדשה שנוצרה שינתה את גם את אופן ההתקשרות ויחסי הכוחות שבין הפוליטיקאים והאזרחים, בין הממסד הפוליטי והחברה האזרחית, בין האוכלוסייה הכללית ושליטה/נציגיה.

המדיה החדשה שינתה את מאזן הכוחות הישן, היא מעצימה את כוחם של פרטים ומאפשרת להם התאגדות מהירה, פשוטה ומיידית. בתחילתה של המאה ה-21, לא בטוח שהממסד הפוליטי יודע כיצד להתאים עצמו ולהגיב לשינוי הזה ביחסי העוצמה. שחקנים המבקשים לפעול בזירה הביני"ל ולנצל את כוחה של המדיה החברתית לטובתם, נדרשים לחשוב מחדש על דרכי הפעולה שלהם, הן ברשת והן בשטח, לאור כוחה של המדיה החדשה ויכולתם של פרטים להתאגד וליצור התנגדות פוליטית משמעותית באמצעותה. במציאות תקשורתית זו, שאלות של תדמית ומוניטין כמו גם סוגיות של זמינות, שקיפות ושיתוף במידע מקבלות מקום מרכזי ביחסים שבין הממסד הפוליטי והאזרחים, במיוחד כאשר מדובר על יחסי חוץ. יכולתו של שחקן לפעול ולקדם את מטרותיו במדינות אחרות נעשית תלויה ומושפעת מיכולתו לערב את האזרחים (קהלי היעד) באמצעות המדיה החדשה, באותן מדינות בהן הוא מבקש לפעול. הווה אומר, המציאות התקשורתית החדשה יצרה דרישה לשימוש נכון וחכם במדיה החברתית, במסגרת מגעו של השחקן עם קהלי היעד (קרי, מאמצי הדיפלומטיה הציבורית שלו) אם ברצונו לקדם את מטרותיו באופן מוצלח באותן מדינות. בפרק זה אבקש לבחון מהי אותה מציאות תקשורתית חדשה שנוצרה, כיצד היא שינתה את יחסי הכוחות וצורת ההתקשרות בין הממסד הפוליטי והאזרחים, איך כל זה משפיע על הדיפלומטיה הציבורית בכלל וזו של האיחוד בפרט ומה ההשלכות על מושג ה-NPE.

אציין כי המדיה החברתית והאינטרנט השפיעו גם על העולם המחקרי בכלל וזה של היחסים הביני"ל בפרט. בשנים האחרונות, ובמיוחד לאור מהפכות "האביב הערבי", חוקרים רבים בחנו את תפקידה של המדיה החברתית בשינוי יחסי הכוחות. אך למרות העניין המחקרי הרב במדיה החברתית, רק חלק קטן יחסית הוקדש לבחינת האופן שבו היא משפיעה על יחסי הכוחות הביני"ל. בתוך כך, בסקירה של הספרות המחקרית העכשווית בנושא הבחנתי כי קיים פער ומחסור מחקרי על האופן שבו מדינות עושות שימוש במדיה החברתית ככלי פוליטי לקידום האינטרסים שלהם ברמה הביני"ל

בכלל ובמסגרת ה-PD בפרט⁸². דברים אלו נכונים עוד יותר לתחום לימודי האינטגרציה האירופית, שכן קיים מחסור במחקרים הבוחנים את האופן שבו הא"א עושה שימוש במדיה החדשה בזירה הבינ"ל ככלי להפעלת עוצמתו הנורמטיבית. במחקר זה אני מבקש לענות במעט על המחסור התיאורטי, באמצעות בחינת תפקידה של המדיה החברתית במדיניות ה-PD של נציגויות ה-EEAS. בפרק זה אבקש לבחון את האופן שבו המציאות התקשורתית החדשה של עידן המידע שינתה את יחסי הכוחות הפוליטיים, תוך הצעת מושג חדש לתיאור צורת ההתקשרות החדשה שנוצרה. לבסוף אבחן כיצד מציאות תקשורתית זו משפיעה על ה-PD בכלל וזו של האיחוד בפרט.

2.A. ידע זה כוח - שינויים ביחסי העוצמה בעידן המידע

*"Our social tools are dramatically improving our ability to share, cooperate, and act together. As everyone from working biologists to angry air passengers adopts those tools, it is leading to an epochal change."*⁸³

מהפכת המידע ורשת האינטרנט שינו משמעותית את האופן שבו אנו צורכים, מייצרים ומתייחסים למידע. התפשטותה של רשת האינטרנט ברחבי העולם הקטינה את הכפר הגלובאלי שלנו. מיליארדי אנשים ברחבי העולם נעשו מחוברים אחד לשני באמצעות רשת תקשורתית אחת עצומה, בה הם חולקים מידע, מתקשרים, לומדים, מנהלים את עסקיהם ויוצרים קבוצות חברתיות חדשות. רבים רואים ברשת ככלי להעצמת כוחו של הפרט, מכיוון שהיא מספקת לכל אדם עם מחשב, לפטופ או סמארטפון גישה לכמויות עצומות של מידע. עם הופעת ה-Net 2.0 והמדיה החברתית⁸⁴ דומה כי תהליכים אלו רק התגברו.

המדיה החברתית יצרה מרחב חדש לתקשורת בין-אישית ישירה, מיידית, ללא תיווך חיצוני ולרוב עם מעט מאד (ואף ללא) צנזורה או סינון של החברה המפעילה (למעט במדינות המצנזרות את האינטרנט, דוגמת סין). בשני העשורים האחרונים הושקו מאות רשתות חברתיות במגוון רחב של נושאים, תחומי עניין ומטרות בהתאם למגוון העצום של המשתמשים בהם. המדיה החברתית יצרה מרחב התקשרות חופשי שבו ניתן לקרב בין אנשים ולקבצם לקבוצות מבוססות תחומי עניין ואינטרסים משותפים ביתר קלות. היא מאפשרת יצירת קבוצות על כל בסיס משותף שניתן להעלות על הדעת, כך שבאופן טבעי חלק מהקבוצות נוצרו על בסיס פוליטי. קבוצות אלו מבקשות לרתום את כוחה לצורך התארגנות, מחאה ותיאום פעולה בין המוני משתתפים, באופן יעיל ופשוט, במטרה לקדם את האג'נדות והמטרות הפוליטיות שלהן. דוגמאות לכך ניתן לראות במהפכות ה"אביב הערבי" (שכוננו גם "מהפכות טוויטר/פייסבוק"), במחאות הכלכליות שפרצו באירופה וארה"ב

⁸² (Ergul 2010; Carpenter and Drezner 2010; Simmons 2011).

⁸³ (Shirky 2008: 304).

⁸⁴ זהו השם שניתן לדור השני של שירותים אינטרנט שנועדו לספק פלטפורמות לתוכן מבוסס משתמש (UGC). הם מאופיינים ברמה גבוהה של שיתוף, פעילות, יצירת קשרים ומעורבות המבוססת על עניין משותף בין המשתמשים. שירותים אלו כוללים אתרים בטכנולוגיית וויקי, רשתות חברתיות ובלוגים, כגון: Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Wikipedia (Cull 2011: 1–4; Grabner-Krauter 2009: 505–508; Henry 2012: 17–21).

(כדוגמת מחאת "הזועמים" בספרד או תנועת Occupy Wall Street) וב"מחאת האוהלים" הישראלית בקיץ 2011. בכל המקרים הללו הרשתות החברתיות היוו פלטפורמה מרכזית (ויש שיאמרו עיקרית) להתארגנות ולתקשורת פוליטית בין האזרחים⁸⁵. אלו רק דוגמאות נבחרות לשינויים משמעותיים יותר שקרו בעקבות המצאתה והתפשטות של המדיה החברתית.

2.א.י. המקלדת חזקה מהחרב? המציאות התקשורתית החדשה

"Revolution doesn't happen when society adopts new technology, it happens when it adopts new behaviors."

משפט זה מעטר את כריכת ספרו של קלי שירקי (Clay Shirky), "Here Comes Everybody, The Power of Organizing Without Organizations", ובו בעת מתמצת את הרוח הדברים בו. שירקי טוען שטכנולוגיות המידע החדשות והמדיה החברתית שינוי את מבנה ויחסי הכוחות בחברה האנושית, שכן הן מאפשרות לאלפי אנשים להתארגן לצורך פעולה, השגת מטרה או ביצוע מטלה בקלות ובפשטות באופן שלא התאפשר בעבר. לדידו, המדיה החדשה מאפשרת יצירת קבוצות "קלה עד כדי גיחוך", המוקמות ללא צורך בפיקוח מרכזי או מבנה שליטה היררכי, כך ש"the old limitations of media have been radically reduced, with much of the power accruing to the former audience"⁸⁶.

אליבא דשירקי, מדובר בהעברת יכולות שבעבר היו נחלתם הבלעדית של מעמדות מקצועיים לידי רשות הרבים ובכך מתערער כוחם של מוסדות מבוססים (כגון משטרה, עיתונאות כתובה או מערכת החינוך) אשר מאבדים את יתרונם היחסי למול הקהילה הווירטואלית. היכולת של קבוצות ווירטואליות להתארגן דרך המדיה החברתית בשביל "לבצע את העבודה" ולהשיג מטרות, יוצרת תחרות למוסדות הקונבנציונליים שאמורים לספק את אותם שירותים. היכולת של הרשתות החברתיות ליצור קהילות ענק מכוונות מטרה, ללא ניהול מרכזי, בעלות תקשורתית אפסית, יוצרת בסיס חדש לעיצוב מבני ידע-שיח-כוח הנמצא בידי כולם (או לפחות כל מי שיש לו גישה לאינטרנט). הסוציולוג איתן וגנר (Etienne Wenger), כינה צורת תקשורת זו "קהילה של פרקטיקה" (a community of practice), שהיא קבוצה של אנשים המשוחחים על פעילויות משותפות מסוימות במטרה להשתפר בביצוען. המדיה החברתית מאפשרת את היצירה ההמונית והפשוטה של קבוצות כאלו מכיוון שהיא גורמת לעלות התקשורת ויצירת הקבוצות להיות נמוכה במיוחד. אנחנו רגילים לחשוב שרק התמריץ הכלכלי מפיך מאנשים עבודה רצינית, אך לטענתו של שירקי, במדיה החברתית המנוע לעשייה נהיה התשוקה או האהבה של אנשים לנושא מסוים במקום כסף. המדיה החברתית יוצרת קהילות של פרקטיקה המסוגלות להגיע לרמה גבוהה של ביצוע ויצירה, גם ללא תמורה כספית. לדידו, מדובר בלא פחות

⁸⁵ (European Commission 2013: 1; Cull 2011; Grabner-Krauter 2009; Melissen 2005a: 3, 25–30; Henry 2012: 44–47).

⁸⁶ (Shirky 2008: 12).

ממהפכה, כזו שהמבנים המוסדיים הישנים לא יכולים להכיל ו/או להתמודד איתה בתוך המבנה החברתי הקיים ולכן היא תשנה את מבנה המבנים הקיימים, תחליפם או תשמיד אותם לחלוטין⁸⁷. הקהל שבעבר היה רק "צרכן פאסיבי" של המדיה הישנה, כעת נהפך למפעיל אקטיבי במדיה החדשה. מכיוון שהרשת מבוססת על חופש מידע, המדיה החברתית משמשת ככלי לארגון, הפצה, ספציפיקציה והגברת מודעות למידע, בהתאם לאינטרסים ותחומי העניין של הקבוצות השונות. לדידו של שירקי מדובר בתהליך פוליטי, מכיוון שחופש הפעולה (האישי והקבוצתי) שמתאפשר באמצעות הרשתות החברתיות הינו פוליטי במהותו. לכן הוא טוען שמדובר בשינוי גלובאלי ביחסי הכוחות שבין אזרחים ופוליטיקאים ובין צרכנים פשוטים ובעלי ההון⁸⁸. שירקי אינו לבד בטענה שהמדיה החברתית משנה את יחסי הכוחות הגלובאליים ושמהפכת התקשורת של עידן המידע משנה גם את כללי המשחק הפוליטי⁸⁹. לכן, אם ברצוננו לבחון את מדיניות החוץ וה-PD של האיחוד, עלינו לעמוד על טבע השינוי שהמדיה החברתית חוללה בצורת ההתקשרות וביחסי הכוחות.

2.א.ii. ישיר ומקושר – צורת התקשרות חדשה?

המדיה החברתית מתבססת על צורת תקשורת שונה מזו של המדיה המסורתית. המדיה המסורתית (קרי עיתונאות מודפסת, טלוויזיה, רדיו וכו') מאפשרת בעיקר העברת מסרים באופן חד-כיווני, דהיינו ממחולל המסר (האליטות הפוליטיות למשל) לציבור הרחב, כאשר במקרים רבים מסרים אלו עוברים סינון, עריכה או צנזורה ע"י מנהלי ערוץ התקשורת בו הם מפורסמים, כך שהמסרים יפנו למכנה המשותף הרחב ביותר. בניגוד לכך, המדיה החברתית מאפשרת העברת מסרים רב-כיוונית (קרי בין הציבור לבין עצמו ובין הציבור לפוליטיקאים), באופן מידי, רב-ערוצי ולרוב ללא כל סינון או עריכה של גורם חיצוני, כך שהתוכן שהמשתמש מעלה הוא התוכן שמופץ ברשת החברתית, כמו שהוא⁹⁰.

השימוש שנעשה ברשתות ככלי מחאה והתארגנות פוליטית משמעותו שיש צורך, בין השאר, גם בשינוי צורת ההתקשרות שבין פוליטיקאי לאזרח, בין העם לנציגיו (ושליטיו). אחד המסרים של המהפכות והמחאות הנ"ל לממסד הפוליטי ולפוליטיקאים הוא שהם צריכים "לדבר ישירות עם העם", כלומר שהם צריכים לבסס אפיק תקשורת "ישיר ומקושר" עם האזרחים (בניגוד או בנוסף לתקשורת הרגילה שפונה "אל העם"). זהו השינוי שהמדיה החברתית חוללה בצורת התקשורת, מתקשורת המונים חד-ערוצית לתקשורת "ישירה ומקושרת" רב-ערוצית. בתקשורת "ישירה" כוונתי היא לתקשורת של "פנים וירטואליות" אל "פנים וירטואליות", דהיינו התקשרות בין האזרח (או קבוצת אזרחים) לפוליטיקאי ו/או הממסד הרשמי ללא תיווך או סינון, באמצעות חשבונם הפרטי באחת מהרשתות החברתיות. זוהי תקשורת רב-ערוצית ורב-כיוונית, נטולת ניהול מרכזי, כאשר לרוב

⁸⁷ (Ibid, chap. 3-6).

⁸⁸ (Ibid, chap. 7-9).

⁸⁹ see (Henry 2012; Cull 2011; Simmons 2011; Gregory 2011; Kirova 2009; Melissen 2005b; Potter 2002).

⁹⁰ (Cull 2011: 2-6; Kirova 2009: 6-8).

מדובר בצורת תקשורת לא פורמאלית, קרי תקשורת שחורגת מכללי הנימוס והנורמות הרגילים ומאופיינת בביטוי עצמי משוחרר. בתקשורת "מקושרת" כוונתי היא ליכולת לנצל את הרשת החברתית האישית שכל משתמש יצר לעצמו באתרים אלו (כגון רשימת החברים בפייסבוק) כדי לקבל מידע, להיות מחובר לאירועים וחדשות ולהתעדכן באמצעותם בהתרחשויות ואירועים רחוקים וקרובים. האופן שבו הרשת החברתית האישית מקשרת בין אינדיבידואלים, מידע ואירועים נשענת על יכולתה של המדיה החברתית לאפשר תקשורת רב-ערוצית, רב-כיוונית, מיידית וגלובלית מסביב לשעון⁹¹.

מרחב התקשורת שנוצר במדיה בחדשה, מעודד דיון רחב בקרב המשתמשים, בו כל שיח מעורער (contested) ומאותגר. גישת המשתמשים למאגרי המידע העצומים של האינטרנט מעצימה את כוחם למול שחקנים מוסדיים ו/או ממשלתיים, שלרוב נתפסים כלא-אמינים והם מפגינים חוסר אמון כללי במסרים, דימויים ותכנים המגיעים מגורמים ממשלתיים ו/או ממסדיים, עד כדי כך ש"האמון בממשלות הוא בשפל של כל הזמנים"⁹². כך יוצא שבניסיון לבסס תקשורת "ישירה ומקושרת", מפעיל התקשורת (שחקן ממשלתי/מדיני/ממסדי) ראשית נדרש לבסס עצמו כגורם אמין המסוגל לספק תוכן משמעותי לקהל המשתמשים, לפני שיוכל לקדם את האינטרסים שלו⁹³.

2.א.iii. תקשורת גלובלית והתנגדות לוקאלית – גלוקליזציה בעידן המידע

אומנם המדיה החברתית הניעה חלק מהמחאות שצוינו לעיל, אך היא לא הגורם להן, והן למעשה חלק מתופעה רחבה יותר. המציאות התקשורתית החדשה נעה על גבי הגלובליזציה והיא אחת התוצרים שלה, כמו גם עלייתה של "תרבות נגד" חדשה. לא מדובר רק ב"ג'יהאד נגד מק-עולם", כדבריו של בנג'מין בארבר, אלא בתופעה רחבה יותר של גלוקליזציה, יצירת ביטויים לוקאליים למול תרבות התקשורת הגלובלית. במילים אחרות, ניתן להגדיר את "מחאות הפייסבוק/טוויטר", את "האביב הערבי" והמחאות הכלכליות כתופעות גלוקאליות של התנגדות בעידן המידע.

מושג ה"גלוקליזציה" מתייחס לשילוב שבין הגלובלי והלוקאלי, נקודת המפגש שבין תהליכי הגלובליזציה ותהליכים לוקאליים של התנגדות/שימור/התאמה. הגלובליזציה מקדמת ומשליטה תרבות אחת ואחידה ברחבי העולם, זהו ניסיון להומוגניזציה של החברה האנושית כולה, קרי השלטה והאחדה של מערכת שוק אחת, תרבות אחת ומבנה חברתי אחד ברחבי העולם. ברמה הלוקאלית פרטים, חברות ומדינות מראים התנגדות להכפפה הזאת בניסיונם ליצור הגדרה עצמית-לוקאלית וכך נוצרת הגלוקליזציה, זהו ביטוי/התאמה לוקאלית לתהליכים גלובליים. ליכטנזון מנסח זאת כך:

"תהליך עולמי פרדוקסלי ומובהק: מצד אחד כפר גלובאלי, ובמקביל אוטונומיה והגדרה עצמית לכל בקתה בכפר. [...] הטלוויזיה והקולנוע מפיצים זן אחד של תרבות אחת. האינטרנט מפורר אותו ליקום וירטואלי שמתאמץ לייצר את עצמו כמדיום להמוני זוגות עיניים. מדיום לזן חדש של עדרים בני זמננו. [...] הכפר הקטן שלנו מוצא את עצמו בראשיתו של תהליך קולוניאליזם שיווקי ופרסומי.

⁹¹ (Grabner-Krauter 2009, 512–514; Cull 2011, 1–3, 6–7; Shirky 2008: chap. 6–7, 9; Vickers 2004; Henry 2012).

⁹² (ASMR 2014: 3).

⁹³ (Grabner-Krauter 2009: 510–518; Melissen 2005b: 15–16, 21–23; Gilboa 2008: 70–72).

הגלוקליזציה תפתח מודלים חדשים, שעיקרם ההבנה כי המכנה המשותף העולמי, הסך הכל האנושי, מורכב מהרבה-הרבה יותר חלקים שונים וזרים זה לזה. המנצחים יהיו אלו שישכילו להוביל אל המשותף. הובלה – לא בקו יחיד ואחיד אחד, אלא באמצעים מגוונים ובדרכים שונות – כמתאים לכל פלח וכן בנו של פלח ביקום השיווקי. [...] לכולנו מבנה משותף וגלובלי בחלוקת הידע והטכנולוגיה האנושיים וכולנו נפתח ונטפח ערוצי משמעות ויחס מקומיים.⁹⁴

כחלק מהופעתו של "זן חדש של עדרים בני זממנו", אליבא דליכטנזון, עלתה גם תרבות-נגד גלובלית שהתאימה עצמה למציאות החדשה. הגלובליזציה הובילה להתפתחותה של חברה אזרחית פעילה ומעורבת יותר, שעושה שימוש בכלי המדיה החדשים כדי ליצור "חברה אזרחית גלובלית". התקשורת החדשה מגדילה את יכולתם של אזרחים לקבל, לעבד ולהפיץ מידע בהתאם למטרותיהם והתשתית התקשורתית החדשה מאפשרת אקטיביזם אזרחי בקנה מידה גלובלי, כך שבעיות ונושאים שבעבר נתפסו כדומסטיים כעת מקבלים מימד גלובלי המערב קהילת משתמשים עולמית. "החברה האזרחית הגלובלית" שנוצרה קשורה גם להופעתה של תרבות-נגד גלובלית בעלת רצון עז להגן על גיוון תרבותי המבקשת להשתמש בכלי המדיה החדשה לשם העצמת הפרט למול גופים, סוכנים וסממנים של הגלובליזציה.⁹⁵

המאבק שבין תרבות-הנגד של "החברה האזרחית הגלובלית" ובין תהליכי ההאחדה של הגלובליזציה יוצרים נקודת מפגש גלוקאלית. ברמה הלוקאלית פרטים, ארגוני חברה אזרחית ומדינות מראים התנגדות לניסיון ההכפפה של הגלובליזציה והם מבקשים ליצור הגדרה עצמית-לוקאלית למול תופעות גלובליות. במילים אחרות, כל שחקן פוליטי מנסה ליצור לעצמו תוכן תרבותי ייחודי וזהות לוקאלית מובחנת בעולם שנעשה יותר ויותר גלובלי.⁹⁶ בראייה זו הערכים הנורמטיביים-אוניברסאליים שהאיחוד מבקש לקדם באמצעות מדיניות החוץ, הם חלק מתהליכי הגלובליזציה, והפער הנורמטיבי מבטא התנגדויות לוקאליות לניסיון האירופיזציה. למול הדימוי הנורמטיבי שהאיחוד מבקש לקדם במימד החיצוני עומדות הזהויות ה"אחרות", קרי הזהות הלוקאלית של קהל היעד אליו האיחוד משדר את מסרי התדמיתיים. כך יוצא שהבניית הזהות הפנים-אירופית מערבת זהויות אחרות באופן שיוצר נקודת מפגש גלוקאלית בין האיחוד וה"אחר". בנקודה זו מתקיים מאבק בין הזהות, הערכים והדימוי של האיחוד כסמל להתנהגות "נורמטיבית" ובין הזהות, הערכים והתרבות של "האחר", קרי מדינות שלישיות ואוכלוסיותיהן. אם, כפי שנטען, שיח ה-NPE מבנה את המציאות הפוליטית כך שהאיחוד מיוצג ונתפס כ"אידיאל נורמטיבי" למול "האחר" שצריך לשאוף להגיע לאידיאל זה, אזי שמדובר במאבק כוחות גלוקאלי של זהויות ותרבות, בו המדיה החברתית מהווה זירה חשובה ומרכזית. יש כאן התנגשות בין הדימוי האוניברסאלי-נורמטיבי של הא"א והזהות הלוקאלית של מדינות שלישיות. האיחוד מבקש להפיץ את דימויו כשחקן בינ"ל הפועל לקידום של ערכים אוניברסאליים

⁹⁴ (ליכטנזון 2008 : 46).

⁹⁵ (Ergul 2010: 18–21; Potter 2002: 48–51; Gilboa 2008).

⁹⁶ (Bauer 2013, 8–14; Bicchi 2006, 294–300; Chaban and Holland 2008, 173–175).

של זכויות אדם ודמוקרטיה, קרי הוא מבקש לשנות את התנהגותם של שחקנים אחרים בשם "האוניברסאליות". למול זה, ממשלות ואזרחים במדינות שלישיות מבקשים לשמור על הערכים הלוקאליים שלהם וכך נוצרת נקודת מפגש גלוקאלית רווית מתחים. גם כאשר יש רצון של מדינות שלישיות להתאים עצמם לערכים הנורמטיביים-אוניברסאליים של האיחוד, הן מבקשות לעשות זאת מתוך התחשבות והכלה של הערכים, התרבות וההיסטוריה שלהן, כלומר לבצע התאמה לוקאלית לתהליך גלובלי. דוגמאות בולטות לכך אנו רואים במחאות הכלכליות האחרונות ברחבי העולם ובפרט ב"אביב הערבי". "מחאת האוהלים" הישראלית, תנועת "הזועמים" בספרד, וה-"occupy movement" כמו גם תנועות המחאה השונות שפעלו ב"אביב הערבי" מבקשות לשנות את המערכת העולמית (ובפרט הכלכלה), כל אחת בדרכה הייחודית ובהתאם לאינטרסים ולדרישות המקומיות. רוצה לומר, התנועות הללו הן תופעות גלוקאליות של מחאה כלכלית-חברתית⁹⁷. בראייה זו המחאות מבטאות התנגדות לוקאלית לניסיון ההכפפה של המערכת הכלכלית הגלובאלית בהנהגת המערב.

2.ב. דיפלומטיה ציבורית בעידן המידע - הדיפלומטיה הציבורית החדשה

למציאות התקשורתית החדשה יש השפעה משמעותית על הדיפלומטיה הציבורית, שכן הניסיון לבסס את אותם "יחסים ישירים" שנועדו לקדם את האינטרסים והערכים של השחקן המיוצג, אליבא דשארפ, נעשה קשה יותר. קהלי היעד של הדיפלומטיה הציבורית נעשו חשדנים, ספקנים ועוינים יותר כלפי מסרים ממשלתיים/מוסדיים והם אף מראים התנגדות אקטיבית להם במקרים מסוימים כחלק מתרבות-הנגד. לכן אנו צריכים לבחון כיצד הדיפלומטיה הציבורית, בהתאם להגדרתו של שארפ, משתנה ע"מ שהשחקנים המיוצגים יצליחו לבסס יחסים ישירים ומקושרים עם קהלי היעד.

כאמור לעיל, במסגרת ה-PD, תקשורת ההמונים משמשת ככלי מרכזי לקידום אינטרסים ומטרות השחקן. לכן, האינטרנט בכלל והמדיה החברתית בפרט (המכונה "המדיה החדשה"), הם כלים נוספים להשפעה על דעות, תפיסות ורעיונות של קהל היעד. לאינטרנט השפעה כה עמוקה על ה-PD, עד כדי כך שחוקרים רבים הציעו את המושג "דיפלומטיה ציבורית חדשה" (NPD), המייצג את הניסיון להתאים את הגדרתה של ה-PD לעידן המידע המודרני, כאשר בתוך זה, השימוש במדיה החברתית זכה לכינוי "דיפלומטיה ציבורית 2.0" ואף "דיפלומטיית פייסבוק/טוויטר"⁹⁸.

מליסן טוען שה-NPD "היא הרבה מעבר לכלי מד"ח, למעשה היא נהפכה לחלק מהמרקם המשתנה של היחסים הבינ"לי"⁹⁹, "היא איננה רק טכניקה, יש לראות בה כחלק מהמארג של הפוליטיקה העולמית ועלייתה מציעה שהתפתחותם של היחסים הדיפלומטיים הגיעו לשלב חדש"¹⁰⁰. לדידו,

⁹⁷ (Greppi 2012; Bauer 2011; Pace 2014).

⁹⁸ (Gilboa 2008: 58; Cull 2011: 3-7).

⁹⁹ (Melissen 2005: 15).

¹⁰⁰ (Melissen 2005b: 6).

המקום המרכזי שה-PD תופסת כיום במד"ח, עלייתם של שחקנים לא-מדיניים ודפוסי התקשורת הדו-כיוונית של החלפת מידע בין מדינות, משנים את טיב היחסים בין השחקנים. מדובר בשינוי מהותי של המשחק הדיפלומטי, קרי שהמדיה החברתית והאינטרנט משנים את "חוקי המשחק" הבינ"ל.

איבן פוטר (Evan Potter) טוען שה-NPD היא תוצר של המציאות התקשורתית החדשה שנוצרה בעקבות שינויים גלובליים (טכנולוגיים וחברתיים). לשיטתו, עלייה בחשיבותה של דעת הקהל, הופעתם של צורות מדיה פולשניות וגלובליות יותר וגידול בשקיפות הגלובלית גרמו לכך שה-PD נהפכה מ"הילד החורג" של דיפלומטים, לאלמנט המרכזי והחשוב ביותר כיום של היחסים הדיפלומטיים. בעולם שנעשה יותר ויותר גלובלי, לדעת הקהל יש חשיבות גדולה מתמיד. הציבור כיום נעשה חשדן יותר כלפי מסרי הממשל, והוא מפגין נטייה כללית לא לסמוך על ממשלות והוא דורש יותר השפעה בתהליכי עיצוב המדיניות ויותר שקיפות מגופי השלטון, כך שממשלות כבר לא יכולות להשתמש ב"ספינים" תקשורתיים כדי לפתור בעיות תקשורתיות כבעבר. המדיה החדשה ומחזור החדשות הבלתי פוסק של דיווח 24/7/365, יצרו תרבות תקשורתית רעבתנית בה יש דרישה לתוכן "לפי דרישה" משרים ופוליטיקאים. במציאות זו שרי חוץ ודיפלומטים נדרשים לשמור על "ערנות תקשורתית" ולהגיב למצבי הרוח המשתנים תדיר של הציבור, תוך נתינת מענה הולם לבליל הדיסאינפורמציה שמציפה את ערוצי התקשורת השונים¹⁰¹. המדיה החדשה יצרה שינוי כה גדול כך ש"למעשה, כיום ישנה דרישה גדולה ליותר דיפלומטיה ציבורית ומיומנויות סגור גדולות יותר מכיוון שיש (לציבור) יותר נקודות גישה בתהליך קביעת המדיניות"¹⁰².

ויקס (Vickers) טוענת כי ה-NPD מאופיינת בטשטוש ההבחנות המסורתיות שבין פעילויות מידע בינ"ל ופנימיות, בין דיפלומטיה ציבורית ומסורתית ובין דיפלומטיה תרבותית, שיווק וניהול חדשות¹⁰³. לטענתה, המימד הציבורי של הדיפלומטיה מקבל תפקיד מרכזי יותר בניהול המד"ח בעידן המידע. לכן, מדינות המבקשות לעצב לעצמן דימוי-חיצוני חיובי, באמצעות ה-PD, צריכות לבצע מיתוג-מחדש של הזהות הלאומית, הבלטה של תרבות וערכי המדינה ושימוש נכון בשפה השיווקית ע"מ להצליח במציאות החדשה¹⁰⁴. בדומה לה, איתן גלבו (Eytan Gilboa) טוען שאלמנטים כגון מיתוג מדינה, ייצוג-עצמי של השחקן, ניהול מידע ועיצוב דימוי e-image משפיעים על עיצוב וניסוח ה-NPD ומכאן שגם על אסטרטגיות הפעולה של השחקן. תחת ה-NPD מדינות ושחקנים מוכרחים לדאוג לדימוי החיצוני שלהם ועיצוב עצמם כ"מותג", מכיוון שיש לכך השפעה ישירה על היכולת

¹⁰¹ (Potter 2002).

¹⁰² (Ibid 49).

¹⁰³ (Vickers 2004: 191).

¹⁰⁴ (Ibid).

שלחם לפעול בצורה מוצלחת בעולם¹⁰⁵. גלבוע טוען שבעולם הפוסט-מודרני של השפעה דרך דימויים, מדינות צריכות לבסס 'מותג-עצמי רלוונטי' שהציבור תופס כבעל ערך עבורו. ללא מותג שכזה הן לא תוכלנה להתחרות בצורה מוצלחת במערכת הכלכלית והפוליטית העולמית החדשה. במאמרו הוא מראה כיצד אסטוניה ופולין הצליחו לבסס מותג שכזה ולמתג עצמן כמדינות בעלות ערך עבור הקהל האירופי, כך שהן נתפסו כחלק מה-"EU brand". אומנם ההחלטה לצרפן הייתה פוליטית בעיקרה, אך טענתו של גלבוע היא שהמיתוג עזר "למכור" את ההחלטה לקבלן כמדינות חברות לאיחוד¹⁰⁶.

הצלחה או כישלון של "מותג" תדמיתי תלויה באפקטיביות של משדר המסר, אליבא דניי, ביכולת השחקן ליצור מערכת יחסים ארוכת טווח ודרכה סביבה מאפשרת למדיניותו, באמצעות ה-PD. במקרה של האיחוד מדובר ביכולת העבודה של שירות החוץ. דהיינו, ביישום ה-PD של האיחוד, עד כמה נציגויות ה-EEAS מצליחות לבסס ולקדם את הדימוי הנורמטיבי של אירופה במדינות שליטות באמצעות המדיה בכלל והמדיה החדשה בפרט. משמעות הדבר שעלינו לבחון את "המותג" שהאיחוד מבקש "למכור", קרי הדימוי שהוא מנסה להציג לעולם בניסיון לבסס קשר ישיר ומקושר עם קהלי היעד, וזאת מכיוון שיכולתו לקדם אינטרסים פוליטיים, כלכליים או נורמטיביים תלויה בהצלחתו של ה-"EU brand", אשר הינו מותג נורמטיבי בעיקרו.

i.ב.2 . PD 2.0 - דיפלומטיה ציבורית והמדיה החברתית

צ'אבאן והולנד (Chaban and Holland) טוענים שאליטות פוליטיות עושות שימוש בתקשורת המונים ובמדיה לקידום תדמיתן ועיצוב הדימוי החיצוני שלהן, כלומר האופן שבו הן נתפסות בעיני אזרחים ובעיני האליטות המקבילות להן במדינות שונות. לטענתם, המדיה יוצרת שלל דימויים (ספציפית באמצעות הדיווחים על אירועים מחוץ למדינה) שעל פיהם האזרחים שופטים ומעריכים מדינות אחרות. אזרחי מדינות זרות לומדים ומעצבים את תפיסותיהם בעקבות המסרים והדימויים המוצגים להם במדיה, לכן באמצעות ניתוח "המסר התדמיתי" שהאליטה הפוליטית מנסה לשדר במדינות זרות, ניתן להסיק אילו ערכים, מטרות ואינטרסים אותם אליטות פוליטיות מבקשות לקדם¹⁰⁷, כאשר עבור הא"א מדובר כמובן באותם ערכים נורמטיביים שמאנרס מפרט.

בתוך כך, דיפלומטיה הפייסבוק/טוויטר נבחנת ככלי נוסף שבו משתמשות האליטות הפוליטיות לקידום "המסר התדמיתי" שלהם. כפי שקול (Cull) טוען, "הישגי ה-PD 2.0 אכן ראויים לציון ולבחינה. [...] השחקנים הדיפלומטיים המסורתיים מנסים להפיץ את המסר שלהם ולערב (to engage)

¹⁰⁵ (Gilboa 2006).

¹⁰⁶ (Gilboa 2008: 65-72).

¹⁰⁷ (Chaban and Holland 2008: 1-4, 9-15; and Ryan 2009: 2-7, 19-26, 53-80).

את העולם" באופן שמקדם את האינטרסים שלהם¹⁰⁸. לטענתו, כוחן הגדול ביותר של טכנולוגיות ה-Net 2.0 הוא ביכולתן לחבר בין אנשים בעלי אופי דומה ולכן כאשר השחקנים הדיפלומטיים עושים שימוש חכם ומוצלח במדיה החברתית הם מסוגלים להעביר את המסר שלהם בצורה אפקטיבית, כזו שגורמת לאזרחים (במדינות בהם הם פועלים) להתחבר אליהם יותר בקלות¹⁰⁹. כפי שאוון הנרי (Henry Owen) מנסח זאת: "ככל שיש יותר דיפלומטים פעילים באופן מקוון משמע שיש יותר הזדמנויות לאינדיבידואלים להתחבר אליהם ולפתוח עימם בדיאלוג, וגם לדיפלומטים בעצמם יש יותר הזדמנויות לקדם את מטרות מדיניות החוץ של הממשל במגוון נושאים"¹¹⁰. הנרי וקול טוענים ששחקנים פוליטיים שמשתמשים בצורה חכמה בדיפלומטיה של רשתות חברתיות מצליחים לקדם באופן אפקטיבי את המסרים, הערכים והאינטרסים שלהם לעומת שחקנים שלא משתמשים בכלים אלו¹¹¹. עבור האיחוד המשמעות היא שאנו צריכים לבחון האם הא"א עושה שימוש חכם בדיפלומטיה רשתות חברתיות בהפעלת עוצמתו הנורמטיבית, כלומר האם המסרים והערכים הנורמטיביים של האיחוד מבססים "מותג נורמטיבי" ומצליחים ליצור קשר ישיר ומקושר באמצעות המדיה החברתית.

לדברים אלו ברוס גרגורי (Bruce Gregory) מוסיף וטוען כי טכנולוגיות המדיה החברתית מהוות צורה חדשה של התקשרות עם הציבור, כזו שמערערת את האופן שבו המערך הדיפלומטי התנהל עד כה. דרכי הפעולה שהיו נהוגים עד כה (בידי המוסדות המדיניים) אינם מתאימים להתמודדות עם השינוי בצורה יעילה. לטענתו, הדיפלומטים יכולים להפיץ חומרים א-פוליטיים ואו חומרים שהם "constructive in nature" לבניית אמון הציבור בהם, יצירת לגיטימציה וביסוס מערכת היחסים איתם, מכיוון שהרשתות החברתיות הופכות אותם לזמינים ונגישים יותר. כך הם יכולים, ואף צריכים, לבסס כמה שיותר קשרים ודיאלוגים עם אזרחים וגופים במדינות בהם הם פועלים כדי לקדם את האגינדה שלהם באמצעות המדיה החברתית באופן יעיל יותר. במילים אחרות, השחקנים הדיפלומטיים יכולים לבסס מערכת יחסים ארוכת טווח עם קהל היעד, בתנאי שיוכלו לספק תוכן משמעותי באמצעות המדיה החברתית לאותם קהלים¹¹².

מכיוון שבמדיה החברתית שחקנים ממשלתיים צריכים להתגבר על חוסר אמון מובנה שמופנה כלפיהם, הם צריכים לדעת לתקשר בשפה התקשורתית החדשה ולהתאים עצמם לדרישות קהל המשתמשים, לספק להם תוכן אמיתי ואמין ובכך ליצור לעצמם "יתרון תחרותי". אם הם רוצים למשוך אחרים למסר שלהם ולהצליח לבסס עצמם בזירת המדיה החברתית הם חייבים ליצור קשר ישיר ומקושר עם קהל המשתמשים המתבסס על מותג שניתפס כלגיטימי. זאת מכיוון ש"הניצחון"

¹⁰⁸ (Cull 2011: 6).

¹⁰⁹ (Ibid, 3-8).

¹¹⁰ (Henry 2012: 13).

¹¹¹ (Henry 2012: 9-10, 26-30; Cull 2011).

¹¹² (Gregory 2011).

בתהליך "הקולוניאליזם השיווקי והפרסומי", אליבא דליכטנזון, יהיה מנת חלקם של אותם שחקנים שידעו להתאים עצמם לכל סוגי הקהלים, וזה אומר לדעת לתקשר עם קהל המשתמשים בשפה ובתנאים שלהם. עבור האיחוד המשמעות היא שהוא נדרש לבסס את הלגיטימציה שלו כסמכות נורמטיבית עליונה בזירה הבינ"ל. היות ואליבא דגלבווע, שחקנים שלא מצליחים לבסס מותג אמין ותקשורת ישירה ומקושרת עם קהלי היעד, לא יוכלו להתחרות באופן מוצלח במערכת העולמית החדשה, אזי שהאיחוד נדרש לבסס "מותג אירופי נורמטיבי", כחלק ממהלכי הדיפלומטיה הציבורית שלו, אם ברצונו להפעיל את עוצמתו הנורמטיבית באופן מוצלח בזירה התקשורתית החדשה.

לאור דברים אלו, אני טוען שה-PD 2.0 מייצגת שינוי מהותי באופן שבו דיפלומטים חושבים ופועלים. מדובר בשינוי עמוק ומשמעותי לאופן שבו הדיפלומטים (ובפרט האירופים) מנסים ליצור קשרים, לבסס יחסים ארוכי טווח ולערב קהלי יעד של האוכלוסייה המקומית. המדיה החברתית שינתה את כללי המשחק הדיפלומטי, היא גרמה לכך שלדיפלומטים הפועלים בעידן המידע הרבה יותר קשה לשנות דעות ולזכות בתמיכת הציבור, לעומת מקביליהם בעבר. המעבר מתקשורת חד-כיוונית בשליטה מרכזית, לתקשורת רב-כיוונית, מבוזרת, ישירה ומקושרת מעצימה את כוחו של הפרט ואת יכולתו להטיל ספק ולערער על המסרים התקשורתיים של הדיפלומטים. גיימס גלסמן (James Glassman), תת-מזכיר המדינה לענייני מדיניות ציבורית בממשל אובמה הראשון, היטיב לתאר את השינוי הזה, בנאום שנשא ב-2008 :

"We have arrived at the view that the best way to achieve our goals in public diplomacy is through a *new approach to communicating*, an approach that is made far easier because of the emergence of Web 2.0, or social networking, technologies. We call our new approach Public Diplomacy 2.0. *PD 2.0 is an approach*, not a technology. But new technology is absolutely necessary to its success. [...] PD 2.0 is more than interactivity. *It's a holistic approach, an attitude*. [...] We in government act as a facilitator or convener. The risks inherent here are absolutely necessary if we want to: 1) have our ideas heard and respected, and 2) be seen as what we are – a society that itself hears and respects the views of others."¹¹³

ii.ב.2. אירופה כעצמה נורמטיבית 2.0 ? עוצמה נורמטיבית והמדיה החברתית

מאנרס טוען שדיפוזיית המידע כוללת שימוש ב"persuasive attraction and argumentative promotion of ideas"¹¹⁴, אך כפי שראינו, המדיה החברתית מאתגרת את יכולתם של השחקנים הדיפלומטיים לבצע זאת בהצלחה, אליבא דגלסמן, להעביר את המסר שהם רוצים כך שהוא יישמע, יכובד ויאומץ ע"י אחרים. בהתאם להגדרתו של שארפ, המדיה החברתית מקשה על יכולת השחקן לקדם את האינטרסים והערכים שלו. בכך היא מאתגרת לא רק את ה-PD אלא גם את האופן שבו פוליטיקאים פועלים, מגיבים ומתקשרים עם הציבור. במילים אחרות, מכיוון שהמדיה החברתית מעודדת דיון,

¹¹³ (Glassman 2014: 4).

¹¹⁴ (Manners 2013: 316).

הטלת ספק וביקורתיות בקרב אזרחים, היא מאתגרת את משאבי העוצמה הרכה של שחקנים בינ"ל, ובפרט את משאבי העוצמה הנורמטיבית של האיחוד. זה בתורו מקשה על האיחוד לקדם את "המסר התדמיתי" שלו במדיה החברתית ובכך להפעיל את עוצמתו הנורמטיבית באופן יעיל באמצעותה. מה שמעלה את השאלה, מדוע האיחוד ממשיך לקדם את דימויו הנורמטיבי (בדמות פרסום הצהרות וגינויים), גם במרחב תקשורתי בו קהל היעד הוא חשדן ומערער תדיר על מסרים פוליטיים?

תשובה אפשרית לכך אנו יכולים למצוא בעבודת התיזה של שירלי גורדון. גורדון טוענת שבעולם גלובלי הנשלט ע"י עקרונות הכלכלה הניאו-ליברלית שחקנים בינ"ל פועלים בהתאם ל"משוואת רווח פוליטית". המשוואה מורכבת ממספר משתנים, אשר משתנים בין כל שחקן ושחקן. מדיניות החוץ של השחקן הפוליטי תעוצב במטרה להביא למיקסום הרווחים שלו בזירה הבינ"ל, ע"י הצבת הערכים שיביאו למקסמליזציה של הערך עבורו בכל סיטואציה נתונה. הנחת היסוד היא שהשחקנים הפוליטיים פועלים בזירה הבינ"ל באופן רציונלי, כלומר הם מנסחים את מדיניות החוץ שלהם בהתאם למטרת מיקסום הרווח, תוך חישובי העלות-תועלת עבור כל סיטואציה¹¹⁵.

במקרה של הא"א, גורדון מציעה שלושה פרמטרים שמקבלי החלטות האירופים רואים מולם: הפרמטר הכלכלי - מיקסום הרווח והאינטרס הכלכלי של האיחוד; הפרמטר הזהותי - יצירה של זהות אירופית כוללת היוצרת בסיס אחיד לתושבי אירופה ולגיטימציה לפעילות האיחוד; והפרמטר המוסדי - השפעת התחרות בין מוסדות האיחוד השונים על תהליכי קבלת החלטות בזירה הבינ"ל. האיחוד יפעל במטרה להביא לרווח מקסימלי במשוואת הרווח הפוליטית שלו, קרי למיקסום של כל אחד מפרמטרים אלו. אליבא דגורדון, מכיוון שהמד"ח האירופית משמשת ככלי להבניית הזהות האירופית, ומכיוון שהא"א פועל בצורה רציונלית בזירה הבינ"ל, הוא יבקש לקדם את הזהות הנורמטיבית שלו בניסיון להביא למקסמליזציה של הערך, קרי למאזן חיובי (רווח) של המשוואה כולה. לשיטתה, אין סתירה בין ההצהרות הנורמטיביות של האיחוד לבין העובדה שהוא מקדם את מטרותיו הכלכליות מכיוון שהן חלק ממשוואת רווח גדולה יותר. האיחוד מקדם הן את האינטרס הכלכלי והן את האינטרס הזהותי במטרה להביא למיקסום רווחים בהתאם למשוואה של גורדון¹¹⁶.

בהתאם לדבריה של גורדון, טענתי היא שהא"א ממשיך לקדם את דימויו הנורמטיבי במדיה החברתית, גם למול הקשיים הנ"ל, מכיוון שהדבר מקדם את אינטרס הזהות שלו. בראייה זו, ניתן לראות בקידום הדימוי הנורמטיבי במדיה החברתית כניסיון נוסף של האיחוד להביא למקסמליזציה של ערך הזהות במשוואה, שנועד הן ליצירת בסיס זהותי משותף לקהל הפנים-אירופי והן לביסוס הלגיטימציה של האיחוד כשחקן וכאידיאל-טיפוס נורמטיבי בזירה הבינ"ל. משמעות הדבר שמאמצי ה-PD של האיחוד, לפחות בחלקם, נועדו עבור הקהל הפנים אירופי. רוצה לומר, שאירופה מנסה לערב

¹¹⁵ (גורדון 2014 : פרק 3).

¹¹⁶ (שם, פרק 4-5).

קהלים חדשים באמצעות המידה החברתית במדינות שלישיות, היא לא באמת מכוונת רק לאותם קהלים, קרי היעד של פעילותה במדיה החדשה הוא הקהל האירופי – זהו חלק מהניסיון של האירופים להסביר ולהגדיר לעצמם מיהם, מה תפקידם בעולם ומה הם מייצגים. מכיוון שהמסר התדמיתי ותהליך המיתוג הווירטואלי נועדו בחלקם לצרכי הבניית הזהות הפנים-אירופית, אזי שמראש מדובר במעין "שיח של חירשים". אם האיחוד מנסה לתקשר עם קהלים זרים באמצעות מסר שנועד בעיקר לצריכה פנימית, אז הגיוני שנראה רק קבלה חלקית של המסר, נצפה למצוא רמת מעורבות נמוכה של קהלי היעד במדינות שלישיות, והצלחה חלקית (אם בכלל) בביסוס המותג הנורמטיבי האירופי.

גורדון מתייחסת בעיקר לאופן שבו עקרונות הכלכלה הניאו-ליברלית מכתיבים את פעולות השחקנים ומעצבים את המערכת הבינ"ל. אך כפי שהראיתי עד כה, המדיה החברתית שינתה את חוקי המשחק והמציאות התקשורתית החדשה מחייבת את השחקנים לבסס תקשורת ישירה ומקושרת עם קהלי היעד, כחלק מבניית המותג וביסוס הלגיטימציה בעיני אחרים. במקרה שאני בוחן מדובר ביסוס הלגיטימציה של האיחוד בעיני אזרחים במדינות שלישיות באזור דרום אגן הים-התיכון. משוואת הרווח הפוליטית שגורדון מציעה עוזרת לנו לראות את הרציונל המכווין את מד"ח של האיחוד. אך בעוד שגורדון טוענת שפרמטר הזהות נועד בעיקר לצריכה פנימית, טענתי היא שהוא נועד גם לצריכה חיצונית. לטענתי, האיחוד מבקש להביא למקסמליזציה של ערך הזהות (בהתאם למשוואת הרווח של גורדון), במטרה מכוונת ליצור סביבה מאפשרת לפעילויותיו במדינות שלישיות. קידום הנרטיב הנורמטיבי ברשתות החברתיות נועד להשפיע על קהלי היעד עליהם מופעלת מדיניות ה-PD של הא"א. האיחוד מבקש "לנרמל" את קהלי היעד במדינות שלישיות ע"מ שיוכל לקדם את האינטרסים שלו באותן מדינות ביתר קלות. רוצה לומר, האיחוד מבקש לקדם "מותג נורמטיבי" בזירה האינטרנטית באמצעות המדיה החברתית, באופן רציונלי ומודע כחלק ממאמציו לביסוס הלגיטימציה והזהות שלו כסמכות נורמטיבית בזירה הבינ"ל.

למעשה, כפי שמאנרס טוען, כשחקן בינ"ל המקדם את מטרותיו באופן רציונלי, האיחוד מבקש להביא לאירופיזציה של התרבות הפוליטית העולמית, ע"י קידום תדמיתו הנורמטיבית¹¹⁷. כאשר קידום התדמית ברמדיה החברתית מבטא את האופן שבו האיחוד מתאים עצמו לעידן המידע. רוצה לומר, האיחוד מבקש להשתמש בעוצמתו הנורמטיבית ברשתות החברתיות כחלק מהניסיון להביא לטרנספורמציה של המערכת הפוליטית העולמית. ע"י הדגשה של ערכי השלום, ביטחון, זכויות אדם, דמוקרטיה, קידמה ופיתוח במדיה החברתית, האיחוד ממתג עצמו כסמכות נורמטיבית בזירה הבינ"ל. "המותג הנורמטיבי" שהוא מבקש לקדם במדיה החברתית מבטא את ניסיון התאמתו לשינויים במערכת העולמית ובפרט למציאות התקשורתית החדשה. זוהי ה"אירופה כעצמה

¹¹⁷ (Manners 2002).

נורמטיבית 2.0" (NPE 2.0), דהיינו, ההפעלה, הקידום והשימוש במקורות העוצמה הנורמטיבית של האיחוד במסגרת המציאות התקשורתית החדשה של עידן המידע. זהו המעבר מ-NPE ל-NPE 2.0, קרי השימוש של האיחוד בעוצמתו הנורמטיבית במסגרת ה-PD 2.0.

בהמשך לניתוח המוצג לעיל של בירצ'פלד, גם לטענתי יש איכויות אונטולוגיות, פוזיטיביסטיות ונורמטיביות. מבחינה אונטולוגית, ה-NPE-2.0 מציג לנו לחשוב על האיחוד ולתפוס את פעילותו הווירטואלית ומדיניותיו בנושאי סייבר ואינטרנט כמונעים ע"י העקרונות והערכים הנורמטיביים שמאגרים מציג. מבחינה פוזיטיביסטית, טענתי היא שה-NPE-2.0 מתאר את האופן שבו האיחוד אכן פועל דה-פקטו באמצעות המדיה החדשה לשינוי תפיסות ונורמות במערכת הבינ"ל, בהתאם לערכי הליבה שלו. מבחינה נורמטיבית מושג ה-NPE-2.0 טוען שהאיחוד צריך לעשות שימוש במדיה החדשה לקידום ערכיו, ואף שאין לו ברירה אלא להתאים עצמו לחוקי המציאות התקשורתית החדשה ולכן הוא צריך למנף את עוצמתו הנורמטיבית גם לזירה הווירטואלית.

לא מדובר רק בהשאלה קונספטואלית של מושג ה-NPE, אלא בהגדרה חדשה שנועדה לסמן שלב בהתפתחות תפיסת הנורמטיביות האירופית. תחת ההנחה שאיחוד נדרש להתאים עצמו למציאות תקשורתית חדשה, בה "כללי המשחק" ויחסי הכוחות בזירה הבינ"ל השתנו, ה-NPE 2.0 מבטא למעשה תהליך טרנספורמציה של האיחוד כשחקן נורמטיבי. האתגר העומד כעת בפניו אינו מתבטא רק בתהליכי המיתוג שלו כלפי חוץ או ניסיונות התאמת פעילות שירות החוץ למדיה החדשה, אלא מדובר בשינוי תפיסת הנורמטיביות האירופית עצמה. מכיוון שהתהליך מערב גם את הבניית הזהות האירופית, טענתי היא שה-NPE 2.0 מייצג תהליך של טרנספורמציה ובחינה עצמית מחודשת של האיחוד כשחקן נורמטיבי, מתוך מטרתו להביא לאירופיזציה של המערכת הבינ"ל. מה משמעותם של ערכי השלום, הפצת הדמוקרטיה, זכויות אדם ושלטון החוק, במציאות התקשורתית החדשה. כיצד יש ליישם לאור עליית כוחה של המדיה החדשה ולמול תופעות התנגדות גלוקליות. האוניברסליות של ערכי האיחוד הנורמטיביים יכולה לשמש ככלי ליצירת בסיס לפעילות פוליטית משותפת בין האיחוד, שחקנים פוליטיים אחרים, גופים ומוסדות בינ"ל ואזרחי במדינות אחרות. שאלות אלו הן שעומדות בלב ניסיונו של האיחוד להתאים עצמו למציאות החדשה, במסגרת ה-NPE 2.0. בתהליך בו האיחוד מבקש לשרוד ולהצליח במציאות התקשורתית החדשה, הוא נדרש גם לבחון ולהעריך מחדש את אופן פעולתו ויחסו לאינטרנט ולמרחב הסייבר. רוצה לומר, בתהליך ה-NPE 2.0 הזהות האירופית נבחנת מחדש ע"י שאלות כגון: מיהו האיחוד, מהם עקרונותיו, מה הוא מייצג וכיצד הוא מבקש להציג עצמו בזירה הווירטואלית. ה-NPE 2.0 כולל גם שינויים ביכולת ההשפעה של אמצעי הדיפוזיה השונים, שכן לדידי, למדיה החדשה השפעה שונה על כל אחד מאמצעי

הדיפוזייה שמאנרס מפרט. טענתי היא שבעידן המידע הכלים המרכזיים שיש לבחון הם דיפוזיית המידע והפילטר התרבותי, שכן תחת המציאות התקשורתית החדשה, במרחב האינטרנט וזירת הסייבר לאמצעים אלו השפעה גבוהה יותר.

עבודתי אומנם בוחנת את התהליך בעיקר ברמה התדמיתית, אך יש למושג ה-NPE 2.0 השלכות גם לשאר תחומי הפעילות של האיחוד. רוצה לומר, מחקרים עתידיים יכולים לעשות שימוש במושג ע"מ לבחון את התאמתו של האיחוד לעידן המידע גם בתחומי מחקר נוספים בנושא, כגון הבניית הזהות הפנים-אירופית, חקיקה בינ"ל, דיפוזיית נורמות וכדומה. דוגמה חלקית לכך הצגתי בפרק הקודם, בהתייחסות לחקיקות האיחוד בנושאי סייבר ואינטרנט. אם ברצוננו להבין מהלכים שהאיחוד מקדם בנושאים כגון: cyber-security, מטבעות ווירטואליים וחופשיות המידע באינטרנט עלינו לבחון אותם באמצעות מושג ה-NPE 2.0.

המשתמשים במדיה החברתית מבססים רבות מהפעילות שלהם על שיתוף של תמונות, אירועים ודיונים במגוון רחב של נושאים, ולכן תכנים תרבותיים שמשודרים אליהם יזכו לרמת מעורבות גבוהה יותר, ובמיוחד אם מדובר בתכנים המתאימים לתוכן התרבותי ועולם המושגים והערכים שלהם¹¹⁸. בהקשר זה, דיפוזיית המידע קרי, השימוש בתקשורות אסטרטגיות, נעשית לאפיק מרכזי לחלחול הנורמות. באופן טבעי, בעידן המידע דיפוזיית המידע תשחק תפקיד משמעותי. המשתמשים במדיה החדשה ניזונים מהמידע שהם מוצאים ברחבי הרשת, וזה כולל את העמודים הרשמיים של מוסדות פוליטיים (כגון שירות החוץ, הבנק המרכזי או המועצה האירופיים). המידע מופץ ע"י המשתמשים כחלק מפעילותם הרגילה ברשתות החברתיות וזה בתורו מה שמקדם את תהליך דיפוזיית הנורמות של האיחוד. חשוב לציין כי דיפוזיית המידע אינה מתקיימת לכשעצמה, המידע מגיע, בין השאר, גם מאירועים תרבותיים, פרויקטים כלכליים, הסכמי סחר ופעילויות אחרות של האיחוד בעולם. לכן, רמת ההשפעה של דיפוזיית המידע קשורה גם בשאר מנגנוני הדיפוזייה. בתוך כך, האפקטיביות של הדיפוזייה הפרוצדוראלית, בהכרח תהיה קשורה לדיפוזיית המידע. רוצה לומר, כי במדיה החדשה, לדיפוזייה הפרוצדוראלית יש השפעה נמוכה כשלעצמה, היא מקבלת משמעות רק כאשר היא ממונפת באמצעות שימוש נכון במסגרת דיפוזיית המידע. הדיפוזייה האחרונה היא הדיפוזייה הגלויה, אשר לטענתי, לה יש את החשיבות הנמוכה ביותר. מכיוון שכל אחד יכול לפתוח אתר אינטרנט, או חשבון ברשת חברתית, כמויות מידע עצומות מפגיזות את קהלי היעד (שמראש נוטים לערער על מסרים פוליטיים), אזי שיהיה קשה יהיה לטעון או להוכיח כי באמת מתרחשת דיפוזיית ערכים ברשת רק מעצם הנוכחות הגלויה של השחקן במדיה החברתית, ולכן אני טוען שהדיפוזייה הגלויה היא המנגנון הזניח ביותר ובעל ההשפעה הנמוכה ביותר במסגרת ה-NPE 2.0.

¹¹⁸ (Grabner-Krauter 2009: 507–509, 514–518; Gilboa 2008: 65-68; Potter 2002: 55-62).

אחדד ואומר כי יש הבדל בין מידת יעילותן של הדיפוזיות השונות ובין עצם הפעלת העוצמה הנורמטיבית של האיחוד תחת המציאות התקשורתית החדשה. במילים אחרות, ניתן לראות ב-NPE 2.0 כניסיון ליצור "אופק נורמטיבי", נקודת ייחוס המכווינה את פעילות האיחוד (כפי שהראיתי בפרק הקודם) במציאות התקשורתית החדשה. לכן, אותם הבדלים בדיפוזיית הנורמות, שנידונו לעיל, במסגרת ה-NPE, צפויים להימצא גם במדיה החדשה במסגרת ה-NPE 2.0. זאת ועוד, מכיוון שמדובר בטכנולוגיות חדשות יחסית, בעלות קצב שינוי מהיר, הגיוני שההתאמה של האיחוד למציאות החדשה תהיה בעלת רמות שונות של הצלחה, באפיקים שונים וביחס למדינות שונות בעולם. אם כן, ניתן לטעון כי ה-NPE 2.0 מהווה אופק נורמטיבי-ווירטואלי, אך הוא נתקל בקשיים ומחסומים ריאליים (כגון תרבות-הנגד של החברה האזרחית הגלובלית) ולכן הגיוני שנראה רמות שונות של אפקטיביות בדיפוזיות הנורמות. חשוב לזכור, כי בהתאם לדבריה של גורדון, אין לראות בפערים אלו שבין יישום להצהרה, בין ניסיון להצלחה, כסתירה או ביטול של הבסיס הנורמטיבי בעוצמתו של האיחוד, אלא כחלקים ממשוואת רווח גדולה יותר.

על מנת שאוכל לגשת ולבחון את האופן שבו האיחוד מפעיל את עוצמתו הנורמטיבית במדיה החברתית וכיצד הוא מייצר לעצמו יתרון תחרותי במרחב הזה, בחרתי להתמקד ביחסי האיחוד עם 5 מדינות באזור דרום אגן הים-התיכון: מצרים, ישראל, הרשות הפלסטינאית, מרוקו ותוניס. מקרי בוחן אלו ישמשו לבחינת ה-NPE 2.0 ורמת האפקטיביות שלו בערוצים שונים, כלומר האם הם מצליחים לבסס קשר ישיר ומקושר עם קהל היעד. בפרק הבא אציג סקירה היסטורית של יחסי האיחוד עם המדינות הנ"ל ואעמוד על האלמנטים הנורמטיביים ביחסיהם.

3.א. Club Med ? האיחוד ומדינות דרום אגן הים-התיכון

*"The countries of the Mediterranean are of considerable economic significance for the EU, constituting as a group one of its largest trading partners and having close historic and cultural ties with some of its Member States. A prosperous, democratic, stable and secure Mediterranean region, having close economic and political relations with Europe, is in the best interests of the EU."*¹¹⁹

עוד מימיו כקהילה האירופית, הא"א הראה עניין רב לאורך השנים ביחסיו עם שכנותיו באזור המזוה"ת בכלל ומדינות דרום אגן הים-התיכון בפרט. במהלך שנות ה-60 וה-70 של המאה שעברה הקהילה האירופית ביססה קשרים עם רוב מדינות האזור בעיקר סביב נושאי סחר, כאשר ישראל הייתה הראשונה לפתוח שגרירות בבריסל, עוד ב-1959. עיקר היחסים באותם שנים התבססו על הסכמים בי-ליטראליים פרטניים עם כל מדינה ושיתופי פעולה בנושאים כלכליים כגון: מסחר, פיננסים, מכסי ייבוא-ייצוא וכדומה. למרות הבסיס הכלכלי, סוגיות נוספות החלו להשפיע על היחסים הבי-ליטראליים של האירופיים עם מדינות האזור. לאחר סיומה של המלחמה הקרה, במהלך שנות ה-80 וה-90 סוגיות כגון זכויות אדם, שלום, יציבות ודמוקרטיה החלו לקבל התייחסות במזוה"ת והסכסוך הישראלי-ערבי תפס מקום מרכזי, כאשר האירופים החזיקו (ועדיין מחזיקים) בעמדה שפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי בכלל והישראלי-פלסטינאי בפרט (קרי סיום כיבוש השטחים), הוא המפתח לקידום יציבות, שלום ושגשוג אזורי, כפי שניתן לראות בהצהרת ונציה המפורסמת מ-1980¹²⁰.

מ-1995 יחסי האיחוד עם מדינות דרום אגן הים התיכון נעשו הדוקים יותר והגיעו לשלב חדש של שיתוף פעולה, עם השקתו של "תהליך ברצלונה" (שכונה גם השותפות האירופית-ים-תיכונית). מכיוון שהאיחוד רואה באזור כבעל חשיבות אסטרטגית (מבחינה פוליטית וכלכלית) הוא השיק את השותפות במטרה לכוון מרחב גיאוגרפי חדש, אירופי-ים-תיכוני, שיהווה אזור סחר חופשי שיהנה מיחסים מועדפים עם האיחוד. השותפות פעלה ברמה האזורית ע"י פיתוח וקידום פרויקטים (בנושאי חינוך, איכות סביבה וכו') וברמה הביטראלית, באמצעות יצירתם של "הסכמי התאגדות" בין השותפות והאיחוד (שנועדו ליצור את אזור הסחר החופשי). במטרה להביא לשלום, לקדם את היציבות הביטחונית והפוליטית ולפתח כלכלית את האזור, הושקו שלושה סלים: הכלכלי-פיננסי, התרבותי-חברתי והמדיני-ביטחוני. בסופו של דבר, התמוטטות תהליך השלום, ריבוי הקונפליקטים וחוסר היציבות באזור ואי-עמידתן של חלק מהמדינות השותפות ביעדים שהוגדרו, הובילו לכישלון תהליך ברצלונה. יש לציין כי, עד ההכרה הרשמית של האיחוד בכישלון התהליך ב-2003, במשך רוב שנותיו, מדינות האזור נהנו מקשריהם הכלכליים והמסחריים עם אירופה, מה שהתבטא גם בצמיחה חסרת תקדים ופעילות מוגברת מצדם של ארגוני חברה אזרחית במדינות השונות.

¹¹⁹ (Moussis 2011: 518).

¹²⁰ (European Council, Venice Declaration 1980; Martinez 2008: 118-122; Bicchi 2009: 63-35).

בעקבות כישלון תהליך ברצלונה והרחבתו המתוכננת של האיחוד, הושקה ה-ENP בניסיון להתניע מחדש את יחסיו עם שכנותיו. ב-2008, כחלק מניסיונות האיחוד לשפר את יחסיו עם מדינות אגן הים-התיכון, ניקולא סרקוזי (אז נשיא צרפת ונשיא האיחוד התורן) יזם את הקמתו של ארגון האיחוד למען הים-התיכון (UfM). ה-UfM כולל שינויים משמעותיים, בהם התייחסות ליחסים מולטי-ליטרליים ושת"פים רב-לאומיים, פרויקטים מכווני מטרה ספציפיים בעלי חשיפה ציבורית גדולה והסדרת ניהול התהליך ע"י הקמתם של גופים ניהוליים מרכזיים (כגון מזכירות כללית, פרלמנט ונשיאות משותפת)¹²¹.

28 המדינות החברות של האיחוד לוקחות חלק ב-ENP יחד עם עוד 16 מדינות¹²², ויחד עם 15 שחקנים מאזור הים-התיכון במסגרת ה-UfM¹²³, כאשר שירות החוץ מפעיל נציגויות בכל אחת מהמדינות הללו (למעט הנציגות בסוריה, שהפסיקה את פעילותה בעקבות מלחמת האזרחים). בתוך כך, רק 7 ישויות נכללות הן ב-ENP והן ב-UfM באופן מלא, והן; מצרים, מרוקו, תוניס, לבנון, ירדן, ישראל והרשות הפלסטינאית. בכל אחת מהמדינות הללו ישנה נציגות של שירות החוץ ולכל נציגות אתר משלה וחשבון פעיל בלפחות אחת מהרשתות החברתיות. לצורך מחקר זה בחרתי להתמקד ביחסי האיחוד עם 5 מדינות; ישראל, הרש"פ, מצרים, מרוקו ותוניס ובחלקים הבאים של הפרק אבקש להציג סקירה קצרה של יחסי האיחוד עם כל אחת מהן ולעמוד על מספר נבחר של היבטים נורמטיביים ביחסים אלו.

3.i.a. יחסי האיחוד וישראל

ישראל נהנית ממעמד מיוחד ויחס מועדף ביחסיה עם האיחוד האירופי. לישראל ואירופה מאפיינים היסטוריים, תרבותיים וכלכליים דומים ומשותפים, הנתפסים כהסבר אפשרי לקשר המיוחד בניהן. ישראל מהווה שותפה חשובה למדיניות החוץ האירופית, בפרט בנושאי מסחר וביטחון אזרחי, כאשר עבור ישראל האיחוד הוא שותף הסחר הגדול ביותר, המהווה כשליש מכללת היבוא-ייצוא של ישראל. מ-1959¹²⁴, כאשר האיחוד וישראל כוננו יחסים דיפלומטיים רשמיים, ועד היום חלה מגמה של התקרבות ושדרוג היחסים בין אירופה וישראל. היחסים התהדקו לאורך השנים וכיום ישראל נהנית מיחסי סחר מועדפים עם האיחוד, אך לא מדובר בתהליך חלק, שכן לאור מחלוקות פוליטיות לאורך השנים יחסי אירופה-ישראל ידעו עליות ומורדות רבות¹²⁵.

כיום הסכם ההתאגדות/האסוציאציה (AA), שנחתם תחת "תהליך ברצלונה", מהווה את הבסיס החוקי ליחסי האיחוד וישראל. בסמוך לשיחות השלום עם הפלסטינאים שהחלו ב-1993 ונמשכו גם

¹²¹ (Keukeleire and MacNaughtan 2008: 60–62, 255–297; EEAS 2014a; 2014b).

¹²² אוקראינה, אזרבייג'ן, ארמניה, גיאורגיה, מולדובה, ירדן, ישראל, לבנון, תוניס, מצרים, מרוקו והרשות הפלסטינית. בנוסף לאלג'יר שנמצאת בשלבי המו"מ ולוב, בלארוס וסוריה שאינן נכללות ברוב מבני/רכיבי המדיניות.

¹²³ אלג'יר, תוניס, ירדן, ישראל, לבנון, לוב, מצרים, מרוקו, סוריה, הרשות הפלסטינית, אלבניה, בוסניה, טורקיה, מאוריטניה ומונטנגרו.

¹²⁴ ואף קודם לכן כאשר ישראל שקלה להצטרף לאיחוד ב-1957, להרחבה בנושא ראה (Pardo 2013).

¹²⁵ (Pardo and Peters 2010: 1–4; EEAS 2014c).

ב-2000 נחתם ההסכם ב-1995 ואושרר ב-2000. להסכם מאפיינים פוליטיים וכלכליים והוא נועד לשדרג את היחסים הבי-לטראליים. מדובר בשדרוג היחסים מיצירת אזור סחר חופשי משותף (מתוקף ההסכם שנחתם ב-1975) להגברת שיתופי הפעולה בתחומים כגון מדע, שירותים ואיכות הסביבה, הורדת מכסים, הקלות על מעבר הון וסחורות ויצירת מסגרות ומנגנונים להמשך הדיאלוג הפוליטי ופתרון סכסוכים. בצד העמקת היחסים והאינטגרציה הכלכלית, ההסכם מדגיש את הצורך במאמץ משותף של הצדדים לקידום הדמוקרטיה, שמירה על זכויות האדם וחיזוק היציבות הפוליטית באזור¹²⁶.

בעקבות ה-ENP האיחוד ביקש לחזק את קידום הדמוקרטיה ופיתוחה של החברה האזרחית בקרב שכנותיו החברות בהסכם, באמצעות העמקת שיתופי הפעולה והיחסים בניהם, במטרה לסייע בקידומן של רפורמות פוליטיות-דמוקרטיות. ב-2004, במסגרת ה-ENP, נחתמה ואומצה תוכנית הפעולה ששמה לה למטרה "to gradually integrate Israel into European policies and programmers"¹²⁷. לראשונה, במסגרת התוכנית, ישראל תהיה זכאית ל-14 מיליון אירו, במהלך 7 שנים במסגרת שיתופי הפעולה הכלכליים של האיחוד. תוכנית הפעולה נסמכת רבות על הסכם ההתאגדות והיא משמשת את האיחוד ככלי להשפעה על המדיניות הישראלית, בפרט ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטינאי וזאת בהתבסס על רצונה העז של ישראל להגביר את השת"פ והאינטגרציה הכלכלית עם האיחוד. מסוף 2013 ותחילת 2014, היחסים נמצאים בתהליך של שדרוג נוסף בעקבות הצעת האיחוד להעניק לישראל מעמד של שותפות מועדפת מיוחדת, הכוללת הרחבת קשרי המסחר ושיתופי הפעולה בנושאי פיננסים, תרבות ומדע, כאשר ההצעה מותנית בהתקדמות משמעותית של השיחות עם הפלסטינאים במטרה להשלים את המו"מ בין הצדדים ולהביא לשלום¹²⁸. נכון לכתובת דברים אלו, ובעקבות מבצע "צוק איתן", חוסר השקט הביטחוני באזור ירושלים ופירוק הממשלה הישראלית, ההתקדמות בשדרוג היחסים הוקפאה והתהליך כולו לוט בערפל.

3.ii. יחסי האיחוד והרשות הפלסטינאית

הרשות הפלסטינאית (הרש"פ) הינה שחקן ייחודי באזור, מכיוון שאינה מוגדרת כמדינה אלא כישות סמי-אוטונומית, המתקיימת תחת השליטה של מדינת ישראל, שבמלחמת 1967 כבשה את שטחיה (להלן השטחים הכבושים). הרשות הוקמה ב-1994, בעקבות הסכמי אוסלו שנחתמו בין אש"ף (הארגון לשחרור פלסטין) וישראל, כאשר באופן רשמי היא שולטת על שטחי הגדה המערבית באזור יהודה ושומרון ורצועת עזה, אך בפועל, מאז שארגון החמאס תפס את השלטון בהפיכה מ-2007 הרשות איבדה לחלוטין את השליטה ברצועה. מאז הקמתה, הרש"פ שואפת להשיג עצמאות פוליטית מלאה ולהיפך למדינה ריבונית-עצמאית והיא פועלת בזירה הבינ"ל במטרה לקבל הכרה

¹²⁶ (מונין 2006; Gordon and Pardo 2013: 107–109; EEAS 2014d).

¹²⁷ (EEAS 2014c).

¹²⁸ (מונין 2006 : 471–469; EEAS 2014c).

ותמיכה במטרה זו, כמו גם הכרה ותמיכה בזכויותיהם ותביעותיהם של הפלסטינאים (דרישות הכוללות הכרה במזרח י-ם כבירתם, הכרה בזכות השיבה וכו').

באופן פומבי האיחוד הכיר בזכותם של הפלסטינאים למדינה עצמאית כבר ב-1973, בעקבות מלחמת יום כיפור, במסגרת ההצרה האירופית על שיתוף פעולה פוליטי (European Political Cooperation). תשעת נציגי המדינות החברות בקהילה האירופית מציינים בביורר בהצהרה כי סיוס הסכסוך וכינון שלום צריכים להיות מבוססים על סיוס הכיבוש הישראלי בשטחים שנכבשו בצורה לא חוקית והכרה בזכויותיהם הלגיטימיות של הפלסטינאים לכונון מדינה ריבונית עצמאית. כמו כן, הנציגים הביעו התנגדות להמשך הבנייה ופרויקט ההתנחלויות הישראלי ולפעולות החד צדדיות של ישראל שיובילו לשינוי מעמדה של ירושלים. ההכרה בזכויות הפלסטינאים קיבלה משנה תוקף ב-1980 עם הצהרת וונציה, בה האיחוד הראה את תמיכתו בדרישה הפלסטינאית למדינה עצמאית (במסגרת פתרון של "שתי מדינות לשתי עמים") ולאחר הסכמי אוסלו הוא מעורב באופן פעיל בפיתוח והקמת מוסדות למדינה העתידית¹²⁹. קשריו של האיחוד עם הרש"פ נעשים בצל תהליך השלום והניסיון לסיים את הסכסוך הישראלי-פלסטינאי, ומועצת שרי החוץ של האיחוד דנה באופן שוטף בנעשה בשטחים הפלסטינאים הכבושים. ה-AA הזמני מ-1997 מהווה את הבסיס המשפטי ליחסי האיחוד והרש"פ, וב-2013 נחתמה ואומצה גם תוכנית פעולה, שהחליפה את תוכנית הפעולה מ-2011. שירות החוץ מחזיק משרד עם נציג רשמי של האיחוד במזרח י-ם (בכתובת שמוגדרת כ"זמנית ולא-רשמית")¹³⁰. יש לציין כי הרשות נכללת במסגרת ה-ENP של האיחוד והינה חברה מלאה בארגון ה-UfM למרות שאינה מדינה עצמאית וכי סגן המזכ"ל לסביבה ומים בארגון הינו פלסטינאי.

האיחוד פועל ברשות במטרה לקדם רפורמות כלכליות, מנהלתיות וחברתיות שנועדו "to build up the institutions of a future democratic, independent and viable Palestinian State living side by side with Israel"¹³¹. האיחוד הינו התורם הגדול ביותר לפלסטינאים, הן באופן ישיר והן באמצעות ארגון UNRWA (ארגון הסעד והעבודה של האו"ם לפליטים פלסטינאיים) והוא מקדם מגוון של תוכניות ברשות ופרויקטים בנושאי חינוך, רפורמות משפטיות, חקלאות, ניהול פיננסי ואדמיניסטרציה, מערכות בריאות וכדומה¹³².

למרות שהאיחוד עדיין לא הכיר באופן רשמי במדינה הפלסטינאית (למרות תמיכתו העקרונית וההצהרתית ארוכת השנים בקיומה), מספר מדינות חברות שוקלות בימים אלו להכיר בה רשמית

¹²⁹ (Gordon and Pardo 2013: 103-104).

¹³⁰ (EEAS 2014m; European Council 1980).

¹³¹ (EEAS 2014n).

¹³² (משרד האיחוד האירופי לסיוע טכני 2011 : 1-2).

באופן עצמאי. ב-30.10.14 שבדיה הכירה באופן רשמי במדינה הפלסטינאית, ובכך נהפכה למדינה החברה הראשונה באיחוד שעשתה כן. כחודש לאחר מכן, ב-2.12.14, בהצבעה סמלית ולא מחייבת של הבית התחתון של הפרלמנט הצרפתי, הוחלט להכיר באופן סמלי במדינה הפלסטינאית גם כן. ההחלטה הצרפתית מצטרפת להחלטות דומות של בריטניה וספרד, ולהצבעה הצפויה של בלגיה (ומדינות נוספות באיחוד) בנושא. למרות שהחלטות אלו אינן מחייבות את האיחוד, הן יכולות להוות תקדים ולשמש ליצירת לחץ ציבורי על ראשי האיחוד לצאת בהצהרה דומה באופן רשמי¹³³.

3.א.iii. יחסי האיחוד ומצרים

מצרים נחשבת מאז ומתמיד כמדינה בעלת חשיבות עליונה ותפקיד מפתח במזה"ת בכלל ובקרב מדינות אגן הים-התיכון בפרט. היא המדינה הגדולה ביותר באזור במונחי אוכלוסייה וקהיר בירתה היא העיר הגדולה ביותר בכל העולם הערבי-אסלאמי, בו היא מייצגת את המרכז הגדול ביותר לפעילות אינטלקטואלית. למצרים פוטנציאל כלכלי וחשיבות פוליטית אסטרטגית לכל פעולה באזור והיא נחשבת בעיני האירופיים לשחקנית מרכזית בשמירה על יציבות אזורית וכמדינה שיכולה להטות את הכף בקרב מדינות ערב לטובת שלום עם ישראל ופתרון לסכסוך הישראלי-ערבי. יחסי האיחוד ומצרים הדיפלומטיים החלו באופן רשמי ב-1966, והיא רואה עצמה כשותפת הסחר המרכזית של האיחוד באזור.

למצרים חשיבות גיאוגרפית ואסטרטגית, בזכות תעלת סואץ המקשרת את הים התיכון לאוקיינוס ההודי ובכך מהווה "שער למזרח", נתיב תחבורה ימי חיוני לסחר עם אסיה והמזרח. עוד מתקופת הקולוניאליזם, האירופיים תמיד הראו עניין במצרים וראו בה כנכס בעל חשיבות עליונה לפיתוח הכלכלה והמסחר האירופיים, וכבסיס לפעילותם באזור כולו. תעלת סואץ וחשיבותה של מצרים נותנים לה כוח מינוף מול האירופים בדיוני סחר ומכסים ויתרון יחסי מול מדינות אחרות באזור. השליטה המצרית בתעלה, המהווה "צינור חמצן" לסחר האירופי עם המזרח, מקנה למצרים עמדת כוח שמאפשרת לה להתנגד לדרישות ולחצי הרפורמה מצד האיחוד. זהו גם אחד ממוקדי הכוח ששירתו את מובארק לאורך שנות שלטונו ומספקים חלק מההסבר האפשרי מדוע האירופאים לא הצליחו להביא לדמוקרטיזציה במצרים. חוקרים רבים אף מגדילים וטוענים כי עבור הא"א חשיבות היחסים היא ביצירת ביטחון ויציבות אזוריים שנועדו לשרת את האינטרסים הכלכליים שלו. טענתם היא שהאיחוד אינו מקדם אינטרסים נורמטיביים באמת, אלא עסוק בקידום אינטרסים כלכליים וביטחוניים בעיקר וכי תוכניות לקידום דמוקרטיה, זכויות אדם וכו' הם לרוב לא יעילים, ולא ניתן להבחין בהשפעה או שינוי משמעותיים בשטח למרות הפעילות רבת השנים של האיחוד במדינה¹³⁴.

מתוך הכרה בחשיבותה, האיחוד מבקש לכוון יחסים קרובים עם מצרים הן במישור הפוליטי והן במישור הכלכלי-מסחרי. כ-23% מהיבוא-יצוא של מצרים הם עם האיחוד, מה שהופך אותו לשותף

¹³³ (3/12/2014 ; 2/12/2014 ; 30/10/2014 YNET)

¹³⁴ (Zafar 2011: 106-116; Bauer 2011: 1-6; Pace 2009: 43-44).

הסחר הגדול ביותר של מצרים. מ-1977 עד אמצע 2004 יחסי האיחוד ומצרים הושתתו על הסכם בי-ליטרלי שהגדיר את שיתוף פעולה בניהן בנושאי סחר, מכסים, ליברליזציה ופתיחת שווקים וכו'. את ההסכם החליף ה-AA, שנכנס לתוקף ביולי 2004. בנוסף להסכם ותחת מסגרת ה-ENP נחתמה ואומצה תוכנית הפעולה ב-2007. בפן הכלכלי ההסכמים מדגישים את העמקת קשרי המסחר, פתיחת גבולות והורדת מכסים ורפורמות למודרניזציה וליברליזציה של הכלכלה המצרית (בסיוע אירופי). בפן הפוליטי ההסכמים מדגישים את הצורך בתהליכי דמוקרטיזציה, רפורמות חברתיות (כולל התייחסות למערכת המשפט והבריאות) והגנה על זכויות אדם¹³⁵.

האיחוד רואה בקשריו הכלכליים עם מצרים כמפתח להצלחת היחסים ולקידום הרפורמות הפוליטיות במדינה. מחאות האביב הערבי וחוסר היציבות השלטונית במדינה הובילה לבחינה מחודשת של ההסכמים ביניהם, שהולידה מספר יוזמות אירופיות להמשך קידום היחסים הכלכליים והפוליטיים. בנובמבר 2010 נחתם פרוטוקול לכינון מנגנון יישוב מחלוקות וביוני 2013 השניים החלו בדיאלוג שנועד להעמיק את יחסי המסחר וההשקעות בתוך מסגרת רחבה יותר של הסכם סחר חופשי עומק ומקיף (DCFTA), מתוך ראייה ש"the future negotiations could lead to a gradual integration of Egypt's economy into the EU single market."¹³⁶ כיום האיחוד תומך בהמשך הדמוקרטיזציה והרפורמות השלטוניות, אך חוסר היציבות הפוליטית במדינה משמע שההתנהלות השוטפת נעשית תחת מעטה של חוסר וודאות.

3.א.י. יחסי האיחוד ומרוקו

תחת השלטון הקולוניאלי הצרפתי מרוקו נתפסה (בעיני הצרפתים) כחלק מהיבשת, ואף כונתה "צרפת שמעבר לים". גם לאחר קבלת העצמאות ב-1956 וההשתחררות מהשלטון הקולוניאלי, מרוקו שמרה על יחסים מיוחדים וקשרי סחר עם צרפת. באופן רשמי, יחסי האיחוד ומרוקו החלו בשנות ה-60 של המאה שעברה, עם פתיחת מו"מ להסכם סחר בניהן שנחתם בסופו של דבר ב-1963. היחסים שודרגו ב-1976 עם חתימתם על הסכם שיתוף פעולה, הכולל הסדרים מסחריים, מעניקים לתוכניות פיתוח חברתיות וסיוע כלכלי של האיחוד למרוקו. במטרה להעמיק את היחסים ובמסגרת תהליך ברצלונה נחתם הסכם ההתאגדות בשנת 1996 (שנכנס לתוקף ב-2000). ההסכם נועד לכוון יחסים ארוכי טווח בין מרוקו והאיחוד שבמרכזם עומדים פיתוח יחסי המסחר והכלכלה ושיתופי פעולה חברתיים בנושאי זכויות אדם והוא מהווה את הבסיס החוקי ליחסי האיחוד ומרוקו עד היום. באוקטובר 2008 היחסים הבי-ליטרליים זכו לשדרוג, תחת ה-ENP, עם חתימה על הסכם המעניק למרוקו "סטטוס משופר" (advanced status) ביחסיה עם האיחוד, ובכך נהייתה למדינה הראשונה

¹³⁵ (EEAS 2014h; 2014i; Zafar 2011: 97–103).

¹³⁶ (European Commission 2014a).

שזכתה ליחס זה. נכון להיום מרוקו היא המדינה שמקבלת את הסיוע הכלכלי הגדול ביותר מהאיחוד, במסגרת ה-ENP. השימוש בכלים הכלכליים ובשיתוף הפעולה בנושאי מסחר וכלכלה מהווים, בעיני האיחוד, את הבסיס לקידום רפורמות בנושאי חקיקה ומשפט, זכויות אדם ודמוקרטיזציה. משמעות הסטאטוס היא חיזוק הקשר ושיתוף הפעולה הפוליטי בין הצדדים במטרה לקדם רפורמות בתחומי הביטחון, מערכות המשפט, החקלאות, תחבורה ואנרגיה כמו גם רפורמות פוליטיות וחברתיות. הסטאטוס המשופר " aims at the progressive integration of Morocco into common [...] internal market as well as at increasing legislative and regulatory convergence"¹³⁷.

קידום הרפורמות וחיזוק החברה האזרחית הואטו ואף נעצרו בעקבות מהומות האביב הערבי וחוסר היציבות הפוליטית במדינה. כחלק מהניסיון "להתניע מחדש" את היחסים והרפורמות, בדצמבר 2013 האיחוד ומרוקו חתמו על הסכם התאגדות המתמקד בשלושה תחומים עיקריים: הרחבת השותפות, שילוב הדרגתי בשוק הפנים-אירופי וחיזוק הדיאלוג הפוליטי והשת"פ בנושאי ביטחון. מרוקו נתפסת בעיני האיחוד כבעלת תפקיד מרכזי בקידום תהליכי דמוקרטיזציה באזור והובלת רפורמות בנושאי זכויות אדם וחברה אזרחית¹³⁸.

עוד מתחילת יחסיו עם מרוקו, הא"א ביקש לקדם את זכויות האדם והדמוקרטיה במדינה. לאורך השנים האיחוד השקיע כספים רבים בתוכניות שונות לקידום תהליכי דמוקרטיזציה במרוקו, במטרה להחליף את השלטון האוטוקרטי ולהביא לבחירות דמוקרטיות אמתיות. אך למרות מאמציו וכוונותיו הנורמטיביות, בפועל תוכניות הדמוקרטיזציה נכשלו ונרשמה רק הצלחה מועטה בנושא הרפורמות השלטוניות. חדדי (Haddadi) מראה כיצד מכיוון שהאיחוד פעל לקידום התוכניות רק באישור הממשל, הוא למעשה עיקר אותן. לדבריו, התוכניות הדמוקרטיזציה וזכויות האדם שקודמו במדינה (תחת ה-ENP וה-EMP) לא הציגו אלטרנטיבה או שוני למול התוכניות הממשלתיות הקיימות. לדבריו, האיחוד נוקט בגישה של "שינוי תוך כדי המשכיות" של המערכת הקיימת, כך שלמעשה הפרויקטים שזוכים למימון אירופי לא מהווים תיגר על הממשל. יוצא בזה שארגוני חברה אזרחית אחרים ו-NGO's המבקשים להביא לשינוי אמיתי במדינה לא זוכים למימון אירופי ובכך גם קולות הביקורת מבית מושתקים בעזרת האירופיים, שמצדם מתמקדים בעיקר בקידום היחסים הכלכליים עם הממשל¹³⁹.

3.א.ו. יחסי האיחוד ותוניס

כבר ב-1969 נחתם הסכם החסר הראשון בין הקהילה הכלכלית האירופית ותוניס, כשהסכם נוסף נחתם ב-1976. שלוש שנים מאוחר יותר ב-1979 הנציבות האירופית פתחה נציגות רשמית והעמידה

¹³⁷ (Ibid 2014b).

¹³⁸ (EEAS 2014j; Lavenex 2004: 687–688; Zafar 2011: 98–100).

¹³⁹ (Haddadi 2007; 2010).

משלחת קבע במדינה. בעקבות שיתוף הפעולה ויחסי המסחר, בשנת 1980 נחתמו מספר פרוטוקולים בענייני סחר ופיננסים שנועדו לקדם את הקשרים הכלכליים בין האיחוד ותוניס, ששודרגו ב-1990 במסגרת תוכנית MEDA (הכלי הפיננסי של ה-EMP) והיו בתוקף עד 2006.

בעקבות תהליך ברצלונה, ב-1995 תוניס הייתה גם המדינה הראשונה באזור שחתמה על AA עם הא"א, שנכנס לתוקף ב-1998 ונועד לבסס ולהסדיר את יחסי המסחר ביניהם ולכונן אזור סחר חופשי שבו תוניס מוגדרת כ"מדינה שותפה" (partner state). במסגרת ה-ENP ובעקבות כישלון תהליך ברצלונה, ב-2004 תוניס הייתה בין המדינות הראשונות באזור שחתמה על AP בי-ליטראלית עם האיחוד, כאשר כיום תוכנית נוספת נמצאת בשלבי ההכנה והתכנון. במסגרת ה-ENP ומאז 2007 היחסים הכלכליים בין השתיים מתנהלים תחת מסגרת ה-ENPI (הכלי הפיננסי של ה-ENP). במטרה להגביר את היחסים הכלכליים והמסחריים בין הא"א לתוניס, בנובמבר 2012 נחתם הסכם "שותפות מיוחסת" (privileged partnership) שנועד להעמיק את הליברליזציה בסחר, הסרת מכסים וכדומה. האיחוד הוא גם שותף הסחר הגדול ביותר של תוניס (עם 71.3% מהיצוא ו-62.4% מהיבוא ב-2012) והמשקיע הזר הגדול ביותר הפועל במדינה (כ-90% מסך החברות בבעלות זרה הן בבעלות אירופית)¹⁴⁰. מתחילת היחסים ביניהם, סחר היה הנושא המרכזי שהאיחוד קידם ביחסיו עם תוניס תוך דגש רב לשת"פים הכלכליים, אך במקביל האיחוד מבקש גם לקדם רפורמות דמוקרטיות במדינה. האיחוד מבקש לקדם רפורמות שלטוניות ולהשפיע על הממשל בתוניס דרך היחסים הכלכליים, מה שמתבטא במיוחד בסוגיית ההגירה שהפכה לבעיה מרכזית עבור האיחוד בשנים האחרונות. בעקבות האביב הערבי והשינויים הפוליטיים שהתרחשו במדינה, ב-2011 האיחוד הגדיל את תקציבו לתוניס בדגש על מתן סיוע לפרויקטים של חיזוק פעילויות של ארגוני חברה אזרחית, הובלות רפורמות חברתיות, קידום שלטון החוק ופיתוח אזורי ומקומי, כל זה במטרה המוצהרת של האיחוד "to develop particular close relationship to Tunisia, its geographical neighbor, and to support Tunisia's economic and political reforms"¹⁴¹. אך למרות סכומי העתק שהושקעו לקידום דמוקרטיזציה, זכויות אדם, שלטון החוק וכו', מחקרים מראים כי דה-פקטו לא נוצר שינוי בשטח והשלטון בתוניס הצליח לעקר את תוכניות האיחוד ולהתנגד לדרישה האירופית לרפורמות דמוקרטיות מהותיות¹⁴².

¹⁴⁰ (EEAS 2014j; Powel 2009: 193–195).

¹⁴¹ (EEAS 2014q).

¹⁴² (Powel 2009; Zafar 2011)

3.3. דמוקרטיה, זכויות אדם ושלוש - היבטים נורמטיביים ביחסי האיחוד ומדינות האזור

קשרי המסחר ושיתופי הפעולה הכלכליים תמיד היוו את הבסיס ליחסי האיחוד עם מדינות האזור. האינטרסים הכלכליים של האיחוד באזור אומנם תופסים מקום מרכזי ואף עיקרי ביחסיו עם המדינות הנ"ל, אך הם רק חלק ממכלול אינטרסים שהוא מבקש לקדם. כפי שראינו, תחת ה-ENP (ואף ה-EMP) האיחוד מבקש לקדם מדיניות אזורית מקיפה בנושאי פוליטיקה, ביטחון, כלכלה תרבות וחברה ומתוך תפיסה כוללת זו הוא פועל לקידום רפורמות דמוקרטיות, זכויות אדם, ארגוני חברה אזרחית, שלטון החוק ושלוש בין המדינות (במיוחד בהקשר הישראלי) בכל אחת מהן. באמצעות ה-AA וה-AP השונים במסגרת ה-ENP, האיחוד שם לו למטרה ליצור בדרום הים-התיכון סביבה של שלום, שגשוג כלכלי וביטחון ולהקיף עצמו ב"טבעת של ידידים" (זהו שמה הראשון של ה-ENP)¹⁴³.

תחת ה-ENP, בהסכמי האסוציאציה השונים האיחוד מתנה את יחסיו עם המדינות הנ"ל על בסיס כיבוד זכויות האדם ועקרונות הדמוקרטיה. ע"פ סעיף זה בהסכמים השונים, האיחוד יכול להפסיק את קשריו עם מדינה מסוימת, במקרה שאותה מדינה מפרה זכויות אדם או את העקרונות הדמוקרטיים שעליהם מדבר האיחוד. זאת ועוד, הן בהסכמי האסוציאציה והן בתוכניות הפעולה השונות, האיחוד מדגיש את "הערכים המשותפים", "ההיסטוריה המשותפת" והרצון המשותף לחיזוק שיתופי הפעולה העתידיים בין האיחוד וכ"א מהמדינות הנ"ל. למרות הבולטות של ערכיו הנורמטיביים של האיחוד בהסכמים, נכון להיום, לא הופעל סעיף ההתניה והוא ממשיך לקיים את קשריו עם מדינות דרום הים-התיכון, על אף הפרות של זכויות אדם ושל העקרונות הדמוקרטיים¹⁴⁴. בהקשר זה, חוקרים רבים טענו שהאלמנטים הנורמטיביים של האיחוד ביחסיו עם שכנותיו מדרום הם רק מסווה לאינטרסים כלכליים ו/או ביטחוניים "צרים" של האיחוד באזור (ראה פרק 1). למרות כך, יש לזכור כי האיחוד הוא התורם הגדול ביותר לסיוע הומניטרי (באזור בכלל וברוב המדינות באופן פרטני) והוא משקיע סכומי עתק בפרויקטים שונים שנועדו לקדם רפורמות דמוקרטיות, שלטון החוק, שמירה על זכויות אדם וסיוע לקבוצות מוחלשות באוכלוסייה¹⁴⁵. לצורך פשטות ההצגה, אבקש להתמקד בנושאי זכויות האדם ודמוקרטיה ובנושא השלוש והסכסוך הישראלי-פלסטינאי.

3.3.i. היבטים נורמטיביים: זכויות אדם ודמוקרטיה

מדינות "טבעת הידידים" של האיחוד לא ידועות בהצטיינותן בשמירה על זכויות אדם, זכויות אזרח או זכויות מיעוטים. מכיוון שהאיחוד רואה עצמו כשחקן בינ"ל נורמטיבי המחויב לשמירה וקידום זכויות האדם והדמוקרטיה, הוא מבקש לקדם גם אצל שכנותיו, הן במשטרים האוטוריטאריים

¹⁴³ (Del Sarto and Schumacher 2005: 17–20).

¹⁴⁴ (The European Community and Arab Republic of Egypt 2004; and The State of Israel 2000; and The Kingdom of Morocco 2000; and The PLO 1997; and The Republic of Tunisia 1998).

¹⁴⁵ (EEAS 2014o; EEAS 2014m; EEAS 2014k; EEAS 2014i; EEAS 2014b).

והן בישראל הדמוקרטית. הפרות של זכויות אדם ופגיעה בקבוצות מיעוט או קבוצות מוחלשות נענות תדיר בגינויים חריפים מצד האיחוד. האיחוד משקיע כספים רבים במדינות דרום הים-התיכון, בפרויקטים של קידום הדמוקרטיה, חיזוק חברה אזרחית, שלטון החוק, כינון, קידום והעצמת נשים, הגנה על ילדים וכדומה¹⁴⁶, מתוך ראייתו הנורמטיבית ודאגתו לזכויות אדם ודמוקרטיה. למרות כך, במקרים רבים לא ניכר שלהשקעה זו יש השפעה משמעותית ולא נראה כי האיחוד מצליח לשנות את מצב הדברים בשטח. לא זאת בלבד שהפרת הזכויות נמשכת, כיום, גם לאחר מהפכות האביב הערבי ולמעט ישראל הדמוקרטית, "טבעת הידידים" של האיחוד מורכבת ממשטרים אוטוריטאריים שדחו כל ניסיון לרפורמות שלטוניות או דמוקרטיזציה.

במסגרת תהליך ברצלונה, האיחוד הצהיר באופן ברור שמטרתו היא לקדם רפורמות דמוקרטיות במדינותיו השכנות, אך בשטח לא חל כל שינוי משמעותי באותם משטרים. עוד ב-1972 במסגרת ה-Global Mediterranean Policy, ובהמשך במסגרת הצהרת ברצלונה מ-1995, האיחוד שם לו למטרה את קידום הדמוקרטיה (בצורה של פיתוח שלטון החוק ודמוקרטיה) ביחסיו עם מדינות הים-התיכון באופן מפורש והנושא אף הוגדר כיעד במד"ח האירופית. הכספים שהועברו לתוכניות ופרויקטים שונים במסגרת ה-EMP, לרוב לא טיפלו בקידום הדמוקרטיה באופן ישיר וגם כשהם הופנו ישירות למטרה זו, הכספים הועברו והוקצו דרך ערוצים ממשלתיים, שבהגדרתם כחלק ממנגנוני השלטון האוטוריטרי מתנגדים לתוכניות כאלו ולכן פעולתם הייתה מוגבלת ביותר. בתוכניות MEDA (הכלי הפיננסי של ה-EMP), בתקופה שבין 1995-98, תוכניות לקידום "התאמות מבניות" של השלטון לדמוקרטיה קיבלו רק 9% מהכספים, בעוד שכספי סיוע למעבר ופיתוח של עסקים במגזר הפרטי קיבלו 38%, תוכניות פיתוח כלליות קיבלו 42% ופרויקטים אזוריים קיבלו 11%. נתונים דומים ניתן לראות גם בתקציבי 2008-2013 של תוכניות ה-ENPI, בהם פרויקטים לפיתוח תשתיות זוכים ל-745 מיליון אירו, תוכניות בתחומי טכנולוגיות מידע וסיוע טכני זכו ל-38.5 מיליון אירו ותוכניות שנועדו לקדם שיפורים ופיתוחים בממשל, ניהול ומשילות (וזה כולל גם פרויקטים לקידום דמוקרטיה) זכו רק ל-15 מיליון אירו¹⁴⁷. תמונה דומה עולה גם ממחקרה של ביקי, שמנתחת פרויקטים שהאיחוד קידם במסגרת היוזמה האירופית לדמוקרטיה וזכויות אדם (EIDHR), בתקופה שבין 2002-2006. מהניתוח עולה כי למרות שמדינות אגן הים-התיכון מהוות יעד מרכזי לתוכניות פיתוח הדמוקרטיה של האיחוד, ברמת היום-יום פעילות האיחוד בנושא היא הרבה יותר קטנה וצנועה בהיקפה ממה שמשקף בשיח הנורמטיבי שהאיחוד מקדם. כך למשל, בתקופה שבין 2002 עד אמצע 2004, מרוקו,

¹⁴⁶ (Zafar 2011: 113–116; Bicchi 2009).

¹⁴⁷ (EU Neighbourhood Info Center 2013: 11–16; European Council 2000; 1996).

מצרים, ירדן, לבנון וסוריה הוצאו לחלוטין מתוכניות ה-EIDHR וב-06-2005 האיחוד לא נתן שום תמיכה כספית לפעילים פוליטיים שביקשו לקדם את שלטון החוק והצדק במדינות האזור¹⁴⁸.

עד מהפכות האביב הערבי ב-2011, המשטרים במצרים, מרוקו ותוניס אופיינו ביציבות פוליטית, רמת שליטה גבוהה בכלכלה והאוכלוסייה וריכוזיות גבוהה של העוצמה בידי האליטות הפוליטיות. מאפיינים אלו אפשרו את המשך השלטון האוטוריטרי וההתנגדות לתהליכי דמוקרטיזציה ורפורמות שלטוניות בכלל ומצד האיחוד בפרט. נכון להיום, נראה כי מבני השלטון האוטוריטריים נשארו במדינות כגון מצרים, תוניס ומרוקו וכי הקריאה לרפורמות דמוקרטיות של מהפכני האביב הערבי לא תורגמה לשינוי משמעותי בשטח לכיוון כינונה של דמוקרטיה. נראה כי האיחוד רק עומד כמעין צופה מהצד, קורא לשינוי ולדמוקרטיה, אך לא מצליח לקדם זאת בפועל. חוקרים רבים טענו שחוסר מסוגלותו של האיחוד לקדם דמוקרטיה ולשפר את מצב זכויות האדם במדינות אלו נובע מדילמה בסיסית המוגדרת כדילמת היציבות לעומת דמוקרטיה. טענתם היא שישנה התנגשות בין המטרות הנורמטיביות של האיחוד, ביחסיו עם מדינות האזור, ובין מטרותיו הביטחוניות. מקבלי החלטות נדרשים לבחור בין קידום של תהליכי דמוקרטיזציה וזכויות אדם ובין שמירה על ביטחון אזורי ויציבות שלטונית¹⁴⁹.

גי'ופה טוען כי בעקבות פיגועי ה-11/9, הפוקוס של מדיניות האיחוד כלפי מדינות האזור השתנה ואינטרס הביטחון נהפך לאינטרס העליון שלו ביחסיו עם שכנותיו מדרום. לטענתו, פיגועי ה-11/9 גרמו לשינוי גישה וחשיבה מחודשת על בעיית הביטחון באזור, מראייה של "ביטחון אזורי" להתמקדות בסכנות הפוטנציאליות של טרור בינ"ל. לשיטתו, האיחוד בחר לקדם את אינטרס הביטחון שלו ביחסיו עם תוניס, אלג'יר, מצרים ומרוקו על פני קידום הדמוקרטיה וזכויות האדם. כתוצאה מכך, מנסחי מדיניות החוץ האירופיים החלו לראות בהגירה כסוגיה ביטחונית ובמהגרים כטרוריסטים פוטנציאלים, מה שהוביל לאימוץ מדיניות נוקשה יותר בנושאי הגירה ממדינות דרום הים-התיכון. לטענתו, כתוצאה מהפיכת ההגירה לבעיה ביטחונית ירדה קרנם והופחתה חשיבותם של נורמות של זכויות אדם וערכים דמוקרטיים במדיניות האיחוד¹⁵⁰.

בעקבות מהפכות האביב הערבי, מדיניות החוץ של האיחוד נדרשה לעבור בחינה מחדש, שינוי והתאמה למציאות החדשה שנוצרה. בעקבות המהפכות ולאחר התפטרות הנשיאים במצרים ותוניס, קת'רין אשטון, וז'וז'ה ברזו (José Barroso), נשיא הנציבות האירופית, הציגו גישה חדשה של האיחוד כלפי מדינות האזור, בפברואר ומרץ 2011. הם הכריזו על תגובת האיחוד להתפתחויות באזור בשלושה אפיקים; דגש על "דמוקרטיה עמוקה", פיתוח כלכלי וחידוש פעילות העם לעם

¹⁴⁸ (Bicchi 2009).

¹⁴⁹ (Bicchi 2009: 61-63; Bauer 2013; 2011: 1-2; Seeberg 2009: 89-94).

¹⁵⁰ (Joffe 2007).

(people-to-people), מתוך תפיסה חדשה של קידום "יציבות ברת-קיימא" באזור¹⁵¹. באואר טוענת שלמרות הרטוריקה החזקה והשינוי המוצהר בסדרי העדיפויות במסגרת ה-ENP (קידום דמוקרטיה על פני קידום פרויקטים כלכליים ו/או ביטחוניים), בפועל לא נראה שקברניטי האיחוד הציבו מטרות קונקרטיות ותוכנית פעולה סדורה להשגת המטרות. לטענתה, תפיסת "השותפות למען דמוקרטיה ושגשוג משותף" שקברניטי האיחוד הציגו, לא שמה לה למטרה באופן ישיר את הבעיות החמורות ביותר וצורכי הביטחון של האוכלוסיות במדינות האביב הערבי. לשיטתה, בעוד שהאביב הערבי בהחלט הסב את תשומת ליבו של האיחוד לבעיות במדינות האזור, מדיניותו בשלב זה מורכבת בעיקר מרטוריקה חזקה ופחות מפעילות קונקרטית בשטח¹⁵².

ii.ב.3. היבטים נורמטיביים: שלום והסכסוך הישראלי-פלסטינאי

השלום הוא אחד מערכי הליבה הנורמטיביים של הא"א והוא מקבל ביטוי מיוחד במדיניותו כלפי אזור דרום אגן הים-התיכון. מד"ח האיחוד כלפי האזור נשענת על התפיסה שקידום השלום הינו הכרחי ואף תנאי בסיסי לקידום הכלכלי ולפיתוח ושגשוג מדינות האזור, ו"תוצרים" אלו של השלום האזורי יטיבו גם עם האיחוד ולכן קידום השלום הינו אינטרס אירופי. בתוך כך, בעיני האיחוד, הסכסוך הישראלי-ערבי מהווה את המכשול העיקרי לחזון השלום הכלל-אזורי, כאשר הסכסוך הישראלי-פלסטינאי בפרט הוא המחסום הגדול ביותר בתהליך. לצורך הדיון, עלינו לזכור כי זוהי תפיסתו של האיחוד המעצבת את עמדותיו ויחסו כלפי ישראל והרש"פ, אך לדידי, מדובר ברדוקציה פשטנית של היחסים החברתיים והפוליטיים באזור, תוך התעלמות ממורכבויות היסטוריות, תרבויות ודתיות רבות. למרות הידוק היחסים (בעיקר במישור הכלכלי) בין ישראל ואירופה לאורך השנים, מבחינה נורמטיבית האיחוד תמיד ביקר את ההתנהגות הישראלית בכל הקשור לשטחים שזו סיפחה ב-1967. סיפוח השטחים הכבושים נתפס ע"י האיחוד כהפרה של החוק הבינ"ל ולכן הוא אינו מכיר בריבונות הישראלית עליהם (זו גם הסיבה שנציגות שירות החוץ ממוקמת בת"א ולא בי-ם). ב-1980, קולות הביקורת של האיחוד התחזקו עם "הצהרת ונציה", שמכירה באש"ף כגוף פוליטי לגיטימי שאיתו ישראל צריכה לקיים מו"מ בנושא השטחים וסיום הכיבוש¹⁵³. למרות הגינויים וההזהרות החוזרות והנשנות מהאיחוד, מדינת ישראל ממשיכה להחזיק בשטחים ואף מעודדת בנייה והתיישבות בהם, דבר הנתפס בעיני האיחוד, לא רק כנוגד את החוק הבינ"ל, אלא גם כמכשול לתהליך השלום.

המשך הכיבוש והבנייה בשטחים הובילו בעיקר לגינויים והצהרות מצד האיחוד לאורך השנים ופחות לביטויים ממשיים. למרות כך, יש לציין את סוגיית כללי המקור (Rules of Origin) והשהיית שדורג היחסים ב-2009. הסכם ההתאגדות קובע את הצורך בסימון מוצרים בהתאם למקור הייצור

¹⁵¹ (Barroso 2011; Ashton 2011).

¹⁵² (Bauer 2013; 2011).

¹⁵³ (European Council, Venice Declaration 1980).

שלחם בהתאם לכללי המקור. כללי המקור מעניקים למוצרים זכאות להקלות מס ומכס בהתאם לסימון המטובע עליהם, הקובע היכן נוצרו (במלואם או ברובם), במידה והן אכן נכללים בהסכמי הסחר בין האיחוד ומדינת הייצור. מתוקף כללי הסכם ההתאגדות, השטחים הכבושים אינם נחשבים חלק מהטריטוריה הישראלית ולכן מוצרים שנוצרים שם אינם זכאים להטבות הסחר והקלות במכסים. סוגיה זו לא נאכפה שנים רבים, עד שבשנת 2000 האיחוד דרש מישראל שבמוצרים שהיא מייצאת אליו, לצד הסימון "תוצרת ישראל" יצוין גם המיקום המדויק בו המוצר נוצר והאיחוד יקבע אם מוצרים אלו פטורים ממכס או לא. בעקבות כך, בפברואר 2005 הצדדים הגיעו להסכם (הידוע כ"הסדר הטכני") לפיו מוצרים שנוצרים בהתנחלויות שמעבר לקו הירוק, לא יהיו זכאים להקלות המפורטות בהסכם ולכן יחול עליהם מיסוי מלא, כאשר מוצרים אחרים שנסחרים בין האיחוד לישראל ומוצרים בתוך שטחי הקו הירוק ימשיכו ליהנות מהקלות במיסים ומכסים¹⁵⁴.

מקרה נוסף התרחש בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", והפעילות הצבאית של ישראל בעזה בחורף 2008/9. במסגרת ה-ENP הועלתה הצעה לשדרוג והידוק היחסים הבי-ליטרליים ביוני 2008, שהתייחסה להידוק השת"פ הדיפלומטי, אינטגרציה של ישראל לשוק האירופי המאוחד והשתתפותה בקבוצות עבודה, תוכניות וסוכנויות אירופיות. מועצת שרי החוץ אישרה את ההצעה במטרה לשדרג את היחסים במסגרת תוכנית הפעולה מ-2004. בעקבות יציאתה של ישראל למבצע "עופרת יצוקה", בדצמבר של אותה שנה, האיחוד האירופי החליט על השהיית תהליך השדרוג והקפאת היחסים עם ישראל, עד להתקדמות משמעותית בתהליך השלום בין ישראל והפלסטינאים¹⁵⁵.

דוגמאות אלו הן עדות לעמדה הברורה והעקבית לאורך השנים שהאיחוד מציג ביחס לשטחים הכבושים, הבנייה בהתנחלויות וההפרה של החוק הבינ"ל ע"י ישראל. האיחוד פועל מתוך אמונה כי סיום הסכסוך, קידום השלום והקמת מדינה פלסטינאית לצד מדינת ישראל הינם חיוניים להתפתחות האזור ולכן הם תואמים גם לאינטרסים הישראליים. למרות זאת, לא נראה כי עמדתו הנורמטיבית של האיחוד השפיעה באופן ישיר על המציאות בשטח (קרי סיום הכיבוש) או על יחסיו עם ישראל. דומה כי למרות עמדתו הנורמטיבית, יחסי האיחוד וישראל נמצאים במגמת "שדרוג", העמקה וחיזוק לאורך השנים, בעיקר בנושאי מסחר וכלכלה¹⁵⁶. בהקשר זה, גורדון ופרדו טוענים שביחסים אלו, לא זאת בלבד שאין שום עדות לדיפוזיט נורמות מהאיחוד לישראל, נראה גם כי אין שום עדות לדיפוזיט נורמות מעמדתו הנורמטיבית של האיחוד לאינטרסים הכלכליים שלו¹⁵⁷. בדומה להם, פאצ'ה מראה שביחס לישראל, האיחוד מוכן "להגמיש" את החוקים ולהתאים את ההסכמים בניהם כך שיאפשרו את המשך היחסים. לנוכח המשך המציאות בשטח של המשך הכיבוש והבנייה

¹⁵⁴ (Gordon and Pardo 2013: 109–110).

¹⁵⁵ (Ibid, 111).

¹⁵⁶ (Del Sarto and Schumacher 2005).

¹⁵⁷ (Gordon and Pardo 2013).

בהתנחלויות יחסי האיחוד-ישראל ממשיכים להשתפר ולהשתדרג באין מפריע, גם כאשר הדבר סותר את חוקי האיחוד ועקרונותיו הנורמטיביים¹⁵⁸.

לסיכום, ראינו כי ערכיו הנורמטיביים של האיחוד מעצבים את פעילותו ויחסו כלפי מדינות דרום אגן הים-התיכון. האיחוד לא הצליח להביא לשינוי משמעותי או לקדם באופן מובהק את יעדיו הנורמטיביים באזור, אך הוא עדיין ממשיך להשתמש בהם כחלק ממדיניות החוץ שלו והם מתווים חלק מהאסטרטגיה שהוא נוקט כלפי מדינות האזור, כמו גם ככלי רטורי לגינוי התנהגות הנתפסת בעיניו כא-נורמטיבית. בפרק הבא אבקש לבחון את מקומם של הערכים הנורמטיביים ואופן השימוש בהם בפעילות המקוונת של נציגויות שירות החוץ במדינות הנ"ל.

¹⁵⁸ (Pace 2009: 44–48).

פרק 4 – המותג המקוון - ניתוח הבניית הזהות הנורמטיבית של האיחוד באינטרנט

נראה כי האיחוד על מוסדותיו השונים, הטמיע לחלוטין את השימוש ברשת ובמדיה החברתית והוא דואג לקיים ולתחזק נוכחות ווירטואלית ברורה. הבנק האירופי, הנציבות, המועצה וגופים נוספים, כולם מתחזקים אתרים רשמיים פעילים וחשבונות ברשתות החברתיות דוגמת פייסבוק, טוויטר ויוטיוב, כאשר לרוב נושאי המשרה בהם יש עמוד רשמי אישי משלהם. לכאורה, זוהי עדות לכך שמוסדות וסוכני האיחוד השונים הטמיעו את כלי עידן המידע והתאימו עצמם למציאות התקשורתית החדשה, בה הם פועלים ע"מ לבסס קשר ישיר ומקושר עם קהלי היעד שלהם. ברם, עצם נוכחותם הווירטואלית אינה מהווה עדות מספקת דיו להתאמת האיחוד לעידן המידע במסגרת ה-NPE 2.0, הכוללת גם את הבניית הזהות האירופית הנורמטיבית. לשם כך נדרש ניתוח מעמיק יותר של מדיניות האיחוד בנוגע לזירת האינטרנט ושל התוכן (דהיינו, המסר התדמיתי) שהוא מבקש להפיץ באמצעותה. הניתוח יבחן את האופן שבו הא"א מתאים את השימוש בעוצמתו הנורמטיבית לעידן המידע באמצעות רשת האינטרנט, דרך ניתוח של מסמך מדיניות ה-CSEU, והפעילות והפרסומים בחשבונות משלחות ה-EEAS בפייסבוק וטוויטר, במדינות שהוצגו לעיל. הניתוח יבקש לבחון כיצד ערכי הליבה הנורמטיביים של הא"א מופיעים, מקודמים וקבלים ביטוי בפרסומים הרשמיים של האיחוד, תחת ההנחה שהאיחוד מבקש "לייצא" את ערכיו באמצעות המדיה החברתית, קרי למנף את עוצמתו הנורמטיבית בזירה המקוונת. הפרק יתחלק ל-3 חלקים: ניתוח איכותני של מסמך ה-CSEU, ניתוח איכותני של תוכן פרסומי המשלחות בפייסבוק וטוויטר וניתוח כמותני של רמת המעורבות והפעילות של המשלחות במדיה החברתית. ניתוח מסמך ה-CSEU נועד לבחון את תהליך המעבר של האיחוד לזירה המקוונת, מהם העקרונות המנחים אותו בתהליך וכיצד הוא מבקש להשתמש בעוצמתו הרכה בזירה זו. ניתוח פרסומי המשלחות במדיה החברתית נועד לבחון את הדימוי והמותג הנורמטיבי-ווירטואלי שהן מבקשות לקדם, כחלק מתהליך הבניית הזהות הווירטואלית האירופית, והניתוח הכמותני נועד לבחון האם הנציגויות אכן מצליחות לבסס קשר ישיר ומקושר עם קהלי היעד, קרי את המידה בה הן מצליחות להתאים את פעילותן לזירה הווירטואלית במסגרת ה-NPE 2.0. דרך ניתוח זה אבקש להראות כיצד ה-NPE 2.0 מתבטא ויכול לשמש ככלי אנליטי חדש לבחינת תהליכי הבניית הזהות ומדיניות החוץ האירופיים.

לצורך הניתוח בחרתי להתמקד ב-2 ערכי ליבה של הא"א: זכויות אדם ודמוקרטיה, אותם אבקש לבחון בהתאם לאמצעי דיפוזיית המידע והפילטר התרבותי, כפי שמאנרס מגדיר אותם¹⁵⁹, וזאת מכיוון, כפי שטענתי לעיל, אלו הם אמצעי הדיפוזיה המשמעותיים בעידן המידע (ראה פרק 2.ב.ii).

¹⁵⁹ (Manners 2002: 244–245).

4.A. האסטרטגיה לביטחון מקוון של האיחוד האירופי (CSEU)

מסך האסטרטגיה לביטחון מקוון של האיחוד האירופי (CSEU) היא הינו מסמך המדיניות הרשמי המקיף הראשון של האיחוד בנושאי האינטרנט ואבטחת סייבר (cyber-security), והוא אומץ ע"י הנציבות האירופית בפברואר 2013. המסמך מבקש לייצר מדיניות מקיפה ואחידה לאופן שבו על האיחוד להתייחס לתפקידו בנושאי אינטרנט ואופן הפעולה של מוסדותיו השונים בכל הנושאים הקשורים לרשת האינטרנט וחופשיות המידע בה. המסמך מבקשת לייצר עמדה ברורה ומדיניות משותפת לאיחוד הן בנושאים פנים-אירופיים והן בנושאי מד"ח וביטחון-מקוון. המסמך מייצג את ניסיון האיחוד לנסח חזון משותף לטיפול בבעיות של אבטחת סייבר ובשיבושים, הפרעות והתקפות על אירופה היכולים להגיע מרשת האינטרנט, במטרה ל: "to further European values of freedom and democracy and ensure the digital economy can safely grow. Specific actions are aimed at enhancing cyber resilience of information systems, reducing cybercrime and strengthening EU international cyber-security policy and cyber defense"¹⁶⁰. להשגת מטרה זו נמנים 5 פעולות ויעדים אסטרטגיים שיש להוציא לפועל: השגת חוסן מקוון (cyber resilience) של תשתיות המידע ומשאבי המחשוב האירופיים, הפחתה משמעותית של פשעי סייבר, פיתוח מדיניות ויכולות להגנה מקוונת תחת מסגרת ה-CSDP, פיתוח המשאבים הטכנולוגיים והתעשייתיים הדרושים לאיחוד עבור השגת ביטחון מקוון, ויצירת מדיניות אירופית בינ"ל קוהרנטית עבור המרחב המקוון שתקדם את ערכי הליבה של האי"א¹⁶¹.

ברמה הבינ"ל המסמך מתייחס לעקרונות שינחו את פעילות האיחוד בניסוח המדיניות ופעילותו בנושאי ביטחון מקוון, וליעדים והמטרות האסטרטגיות של האיחוד והפעולות שיש לנקוט במטרה להשיגן. המסמך עוסק בעיקר בניסיון לענות לבעיה שמציבה הפשיעה המקוונת והאיום שהיא מהווה לעסקים, מוסדות ואזרחים אירופיים. מסמך ה-CSEU הוא אומנם מסמך המדיניות הראשון בנושא ביטחון מקוון, אשר מכיל התייחסויות גם בתחום המד"ח, אך יש לזכור כי אינו המסמך הראשון בתחום הדיגיטל של האי"א. כחלק מתוכנית Europe 2020¹⁶² ובמטרה להמריץ את הכלכלה האירופית, במאי 2010 הושקה האג'נדה הדיגיטלית האירופית (DAE) שנועדה "לאתחל את כלכלת האיחוד האירופי ולאפשר לאזרחי ועסקי אירופה להפיק את המרב מטכנולוגיות דיגיטליות"¹⁶³.

בעוד שהאינטרס הכלכלי הוא זה שמכווין את ה-DAE, מסמך ה-CSEU מציג גם אינטרסים ויעדים נורמטיביים שהאי"א שואף להכיל על הזירה הווירטואלית הבינ"ל. תחת סעיף "עקרונות

¹⁶⁰ (European Commission 2014c).

¹⁶¹ (Ibid 2013: Article 2, p. 4-5).

¹⁶² אסטרטגיית הפעולה של האי"א, ליצירת מקומות עבודה ופיתוח הכלכלה והשוק האירופיים במהלך העשור של 2010-2020 ונועדה להצמיד את השוק האירופי קדימה ולהבטיח יכולת התחרות של האי"א בשוק הגלובאלי, כחלק מתפיסת ה-"Innovation Union", שמטרתה להפוך את האיחוד לכלכלה התחרותית והמתקדמת ביותר בעולם (Ibid 2014e).

¹⁶³ (Ibid 2014c).

לסייבר-ספייס" נקבע בבירור כי: "The EU's core values apply as much in the digital as in the physical world. The same laws and norms that apply in other areas of our day-to-day lives apply also in the cyber domain."¹⁶⁴ כלומר שיש לראות ב-CSEU כמסמך מדיניות המושתת על עקרונותיו הנורמטיביים¹⁶⁵ של האיחוד ולכן, לשיטתי, ניתן להשתמש בו לבחינת ניסיון ההתאמה של הא"א לעידן המידע, קרי המעבר ל-NPE 2.0.

ניתוח מסמך מדיניות ה-CSEU

לצורך בחינת האופן שבו ה-CSEU משמש להבניית הזהות וקידום הנורמטיביות האירופית, אבקש לבחון מהם הערכים הנורמטיביים של האיחוד המצוינים במסמך וכיצד הם מיוצגים בו. כפי שטענתי קודם (ראה פרק 2.ב.ii), תחת המציאות התקשורתית החדשה, דיפוזיית המידע והפילטר התרבותי, כפי שמאנרס מגדיר אותם, הופכים לאמצעים החשובים והמרכזיים בתהליך דיפוזיית הנורמות ולכן אתמקד בבחינת האופן שנעשה בהם שימוש במסמך.

מעניין לראות שכבר בתחילת המסמך מוצגים ערכי הליבה של האיחוד. פרק המבוא מדגיש את ההשפעה העצומה של האינטרנט על חיינו והשינויים שנגרמו בעקבותיו ואת הקשר הישיר בין התפתחות האינטרנט וקידום ערכי החירות, זכויות האדם ודמוקרטיה המהווים ערכי ליבה של האיחוד. כבר בשתי הפסקאות הראשונות בפרק נכתב כי האינטרנט:

"[...] has provided a forum for freedom of expression and exercise of fundamental rights, and empowered people in their quest for democratic and more just societies - most strikingly during the Arab Spring."

"Fundamental rights, democracy and the rule of law need to be protected in cyberspace. [...] Governments have several tasks: to safeguard access and openness, to respect and protect fundamental rights online and to maintain the reliability and interoperability of the Internet."¹⁶⁶

מדברים אלו עולה כי האינטרנט מזוהה בעיני האיחוד ככלי להפצת ערכי זכויות האדם, חופש הביטוי, דמוקרטיה וצדק. זאת ועוד, נראה כי, לתפיסתו של האיחוד, יש צורך להגן על ערכי הדמוקרטיה, שלטון החוק וזכויות (אדם) יסודיות גם במרחב הווירטואלי, אחריות אשר נופלת (לפחות בחלקה) על ממשלות. בתוך כך, ניתן לראות את השימוש בפילטר התרבותי ודיפוזיית המידע בהתייחסות שבטקסט לאביב הערבי וה"חיפוש אחר דמוקרטיה וחברות צודקות יותר" והקביעה כי זכויות יסוד, שלטון החוק והדמוקרטיה צריכים להיות מוגנים, ושזהו תפקידם של ממשלות. ניסוחים אלו מבקשים למצב את ערכי הליבה האירופים כאמת מידה להתנהגותם של ממשלות אחרות, בנושאי סייבר ואינטרנט. הערך הדקלרטיבי של ניסוחים אלו, כמו גם הפנייה המכוונת

¹⁶⁴ (Ibid 2013: Article 1.2, p. 3). ההדגשה מופיעה במסמך המקורי.

¹⁶⁵ התואמים לערכי הליבה שמאנרס מונה (Manners 2002: 242-244).

¹⁶⁶ (European Commission: Article 1.1, p. 2). ההדגשה אינה מופיעה במסך המקורי.

למשלות אחרות במטרה להכווין את התנהגותם בנושאי האינטרנט (כחלק מתהליך למידה פוליטי של הבניית הידע), עולים בקנה אחד עם אמצעי דיפוזיית המידע והפילטר התרבותי של מאנרס, ולכן ניתן לראות בהם כשעתוק ושימוש באמצעי דיפוזיית ערכי הנורמטיביות האירופית גם בזירת הסייבר. בהמשך הפרק, בסעיף 1.2 "עקרונות לסייבר-ספייס", המסמך מונה 5 עקרונות מנחים לפעילות האיחוד ביחס למרחב הסייבר, שמתוכם בולטים במיוחד הדברים הבאים:

"Protecting fundamental rights, freedom of expression, personal data and privacy. Cybersecurity can only be sound and effective if it is based on fundamental rights and freedoms as enshrined in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and EU core values. Reciprocally, individuals' rights cannot be secured without safe networks and systems.

Democratic and efficient multi-stakeholder governance. [...] The EU reaffirms the importance of all stakeholders in the current Internet governance model and supports this multi-stakeholder governance approach."¹⁶⁷

כלומר, אנו יכולים להסיק כי ערכי הדמוקרטיה, שלום וזכויות האדם, המוצגים כערכי הליבה של האיחוד, מהווים אלמנט מרכזי בניסוח המדיניות ובעקרונות המבנים את התייחסותו, התנהגותו וזהותו של האיחוד בנושאי הסייבר. יש לציין כי עקרון ההגנה על זכויות היסוד, חופש הביטוי, המידע האישי והפרטיות מופיע בטקסט כסעיף הראשון ברשימת העקרונות, ומכאן ניתן להסיק כי זהו הסעיף החשוב ביותר בסדר העדיפויות של העקרונות המוצגים. כמו כן, מעצם הצגת עקרונות אלו כבר בפתיחת המסמך וכמבוא לשאר פרטי המדיניות, ניתן להסיק כי הערכים והעקרונות הנורמטיביים המהווים את ערכי הליבה של האיחוד הם בעלי חשיבות עליונה עבור מנחחי המדיניות. בהמשך המסמך, בפרק היעדים והפעולות האסטרטגיות, ניתן לראות עדות נוספת למרכזיותם של ערכי הליבה האירופיים בניסוח המדיניות, כפי שנכתב בסעיף 2.5:

"Establish a coherent international cyberspace policy for the European Union and promote EU core value. In its international cyberspace policy, the EU will seek to promote openness and freedom of the Internet, encourage efforts to develop norms of behaviour and apply existing international laws in cyberspace. [...]. The EU international engagement in cyber issues will be guided by the EU's core values of human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and the respect for fundamental rights"¹⁶⁸

כאן, בנוסף למרכזיותם של ערכי הליבה האירופיים, אנו רואים ביטוי לחשיבותם בהבניית יחסי החוץ של האיחוד עם המערכת הבינ"ל. הקביעה לעיל כי המעורבות הבינ"ל של האיחוד בנושאי סייבר תהיה מושתתת על עקרונות הליבה שלו, היא עדות לניסיון האיחוד למנף את עוצמתו הנורמטיבית גם בנושאי חוץ בתחום הסייבר והאינטרנט, באמצעות הפילטר התרבותי ודיפוזיית המידע. ההתייחסות ל"פיתוח נורמות התנהגות" הינה שימוש בפילטר התרבותי, שכן זהו הניסיון המכוון להשפיע על תהליך הלמידה הפוליטית במדינות אחרות במערכת, במטרה שאלו יאמצו את ערכי

¹⁶⁷ (Ibid: Article 1.2, p. 3-4) המקורי במסך המדגשה מופיעה (Ibid: Article 1.2, p. 3-4).

¹⁶⁸ (Ibid: Article 2.5, p. 14-15) המקורי במסך המדגשה מופיעה (Ibid: Article 2.5, p. 14-15).

הליבה של הא"א המצוינים בבירור בפסקה. מאופן ניסוח יעד הפעולה עצמו כדרישה לביסוס מדיניות סייבר קוהרנטית בינ"ל, שבאופן מוצהר מושתתת על ערכי הליבה האירופים, אנו יכולים להסיק כי מדובר במינוף עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד באמצעות דיפוזיית המידע, שכן הדגש הניתן בטקסט הוא על היתרונות הברורים שהמערכת הבינ"ל האינטרנטית יכולה להפיק מהתבססות על ערכי הליבה האירופיים. בהמשך סעיף 2.5, תחת החלק המוקדש לשילוב מדיניות ה-CSEU למסגרת יחסי החוץ של האיחוד ומדיניות ה-CFSP, מופיע הטקסט הבא:

"One of the major elements of the EU international cyber policy will be to promote cyberspace as an area of *freedom and fundamental rights*. Expanding access to the Internet should advance *democratic reform* and its *promotion worldwide* [...]. The EU supports the efforts to define *norms of behaviour in cyberspace* that all stakeholders should adhere to. Just as the EU expects citizens to respect civic duties, social responsibilities and laws online, so should *states abide by norms* and existing laws.

The legal obligations enshrined in the International Covenant on Civil and Political Rights, the European Convention on Human Rights and the EU Charter of Fundamental Rights should be also respected online. The EU will focus on how to ensure that these measures are enforced also in cyberspace."¹⁶⁹

כפי שניתן לראות בטקסט, המסמך מדגיש את מרכזיותם של ערכי הליבה של האיחוד, לא רק כעקרונות מנחים עבור האיחוד, אלא גם כאמצעים ומדדים ליצירת קוד התנהגות משותף לקהילה הבינ"ל בנושאי סייבר ואינטרנט. זהו שימוש מכוון בפילטר התרבותי וניסיון למצב את ערכי האיחוד כסטנדרט שיש לשאוף אליו בנושאי סייבר. המשפט בטקסט המתייחס לתמיכת האיחוד ב"מאמצים להגדרת נורמות התנהגות בסייבר-ספייס [...] שכל בעלי העניין צריכים להישמע להם" כמו גם הציטוט וההישענות על החוק הבינ"ל ואמנת הא"א בנושאי זכויות אדם, נועדו להשפיע על תהליכי למידה פוליטיים ולהבנות את האיחוד כסמכות מרכזית המכתיבה את נורמות ההתנהגות בנושאי אינטרנט וסייבר, בהתאם לעקרונותיו הנורמטיביים של האיחוד.

אם כן, כפי שניתן לראות בטקסטים שלעיל, בחלקים שונים לאורך המסמך מצוינים בפירוש ערכי הליבה הנורמטיביים של האיחוד כעקרונות המנחים לפעילותו בנושאי סייבר ואינטרנט. כפי שניכר מהטקסט, נעשה שימוש בדיפוזיית המידע ובפילטר התרבותי, כאמצעים למינוף עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד גם לזירה הווירטואלית במטרה הן לעצב את זהותו של האיחוד כשחקן נורמטיבי בזירה הווירטואלית והן בפנייה למדינות ושחקנים אחרים לראות בערכיו הנורמטיביים של האיחוד כאמת המידה להתנהלות בנושאי סייבר וכעקרונות המנחים לניסוח מדיניות ופעולות בנושא. מכאן אנו יכולים להסיק כי מדובר בניסיון ייצוא של הזהות והערכים הנורמטיביים של האיחוד במטרה להשפיע על תהליכי הלמידה הפוליטיים והבניית הידע של שחקנים אחרים. רוצה לומר, זהו הניסיון למנף את עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד לביסוס "המותג הנורמטיבי" האירופי בנושאי אינטרנט וסייבר.

¹⁶⁹ (Ibid: Article 2.5, p. 15) המקורי במסך המופיעה אינה מופיעה במקור (Ibid: Article 2.5, p. 15).

הבולטות, המרכזיות והחזרה על ערכי הדמוקרטיה ושלטון החוק, השלום וזכויות אדם כערכי הליבה אותם מבקש האיחוד למנף ולמצב כעקרונות מנחים (עבורו ועבור אחרים) לפעילות והתנהגות בזירה הווירטואלית, לאורך המסמך, מהווים עדות לניסיון הייצוא של עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד במסגרת ה-NPE 2.0 וניסיון התאמתו לעידן המידע והמציאות התקשורתית החדשה.

4.ב. המותג הנורמטיבי – ניתוח פרסומי הנציגויות במדיה החברתית

כפי שצ'אבאן והולנד טוענים, אנו יכולים להסיק אילו ערכים, מטרות ואינטרסים האיחוד מבקש לקדם ע"י ניתוח המסרים (במיוחד בדיווחים על נושאי חוץ) של הנציגויות השונות¹⁷⁰. בחלק זה אבקש לנתח את המסרים והפרסומים המוצגים באתרי הנציגויות, כחלק מניסיון לבסס קשר ישיר ומקושר עם קהלי היעד ומהבניית המותג האירופי הנורמטיבי. לצורך הניתוח נבחרו חשבונות הטוויטר והפייסבוק הרשמיים של הנציגויות במצרים, ישראל והרש"פ, בהם אבחן את האופן שבו נעשה שימוש בזכויות האדם ובדמוקרטיה ושלטון החוק, כביטויים לעוצמתו הנורמטיבית של האיחוד. ניתוח הפרסומים נועד להציג כיצד נציגויות שירות החוץ (כסוכנים מייצגים של האיחוד כולו) עושות שימוש במדיה החברתית כחלק מהבניית הזהות האירופית במרחב המקוון, דהיינו, כחלק מתהליכי הבניית הזהות הנורמטיבית-ווירטואלית של האיחוד. הפרסומים יכולים להיות בעלי אופי נגיבי או פוזיטיבי, והשימוש בהם נעשה בשיטת "המקל והגזר". הפרסומים הנגיביים, קרי הצהרות, גינויים או הודעות בגנות הפרות ו/או פגיעה בערכי הליבה של האיחוד, משמשים כ"מקל" לניגוח פוליטי והנגדה שלילית של מושא הפרסום לערכי הליבה החיוביים של האיחוד. הפרסומים הפוזיטיביים, קרי התייחסויות, הודעות או פרסומים משמשים או כ"גזר" פוליטי או כמקור התייחסות חיובי כללי והם נועדו להפנות את תשומת הלב של קהל היעד ל"כוח המשיכה" של ערכי הליבה הנורמטיביים של האיחוד ולהבנות את זהותו כאידיאל טיפוס נורמטיבי להתנהגות במערכת הבינ"ל.

4.ב.1. זכויות אדם

כפי שראינו בפרק הסקירה ההיסטורית, במגעיו עם מדינות אגן הים-התיכון האיחוד שם לו למטרה לקדם את זכויות האדם והוא אף מקצה משאבים רבים לכך. למרות שבשטח הוא לא הצליח להביא לשינוי משמעותי ברוב המדינות, האיחוד עדיין שומר על רטוריקה נורמטיבית חזקה בנושא. מבחינה רטורית, זכויות האדם משמשות את האיחוד כ"מקל" נורמטיבי להפעלת לחץ על מדינות שלישיות ולעיצוב דימוי החיצוני וזהותו הפנימית כשחקן בינ"ל שפועל למען ערכים אוניברסאליים, ולמצב את זכויות האדם (כפי שהאיחוד תופס אותם) כאמת מידה מוסרית לבחינת התנהגות במערכת הבינ"ל.

פרסומים פוזיטיביים

הנציגויות דואגות להדגיש את הקשר העמוק של האיחוד לנושא זכויות האדם וחשיבותו ע"י פרסומים של ימי זכויות אדם בינ"ל תוך דגש על פעילות האיחוד בנושא. כך למשל, ביום האישה

¹⁷⁰ (Chaban and Holland 2008: 9–12).

הביני"ל השגרירות בישראל שינתה את תמונת הקאבר (התמונה הראשית בעמוד) בחשבון הפייסבוק שלה לתמונה הכוללת סרט ורוד על רקע דגל האיחוד, סמל לציון היום, ופרסום דבריה של קתרין אשתון, בהם נאמר כי "הא"א נשאר מחויב לקידום השוויון המגדרי והעצמתם של נשים. הא"א ממך כ-200 פרויקטים ויוזמות פעילות ברחבי העולם שמטרתם היא לעזור לנשים לקבל חינוך ותכונות בריאות, לעבוד ולחיות משוחררות מאלימות ואפליה ולתפוס את מקומם הראוי בחברה. [...] היכן שנשים משגשגות, חברות משגשגות; היכן שנשים סובלות, כך גם החברות בהן הן חיות"¹⁷¹. הפרסום המקביל בחשבון הטוויטר של המשלחת כלל קישור וקריאה שהפנתה את הגולשים לעמוד המציג אינפורמציות, טבלאות ונתונים על החלוקה המגדרית באירופה במספר תחומים¹⁷².

במשלחת למצרים יום האישה צוין בפרסום תמונה של נשים בלבוש אפריקאי מסורתי תחת הכיתוב: "סופ"ש נהדר ויום האישה הביני"ל שמח! אם אתם מחפשים סקירה של כמה סיפורים נהדרים של העצמה נשית ולהבטיח שהן תקבלנה יום הומניטארי מותאם, כנסו לבלוג הזה (עם הפנייה לבלוג של הנציבות בנושא זכויות נשים)"¹⁷³. ובעמוד הנציגות לרש"פ פורסם הטקסט הבא: "אנו מאחלים לכם יום האישה שמח! שוויון לנשים זה קידמה לכולם – היום, יום האישה הביני"ל, אנו חוגגים את השינוי האמתי שהעולם עד לו בזכויות נשים, בתודה גם להישגים אינדיבידואליים וגם להשתתפות המשותפת שלנו בחיים הפוליטיים" קתרין אשתון"¹⁷⁴. כאשר בציוץ המקביל בחשבון המשלחת בטוויטר נכתב "All the respect to #Palestinian Women: You are making a real difference in a tough reality"¹⁷⁵.

דוגמאות נוספות ניתן לראות בפרסומים הנוגעים ליום זכויות האדם הביני"ל בעמודי המשלחות. בחשבון הפייסבוק של המשלחת למצרים נכתב (בערבית ובאנגלית): "ביום זכויות האדם אל תפנו אצבעות – שלבו ידיים", ובפרסום נוסף לציון היום נכתב: "Standing up for Human Rights, "democracy and the rule of law is the silver thread that runs through EU external relations"¹⁷⁶. בחשבון הפייסבוק של המשלחת לישראל היום צוין בפרסום דבריו (בעברית ובאנגלית) של ראש המשלחת, לארס פאבורג-אנדרסן: "מאחר שאנחנו, באירופה ובישראל, מאמינים כי זכויות אדם הן, למעשה, אוניברסליות [...], תמיד סברנו שהיחסים בין האיחוד האירופי וישראל, ככאלה המבוססים על מחויבותנו לערכים משותפים, יכולים להמשיך ולשמש כזרז לשינוי כלל-עולמי. [...] אנחנו מברכים על החלטתה של ישראל להשתתף בהליך הביקורת הבינלאומית התקופתית בחודש אוקטובר האחרון ולשוב לשתף פעולה עם המועצה לזכויות אדם של האו"ם ועם משרד הנציב העליון לזכויות אדם של

¹⁷¹ לתמונה ולטקסט הפרסום המלא באנגלית ראה נספח 1, ראה גם (Facebook 2014e).

¹⁷² (Twitter 2014b), also see: https://twitter.com/EU_Eurostat/status/44187763422280704/photo/1.

¹⁷³ לתמונה, לטקסט הפרסום המלא באנגלית ולקישור לבלוג ראה נספח 2, ראה גם (Facebook 2014d).

¹⁷⁴ לתמונה ולטקסט הפרסום המלא באנגלית ראה נספח 3 ראה גם (Facebook 2014b).

¹⁷⁵ (Twitter 2014e).

¹⁷⁶ לטקסט המקורי המלא ראה נספח 4, ראה גם (Facebook 2014d).

האוי"ם¹⁷⁷. מעניין לראות כי בעמוד הפייסבוק של המשלחת לרש"פ לא פורסם טקסט בדבר היום עצמו, אלא רק פרסום המפנה להצהרה של קטרין אשתון על יום זכויות האדם הבינ"ל (ללא פרסום דבריה בגוף הפרסום) ופרסום נוסף המציג תמונות מסמינר שנערך באוניברסיטת ביר-זית בנושא תפקידה של המדיה החברתית בקידום זכויות אדם בפלסטין, בו השתתפו עיתונאים פלסטינאים חברי ארגון "עיתונאים ללא גבולות" (עם כיתוב באנגלית ובערבית). הפרסום לווה בפרסום מקביל בחשבון הטוויטר של המשלחת, המפנה לתמונות שהועלו לחשבון הפייסבוק וציוץ (בערבית) המפנה לקריאה נוספת על הסמינר שנערך¹⁷⁸.

הפרסומים הפוזיטיביים לעיל מציגים את האופן שבו נציגויות האיחוד מבקשות ליצור הקשר ישיר וזהות בין זכויות האדם והא"א. הפרסומים מדגישים את חשיבותם של זכויות האדם עבור האיחוד, מרכזיותם בפעילותו והווייתו, והפרויקטים שהוא ממן ע"מ לקדםם ברחבי העולם, ובכך הם למעשה מבקשים להפנות את תשומת הלב של קהל היעד לאיכויות החיוביות של האיחוד, ולהיותו שחקן נורמטיבי הפועל לשמירה וקידום זכויות האדם. מהפרסומים עולה כי הנציגויות משתמשות בזכויות האדם ככלי לקידום תדמיתו הנורמטיבית של האיחוד (קרי ה"מותג נורמטיבי") בזירה האינטרנטית. למרות ששלושת הנציגויות פועלות באופן עצמאי וללא קשר יומיומי ישיר (הם אינן מתאמות ביניהן את נוסח הפרסומים במדיה החברתית), מהממצאים עולה כי הן משתמשות במדיה החברתית ככלי להבניית מותג אירופי נורמטיבי-פוזיטיבי בזירה הווירטואלית באופן דומה.

פרסומים נגטיביים

הפרסומים הנגטיביים מבקשים להציג באופן שלילי את מושא הפרסום ולהנגידו לדמותו החיובית של האיחוד כמגנם של זכויות האדם, כפי שניתן לראות בגינויים וההצהרות שמפורסמות ביחס לאירועי משבר, כפי שניתן לראות ממקרה הבוחן של פרסומי המשלחת לרש"פ ולישראל בזמן "צוק איתן". בחשבונות המשלחת לישראל בעקבות מבצע "צוק איתן", ניתן לראות את השימוש בהנגדה באמצעות הגינויים והבעת הדאגה של האירופים. כך למשל בחשבון הטוויטר של המשלחת פורסמו הציוצים הבאים במהלך המבצע¹⁷⁹:

3/8/14 – "EU strongly condemns continued rocket fire, deplores loss of life in #Gaza"

3/8/14 – "#EU: "Israel has *the right to live in peace*". EU joins its voice to that of UNSG Ban Ki-moon. Bloodshed must stop."

1/8/14 – "#EU calls on all to uphold earlier ceasefire commitments, *end tragic situation*"

31/7/14 – "#EU condemns the shelling of an #UNRWA school in Gaza and of a market in Shuja'iyyeh"

22/7/14 – "HR #Ashton: Israel has *absolute right to defend itself*. Express concern about what's *happening to civilians* in #Gaza."

¹⁷⁷ לטקסט המלא ראה נספח 5, ראה גם (Facebook 2014e).

¹⁷⁸ לטקסט המלא והתמונות ראה נספח 6, ראה גם (Facebook 2014b; Twitter 2014e).

¹⁷⁹ ההדגשות אינן מופיעות בטקסט המקורי (Twitter 2014b).

פרסומים דומים מופיעים בחשבון הטוויטר של המשלחת לרש"פ בציוצים המביעים "דאגה חמורה" על המצב ההומניטארי בעזה ו"גינוי בתוקף של הפגזות ביה"ס של UNRWA"¹⁸⁰. פרסומים נוספים הופיעו גם בחשבון הפייסבוק של המשלחת לישראל בהם הדברים הבאים¹⁸¹:

31/7/14 - "We are *deeply concerned* at the *catastrophic humanitarian situation* in Gaza and reiterate that all sides must meet their obligations and immediately allow *safe and full humanitarian access* for the urgent distribution of assistance. The *humanitarian imperative must be respected* and the civilian population protected in accordance with *International Humanitarian Law*. The *dignity and rights* of all those in need of humanitarian assistance must *be respected and protected*."

18/7/14 - "[...] *we underline the obligation* to allow full and unimpeded access for humanitarian assistance. We have already witnessed too many civilian deaths, including many children such as those killed on a beach in Gaza. We *strongly deplore* such incidents and we call for them to be investigated swiftly. We *condemn the continued firing* of rockets from Gaza into Israel by Hamas and other militant groups and the indiscriminate targeting of civilians. We *share the UN condemnation* of the placement of rockets in a UN school. Israel has *the right to protect* its population from this kind of attacks. In doing so, *it must act proportionately and ensure the protection of civilians* at all times. [...] The EU reiterates its readiness to provide the necessary support to this end"

8/7/14 - "We are following with *grave concern* the rapidly deteriorating situation in the South of Israel and the Gaza Strip. The *EU strongly condemns* the indiscriminate fire into Israel by militant groups in the Gaza Strip. *The EU deplors the growing number of civilian casualties*, reportedly among them children, caused by Israeli retaliatory fire. The safety and security of all civilians must be of paramount importance. *The EU calls on all sides* to exercise maximum restraint to avoid casualties and re-establish calm. To this end the EU calls on parties in the region to do their utmost to achieve an immediate ceasefire"

בפרסומי המשלחת לרש"פ, המדגישים את הדאגה לזכויות האדם והמצב ההומניטארי בעזה

במהלך המבצע, ניתן לראות תמונה דומה. כך למשל נכתב בעמוד הפייסבוק של המשלחת¹⁸²:

1/8/14 – "We are *deeply concerned* at the *catastrophic humanitarian situation* in Gaza and reiterate that all sides must meet their obligations and immediately allow *safe and full humanitarian access* for the urgent distribution of assistance. *The humanitarian imperative must be respected* and the *civilian population protected* in accordance with *International Humanitarian Law*. The *dignity and rights* of all those in need of humanitarian assistance must *be respected and protected*."

17/7/14 – "The European Council is following with *great concern* the *continued violence* in Israel and Gaza. The European Council condemns the firing of rockets from Gaza into Israel and the indiscriminate targeting of civilians. Israel has the *right to protect its population* from this kind of attacks. In doing so, *it must act proportionately and ensure the protection of civilians* at all times. *It deeply deplors the loss of innocent lives* and the high number of wounded civilians in the Gaza Strip as a result of Israeli military operations and is *deeply concerned* about the rapid and dramatic deterioration of *the humanitarian situation*. [...] The EU reiterates its offer to both parties of a *package of European political and economic support* and of a *Special Privileged Partnership with the European Union* in the event of a final peace agreement."

כפי שניתן לראות, אופיים הנגיבי של הפרסומים מדגיש את התנהגות הצדדים הלוחמים כלא

נורמטיבית ולא מוסרית, מכיוון שהיא מפרה את זכויות היסוד של האזרחים הנפגעים מהלחימה.

¹⁸⁰ ראה נספחים 7.א, 7.ב ו-7.ג

¹⁸¹ ההדגשות אינן מופיעות בטקסט המקורי (Facebook 2014e)

¹⁸² ההדגשות אינן מופיעות בטקסט המקורי (Facebook 2014b)

בגינתיים וביטויי הדאגה של הא"א ניתן דגש על הפרת הזכות לחיים של האזרחים (בשני הצדדים), זכותם לחיות בחופש וללא איום והדרישה לשמור על כבודם האנושי, ומחויבותו של האיחוד לעקרונות אלו מנגד. רוצה לומר, ישראל והחמאס בעזה מוצגים באופן שלילי, כהנגדה לדמותו החיובית של האיחוד – הקורא להגנתם ושמירתם של זכויות האדם. יוצא בזה שזכויות האדם משמשות את הנציגויות לניגוח פוליטי והבניית הזהות האירופית הנורמטיבית למול "האחר" (ישראל והחמאס) הלא-נורמטיבי שמפר את זכויות האדם. בהקשר זה, מעניין לראות בפרסום הפייסבוק של המשלחת לרש"פ מה-14/7/17, את השימוש ב"גזר" האולטימטיבי בסמיכות לגינתיים – בדמות ההצעה למתן "שותפות מיוחדת" לישראל ולרש"פ עם הא"א. זוהי עדות חזקה להנגדה של הזהות האירופית, תוך שימוש בכוח המשיכה של נורמטיביות האיחוד, למול ה"אחר".

מהפרסומים לעיל עולה כי הנציגויות משתמשות בזכויות האדם הן ככלי לקידום תדמיתו הנורמטיבית של האיחוד (אותו "מותג נורמטיבי") והן ככלי לניגוח פוליטי כחלק מהבניית הזהות האירופית. הפרסומים עושים שימוש בשיטת "המקל והגזר", בה דמותו של האיחוד מוצגת באור חיובי, מגנם של זכויות האדם וכמעין דמות סמכותית בעלת הלגיטימציה לקבוע מהי ההתנהגות ה"ראויה" ומהי התנהגות "פסולה" במערכת הבינ"ל. המיצוב החיובי של האיחוד כישות המגלמת את ההגנה והשמירה על זכויות האדם, והנגדתו למול זהויות האחר "השליליות", המגלמות את הפגיעה וההפרה של זכויות האדם, משמשים להבניית הזהות האירופית כזהות נורמטיבית-חיובית.

ii.ב.4. דמוקרטיה ושלטון החוק

למרות הניסיונות לקדם רפורמות דמוקרטיות, שלטון החוק ולחזק ארגוני חברה אזרחית במדינות אגן הים-התיכון, וגם לאחר מהפכות האביב הערבי והקריאה לדמוקרטיה במדינות האזור, האיחוד עדיין לא הצליח להביא לשינוי מהותי במשטרים אלו. עובדה זו לא עוצרת אותו מלהמשיך ולהשתמש ברטוריקה של דמוקרטיה ושלטון החוק כלפי מדינות האזור. רטוריקת הדמוקרטיה ושלטון החוק משמשת את האיחוד לשם ניגוח פוליטי של שכנותיו והבניית הזהות האירופית כשחקן הדואג לקידום הדמוקרטיה בעולם. בדומה לזכויות האדם, הנציגויות משתמשות גם בנושא כדי למצב את הא"א כסמכות נורמטיבית ולהקרין כלפי חוץ את דימוי ה-NPE.

פרסומים פוזיטיביים

פרסומי הנציגויות בנושא זה נועדו לחזק את הדימוי של האיחוד כביטוי עליון של דמוקרטיה ושלטון החוק, וכה-ישות הפוליטית המייצגת של ערכי הדמוקרטיה. פרסומים אלו כוללים אזכור או התייחסות כללית לערכי הדמוקרטיה ושלטון החוק במסגרת פרסומם של תחרויות נושאות פרסים ותוכניות כלליות שהאיחוד מקדם, כפי שניתן לראות בעמודי הפייסבוק של המשלחות.

בעמוד המשלחת לרש"פ, ב-10/4/14 בפרסום תכנית לקידום אומניות הבמה נכתב (באנגלית וערבית) כי היא נועדה ליצור "מסלול לביטוי עצמי ודמוקרטיה". בפרסום מה-18/4/14 של תחרות צילומים נכתב (באנגלית וערבית) כי "התוכנית מחפשת תמונות שמשקפות את הערכים הגלומים באיחוד האירופי; והם כיבוד זכויות אדם, חירות, דמוקרטיה, צדק ושלטון החוק". בפרסום נוסף מה-2/2/14, של תוכנית לקידום אומניות במה בקרב ילדים פלסטינאים נכתב (באנגלית וערבית): "מאות ילדים פלסטינאיים מבית-לחם, חברון, רמאללה ויריחו לומדים על חשיבות הדיאלוג, דמוקרטיה, פיוס ודחית האלימות באמצעות מחזה תיאטרון חינוכי מיוחד שהופק ע"י תוכנית השותפות לשלום של הא"א"¹⁸³.

דוגמאות נוספות ניתן לראות בעמוד הפייסבוק של המשלחת למצרים. ב-26/4/13 בפרסום נאום של קתרין אשתון, נכתב: "האיחוד ממשיך למשוך חברים חדשים, לא רק בגלל תמיכתו במסחר, עבודות והשקעות, אלא בגלל שהוא מייצג זכויות כגון דמוקרטיה וחירות, ובכך הוא נותן השראה לאנשים ברחבי העולם"; ובפרסום דבריו של הנציב לנושא מדיניות ההרחבה וה-ENP, שטפאן פולה (Štefan Füle), מה-7/11/12 על ה-ENP: "חשוב מאד שהשותפים (שלנו) ימשיכו לשמור על מומנטום הרפורמות, ושהאיחוד ימשיך לתמוך במומנטום הזה בצורה אפקטיבית, כדי שנוכל לנוע קרוב יותר ויותר לחזון ה-ENP: שותפות חזקה בין האיחוד ושכנותיו למען דמוקרטיה, ביטחון ושגשוג משותף"¹⁸⁴.

אם כן, פרסומים אלו מציגים את הניסיון ליצור זהות ברורה בין ערכי הדמוקרטיה ושלטון החוק ובין דמותו של האיחוד, בזירה הווירטואלית. פרסומים אלו חושפים את האופן שבו דמותו של האיחוד מובנת באופן פוזיטיבי כשחקן המייצג ערכים חיוביים שפועל לקידום במערכת הבינ"ל.

פרסומים נגטיביים

רוב הפרסומים מסוג זה בנושא מתייחסים באופן ישיר לאירועים הקשורים לשלטון החוק או קידום הדמוקרטיה בכל מדינה. בניגוד לפרסומים בנושא זכויות אדם, נגטיביות הפרסומים כאן מתבטאת בהנגדת מושא הפרסום לאיחוד. רוצה לומר, מכיוון שבמצרים והרש"פ אין שלטון דמוקרטי, הפרסומים מתייחסים בעיקר לצורך שלהם בפעולה לכיוון הדמוקרטיה, מה שמשקף את הנחת היסוד של האיחוד, והיא שצורת השלטון הנוכחית בהן אינה "ראויה"/"נכונה".

את הדוגמאות הבולטות ביותר ניתן למצוא בעמוד הפייסבוק של המשלחת למצרים, בתקופת שלטונו של מורסי. עלייתם של "האחים המוסלמים" בראשות מורסי ביוני 2012 ונפילתם שנה לאחר מכן, בעקבות מחאות ומהומות אזרחי מצרים, עוררו חשש מצד האירופים, אך הם גם ראו בתקופה זו (ובאביב הערבי בכלל) כהזדמנות למעבר לדמוקרטיה, שהתבטא בגישה החדשה כלפי מדינות האזור (ראה פרק 3. ב.ii). בתוך כך, בפרסומים בעמוד הפייסבוק של המשלחת למצרים נעשה שימוש

¹⁸³ ראה נספח 8 לטקסטים המקוריים, ראה גם (Facbook 2014b).

¹⁸⁴ ראה נספח 9 לטקסטים המקוריים, ראה גם (Facbook 2014d).

נרחב במושג הדמוקרטיה. כך למשל ניתן לראות בפרסום מה-25/11/12, בו נכתב: "EU urges Morsi to respect Egypt's democratic process"¹⁸⁵. בפרסום מה-7/4/13, בעקבות ביקור של קתרין אשתון במצרים בו היא נפגשה עם הנשיא מורסי ובכירים אחרים בממשל, נכתב שביקורה הוא "חלק ממאמציו המתמשכים של הא"א לתמוך במעבר הדמוקרטי והכלכלי של מצרים. [...] יותר מתמיד אירופה - כשותפה וכשכנה - חייבת לתמוך במצרים במעברה לקראת דמוקרטיה עמוקה וכוללת"²⁵. בעקבות המחאות נגד שלטון מורסי, בפרסום דבריה של קתרין אשתון מה-5/12/12 נכתב:

"[...] It is of utmost importance that Egypt continues the *democratic transition* it has embarked upon [...] Egypt is a *close partner* of the EU. The importance of our relationship was recently highlighted in the EU-Egypt Task Force which established a *new era* in our relationship based the overarching values of 'respect for social justice, socio-economic development, rule of law, human rights and good governance'. The EU stands by its support to *Egypt's democratic transition* and urges it to continue along this path."²⁵

ובפרסום הצהרה נוספת שלה מה-4/7/13, בעקבות נפילת משטרו של מורסי, נכתב:

"I urge all sides to rapidly *return to the democratic process*, including the holding of *free and fair* presidential and parliamentary *elections* and the approval of a *constitution* [...], so as to permit the country to resume and *complete its democratic transition*. I hope that the new administration to be fully inclusive and reiterate the importance of ensuring full respect for fundamental rights, freedoms, and the rule of law [...]. *The EU remains unequivocally committed* to supporting the Egyptian people in their *aspirations to democracy* and inclusive governance."²⁵

פרסומים נוספים מדגישים את חשיבותו של שלטון החוק, תמיכתו של האיחוד במפגינים לא-אלימים הפועלים במסגרת החוק והדגשת החשיבות ביישום של החוקים הבינ"ל כחלק מבניית חברה אזרחית מתפקדת, בתהליך המעבר המתמשך של מצרים לדמוקרטיה¹⁸⁶. מפרסומי המשלחת למצרים משתמע הקו הנורמטיבי של האיחוד, הן באופן דקלרטיבי והן במישור הזהותי. הקריאות ל"המשך תהליך הדמוקרטיזציה" ותמיכת האיחוד ב"מעבר הדמוקרטי" המצרי מראים כי האיחוד מניח שפניה של מצרים הם בהכרח לשינוי שיטת המשטר, כינונה של דמוקרטיה הכוללת חוקה, שלטון החוק וחברה אזרחית פעילה. הא"א מציג את תמיכתו בפעולה לכיוון הדמוקרטיה, בשינוי שבתהליך ולא בשלטון המצרי עצמו. רוצה לומר, פרסומי המשלחת הם בעלי ערך דקלרטיבי – על מצרים להיהפך לדמוקרטיה (בוודאי אם ברצונה להמשיך ליהנות מתמיכת האיחוד), ובעלי ערך בהבניית הזהות האירופית – האיחוד מייצג (הפצת) דמוקרטיה ולכן הוא תומך בתהליך המצרי. האיחוד מבקש להציג עצמו כישות המגלמת את מהות הדמוקרטיה ולכן יש לו את הלגיטימציה "לעודד", לגנות ולתת את דעתו בנושאי הפוליטיקה הפנים-מצרית והשינוי הפוליטי במדינה. גם אם אין שום ערובה לכך שמצרים בדרך לדמוקרטיה אמיתית, האיחוד לוקח על עצמו את התפקיד לקבוע שזהו המצב בפועל והוא זה שילווה את התהליך.

¹⁸⁵ (Facebook 2014d).

¹⁸⁶ ראה פרסומים בתאריכים: 22/5/14, 11/2/14, 14/7/13, 4/7/13, 17/6/13, 5/6/12, 2/6/12, 5/21/12. (Facebook 2014d).

בפרסומים הנגטיביים של המשלחות לישראל ולרש"פ, הדמוקרטיה ושלטון החוק לרוב מוזכרים בהקשר של פתרון שתי המדינות, תהליך השלום והבנייה בהתנחלויות. כך למשל, בעמוד הפייסבוק של המשלחת לרש"פ, פרסומים הנוגעים להתנחלויות מדגישים את אי-חוקיותן וכוללים גינויים של הפרת החוק הבינ"ל, כאשר הדגש הוא על עמדת האיחוד נגד פרויקט ההתנחלות¹⁸⁷. בנוסף, הפרסומים בעמוד מדגישים את חשיבותם של תהליכי בניית הדמוקרטיה ברש"פ, כחלק מהמטרה "להקים מדינה פלסטינית דמוקרטית עצמית" בעתיד¹⁸⁸, כדוגמת פרסום זה מה-5/6/13, המפרסם תרומה של 19.2 מיליון אירו של האיחוד לטובת תשלום משכורות ופנסיות ברש"פ: "EU Member States working together to realize our common political objective of an independent, democratic and viable state of Palestine". או בפרסום חלקים מנאומו של John Gatt-Rutte, נציג האיחוד, מה-3/3/14 על כספי סיוע שהאיחוד תרם למען פרויקט לבניית תחנות משטרה ברשות: "The rule of law is essential to any democratic, stable and prosperous state. As part of its wider commitment to building the institutions of a future Palestinian state, the EU has therefore consistently supported reform designed to strengthen the rule of law"¹⁸⁹.

פיתוח הדמוקרטיה ברש"פ מוזכר רבות גם בעמוד המשלחת לישראל, בעיקר בהקשר של תהליך השלום ובניית היחסים העתידיים בין ישראל והרש"פ. הדגש הוא על הצורך בפיתוח הדמוקרטיה ומוסדות המדינה הפלסטינאית העתידית, כחלק בלתי נפרד מתהליך השלום, שתקום לצד ישראל¹⁹⁰, כך לדוגמה נכתב בפרסום בפייסבוק מה-20/07/12 של קטעים מנאומו של נשיא האיחוד, ז'וזה ברוזו, בנאום שנשא באוניברסיטת חיפה לכבוד קבלת תואר דוקטורט של כבוד:

"The only viable way forward is a negotiated two-state solution with a secure and recognised State of Israel with an independent, democratic and viable State of Palestine living side by side in peace and security."¹⁹¹

מעניין לראות שפרסומי הפייסבוק של המשלחת המתייחסים לאי-חוקיותן של ההתנחלויות הם מועטים ועיקר הדגש (מבחינת הניסוח) הוא על הצורך בשמירה של החוק הבינ"ל¹⁹². כפי שניכר לדוגמה בפרסום זה מה-22/7/14, של מסקנות מועצת החוץ של האיחוד על תהליך השלום במזה"ת:

"The developments on the ground make the prospect of a two-state solution increasingly unattainable. Reaffirming its commitment to implement the Council Conclusions of May and December 2012 as well as the applicability of international human rights and humanitarian law in the occupied Palestinian territory, the EU calls on Israel to halt continued settlement expansion, [...] which severely threatens the two state solution; to put an end to settler violence, to the worsening of living conditions for Palestinians in Area C, to demolitions

¹⁸⁷ ראה פרסומים בתאריכים: 12/1/14, 10/5/13, 1/6/13, 16/7/13, 21/10/13, 7/12/13, 16/12/13. (Facebook 2014b).
¹⁸⁸ ראה פרסומים בתאריכים: 16/12/13, 4/6/13, 5/6/13, 12/6/13, 3/3/14, 22/4/14, 4/5/14. (Ibid).

¹⁸⁹ (Ibid).

¹⁹⁰ ראה פרסומים בתאריכים: 12/7/12, 25/12/12, 12/6/13, 8/3/14, 27/4/14, 12/5/14, 22/7/14. (Facebook 2014e).

¹⁹¹ (Ibid).

¹⁹² ראה פרסומים בתאריכים: 10/12/12, 11/6/13, 16/6/13, 12/1/14, 24/4/14, 13/5/14, 13/7/14, 27/7/14. (Ibid).

- including of EU funded projects -, evictions and forced transfers, and to increasing tensions and challenges to the status-quo on the Temple Mount/Haram al-Sharif."²³

כפי שניתן לראות בפרסומים לעיל, הדמוקרטיה ושלטון החוק משמשים את הנציגויות ככלים להבניית הזהות האירופית והמותג הווירטואלי של האיחוד. הצגת האיחוד כמעין דמות סמכותית ש"מלווה" את מצרים והרש"פ בדרך להפיכתן לדמוקרטיות, והדגשת הצורך בהקמת מדינה פלסטינאית דמוקרטית עצמאית לצד ישראל כאינטרס אירופי, ישראלי ופלסטינאי משותף – מבקשת להדגיש את דימויו של האיחוד כמעין "מבוגר אחראי" שבחובתו וסמכותו להכווין את התנהגות השחקנים האחרים. רוצה לומר, הדמוקרטיה ושלטון החוק, המוצגים לא רק כערכי ליבה של האיחוד אלא גם כאידיאלים שיש לשאוף אליהם, שאותם האיחוד מייצג, משמשים כסמן התנהגותי, כ"אופק נורמטיבי" לפיו ישראל והרש"פ צריכים לכוון את התנהגותם, בהתאם לקריאותיו של האיחוד.

4.g. רמת מעורבות – ניתוח כמותני

הניתוח בחלק זה יבחן האם הפעילות המקוונת של הנציגויות אכן מצליחה להביא לידי ביטוי את עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד במדיה חברתית. רוצה לומר, בהפעלת ה-NPE 2.0, האם הנציגויות מצליחות ליצור קשר ישיר ומקושר עם קהל היעד, שנועד לבסס מערכת יחסים ארוכת טווח שתאפשר את קידום האינטרסים והפצת הערכים של האיחוד (אליבא דשארפ). לצורך הניתוח נבדקו חשבונות הפייסבוק של המשלחות לישראל, הרש"פ, מרוקו, מצרים ותוניס וחשבונות הטוויטר של המשלחות לישראל, הרש"פ ומרוקו (למשלחות למצרים ותוניס אין חשבון טוויטר ולכן לא נבדקו). רמת אפקטיביות של מפעיל חשבון ברשת חברתית נמדדת לפי רמת הפעילות והמעורבות שזה מצליח לייצר בקהל היעד שלו. ההנחה היא שבחשבונות הנבחנים, מפעיל החשבון מבקש לפנות לקהל הרחב ביותר שניתן, כלומר להגיע לכמות מקסימלית של עוקבים¹⁹³. כמות עוקבים לעמוד מספקת לנו אינדיקציה לרמת התפוצה של אותו עמוד באוכלוסייה, אך זהו כלי חלקי, שכן לא ניתן לדעת דרכו עד כמה אותם עוקבים באמת מעורבים בתכני העמוד, כלומר מה רמת האינטראקציה שלהם עם העמוד. כדי שנוכל להבין את עוצמת הקשר של קהל היעד עם העמוד עלינו לבחון את כמות וסוג התגובות שכל פרסום מייצר. אך לא די בכך, עלינו לבחון גם את רמת המעורבות (engagement rate) הכוללת לעמוד, כלומר עד כמה הוא מצליח לעורר תגובה, לערב ולהפעיל את קהל היעד באמצעות המסרים הפרסומיים שלו. מדדים אלו יעידו על רמת האפקטיביות הכוללת של פעילותם המקוונת של הנציגויות.

לפני שנגדיר ונבחן את רמת הפעילות בכל חשבון, ראשית עלינו לבחון את האפיק שדרכו מועבר המסר. בטבלה 1 ניתן לראות את רמת החדירה של האינטרנט בכלל ושל המדיה החברתית שנבחרה (פייסבוק וטוויטר) בכל אחת מהמדינות הנ"ל. רמת החדירה של כל אפיק מחושבת כאחוז

¹⁹³ מספר ה"עוקבים" בטוויטר או ה"לייקים" לעמוד בפייסבוק הם מספר האנשים בעלי חשבונות ייחודיים שעוקבים אחר החשבון הנבחן.

מהאוכלוסייה עם גישה לאינטרנט/חשבון פעיל באתר הנבדק. רמת חדירה נטו לערוץ מחושבת כאחוז המשתמשים עם חשבון פעיל באתר הנבדק מסך האוכלוסייה הרלוונטית, כלומר סך האוכלוסייה עם גישה לאינטרנט במדינה. רמת החדירה מספקת מדד לבחון האם האפיק הנבחן נפוץ במדינה הנבחנת ורמת חדירה נטו לערוץ מספקת אינדיקציה לרמת ההצלחה של האפיק הנבחן בקרב אוכלוסיית משתמשי האינטרנט במדינה. אציין כי נתוני האוכלוסייה ומספרי המשתמשים המובאים הם במיליונים וכי נתוני הטבלה, וחישובי רמת החדירה נטו לערוץ שנעשו, נלקחו מאתר הבנק העולמי ודו"ח ASMR של ביה"ס לממשל של דובאי¹⁹⁴.

טבלה 1 – רמות חדירה לאפיק

מדינה	אוכלוסייה*	מס' משתמשים פעילים*			רמת חדירה נטו לערוץ	
		אינטרנט	פייסבוק	טוויטר	פייסבוק	טוויטר
ישראל	8.059	5.7	3.79	0.169	66.49%	2.96%
רש"פ	4.44	2.07	1.09	0.151	52.66%	7.29%
מרוקו	32.9	18.42	7.2	0.767	39.09%	4.16%
מצרים	85.4	42.35	19.4	1.09	45.81%	2.57%
תוניס	10.8	4.73	4.6	0.0371	97.25%	0.78%

* במיליונים

כפי שניתן לראות בטבלה, רשת האינטרנט חדרה באופן די מוצלח למדינות שנבחנו, עם רמת חדירה בינונית (43.8% בתוניס) עד גבוהה (70.8% בישראל), בעוד שהפייסבוק נהנה מרמת חדירה בינונית (47.03% בישראל) עד נמוכה (21.88% במרוקו) והטוויטר מרמת חדירה נמוכה מאד (0.34% בתוניס עד 3.4% ברש"פ). בבחינת רמת החדירה נטו לערוץ ניתן לראות כי הפייסבוק הצליח לבסס עצמו במדינות שנבחנו באופן משמעותי יותר מהטוויטר. הפייסבוק נהנה מרמת חדירה נטו בינונית (39.09% במרוקו) עד גבוהה מאד (97.25% בתוניס) והטוויטר נהנה מרמת חדירה נמוכה מאד (0.78% בתוניס עד 7.29% ברש"פ). לאור נתונים אלו, נצפה לראות רמת מעורבות ורמת פעילות גבוהה יותר בחשבונות הפייסבוק של המשלחות מאשר בחשבונות הטוויטר.

4.i.g. חישוב רמת המעורבות

כדי שנוכל לבחון את רמת האפקטיביות של פעילות המשלחות עלינו לבחון עד כמה כל משלחת מצליחה לערב את קהל היעד שלה, כלומר להפיק ממנו תגובות לפרסומים שלה. התגובות מתחלקות לשלושה סוגים: "לייקים" (Like), כאשר משתמש מסמן שאהב פרסום מסוים בחשבון המשלחת; "הערות" (Comment), כאשר משתמש כותב הערה/תגובה לפרסום מסוים; ו"שיתוף" (Share), כאשר משתמש משתף את הפרסום בעמוד שלו (בטוויטר אלו נקראים "ציוצים מחדש" – Retweets). התגובות מחושבות ביחס למספר העוקבים לעמוד, שהם המספר הכולל של בעלי החשבונות הייחודיים שסימנו "לייק" לעמוד. יצוין כי הנוסחה עבור פייסבוק נלקחה מאתר Social

¹⁹⁴ הנתונים המוצגים נכונים ל-31/12/2013 (The World Bank 2014) 23–42; ASMR 2014).

Bakers והנוסחה עבור טוויטר מתבססת על הנוסחה של Coggins¹⁸⁰. בהתאם לכך, עבור פייסבוק, רמת המעורבות תחושב לפי הנוסחה הבאה:

$$\text{Engagement Rate (ER)} = \frac{\# \text{ of Likes} + \text{Comments} + \text{Shares}}{\text{Total \# of Fans}} \times 100$$

חלוקה של מספר התגובות הכולל (לייקים, תגובות ושיתופים) במספר העוקבים אחר העמוד יתנו לנו את המספר הממוצע של תגובות לעוקב וההכפלה במאה נותנת לנו את אחוז המעורבות לעמוד (לתקופה שנבחרה). עבור טוויטר רמת המעורבות תחושב לפי הנוסחה הבאה:

$$\text{Engagement Rate (ER)} = \frac{(\# \text{ of Likes} + \text{Retweets}) / \# \text{ of Tweets}}{\# \text{ of Followers}} \times 100$$

חלוקה של מספר התגובות הכולל (לייקים וציוצים מחדש) במספר הציוצים (הפרסומים) של העמוד נותנת את מספר התגובות הממוצע לציוף. חלוקה של מספר זה במספר העוקבים נותנת את מספר התגובות הממוצע לציוף לעוקב וההכפלה במאה נותנת את אחוז המעורבות לעמוד (לתקופה שנבחרה)¹⁹⁵. מכיוון שלחשבונות השונים תאריכי פתיחה שונים (כלומר אורך חיים שונה), ההשוואה תעשה רק עבור פרסומים מה-1/1/2013 עד ה-10/8/2014 (מועד הבדיקה). בטבלאות הבאות מפורטים נתוני הבדיקה עבור חשבונות הפייסבוק והטוויטר לכל אחד מהחשבונות, בהתאם למדדים הנ"ל, כאשר טבלה 2.א מציגה את נתוני חשבונות הפייסבוק וטבלה 2.ב את נתוני חשבונות הטוויטר. יצוין כי הנתונים בטבלאות נאספו ע"י ספירה ידנית של כל אחד מהפרמטרים שנבדקו בחשבונות שנבחנו, כאשר נתון רמת המעורבות התקבל מהצבת הנתונים במשוואות הנ"ל.

טבלה 2.א – פייסבוק - פירוט תגובות לעמוד וחישוב רמת מעורבות לפי מדינה

פייסבוק													
רמת מעורבות (ER)			שיתופים		תגובות		לייקים		פרסומים		עוקבים		
ER ממוצע	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	מדינה
7.71%	10.53%	4.89%	572	946	387	912	9337	2745	127	150	97761	94213	רשפ
11.37%	12.90%	9.84%	143	116	202	43	882	713	87	89	9513	8865	ישראל
58.70%	52.16%	65.24%	323	814	72	35	766	463	131	153	2226	2011	מרוקו
12.37%	6.36%	18.39%	105	542	31	103	283	477	115	120	6591	6102	תוניס
18.73%	12.24%	25.21%	193	45	249	1605	443	108	129	192	7229	6973	מצרים
			1.20	1.34	0.84	1.47	10.5	2.46	0.53	0.38			ממוצע ליום

טבלה 2.ב – טוויטר - פירוט תגובות וחישוב רמת מעורבות לעמוד לפי מדינה

טוויטר												
רמת מעורבות (ER)			ציוצים מחדש		לייקים		פרסומים		עוקבים			
ER ממוצע	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	מדינה	
3.09%	3.09%	N/A	5656	N/A	2368	N/A	383	N/A	678	N/A	ישראל	
1.53%	1.88%	1.19%	226	163	45	163	253	269	159	102	רשפ	
1.25%	1.94%	0.57%	2423	1266	1055	1266	379	475	1417	943	מרוקו	
			11.6	3.14	6.17	3.14	3.41	2.51			ממוצע ליום	

¹⁹⁵ השוני בין הנוסחאות נובע מאופיין השונה של הרשתות, להסבר מפורט ראה (Coggins 2012; Socialbakers 2013).

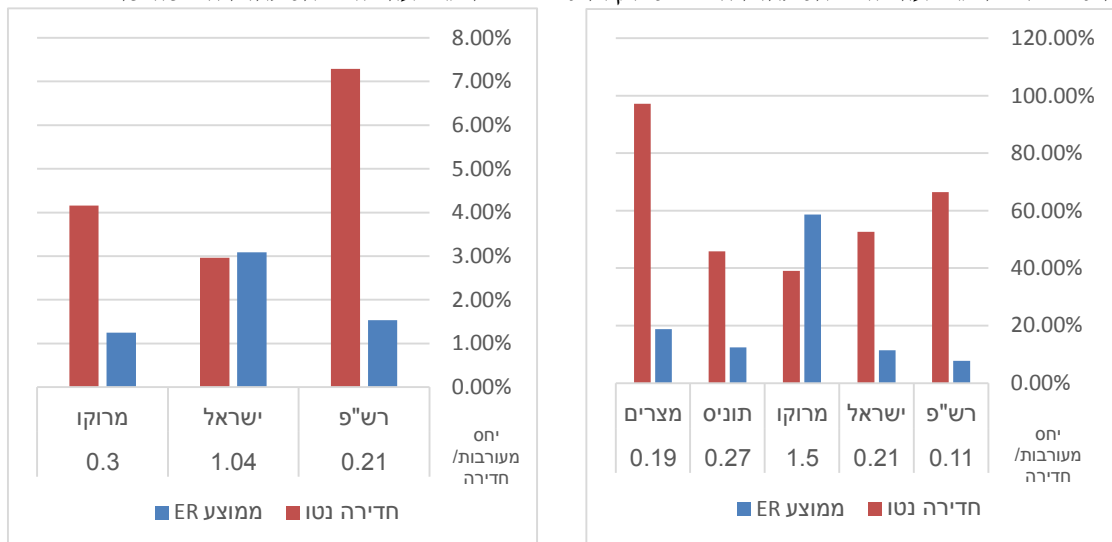
כפי שניתן לראות בטבלה 2.א, למעט הרש"פ, לכל החשבונות שנבדקו מספר נמוך של עוקבים (בהתחשב במספר הפוטנציאלי של גולשים פעילים בפייסבוק, ראה טבלה 1). כמו כן, כל החשבונות מראים רמת פעילות (מספר פרסומים לעמוד במוצע ליום) נמוכה, עם ממוצע כולל של 0.38 ב-2013 ו-0.53 ב-2014 פרסומים ליום לעמודים שנבחנו. גם רמת התגובה הממוצעת ליום נמוכה, עם 2.46 לייקים, 1.47 תגובות ו-1.34 שיתופים במוצע ליום ב-2013, וב-2014, למעט ממוצע לייקים גבוה של 10.5, שאר המדדים נמוכים עם 0.84 תגובות ו-1.2 שיתופים. תמונה דומה עולה מטבלה 2.ב לגבי נתוני הטוויטר, כאשר בכל החשבונות מספר עוקבים נמוך עד נמוך מאד. רמת הפעילות נמוכה, עם 2.51 פרסומים במוצע ליום ב-2013 ו-3.41 פרסומים במוצע ליום ב-2014. גם רמת התגובה נמוכה, אם כי גבוהה מזו שבפייסבוק, עם כמות לייקים ממוצעת של 3.14 ב-2013 ו-6.17 ב-2014, ו-3.14 ציוצים מחדש ב-2013 ו-11.6 ב-2014. מנתונים אלו ניכר כי בעמודי נציגויות ה-EEAS בארצות שנבחנו, רמת הפעילות, כמות העוקבים ורמת התגובה הינן נמוכות ביחס לפוטנציאל האפשרי לאפיקי התקשורת שנבחנו. מדובר בממצא משמעותי ביותר, שכן, כפי שניתוח הנתונים מראה, משלחות שירות החוץ אינן מצליחות למצות את פוטנציאל הפעילות הווירטואלית שלהן. יתר על כן, משמעות הדבר היא שיש פער משמעותי בין רמת ההשפעה בפועל של הנציגויות ובין רמת הפעילות הנבחנת שלהן באתרי המדיה החברתית. כלומר, המשלחות השונות מבקשות לנצל את כוחה של המדיה החברתית לטובתן, קרי קידום יעדי ה-PD שלהן, אך בפועל, כפי שהנתונים מראים, לא נראה כי הן מנסות לשכנע את קהל היעד באופן אפקטיבי. רמות התגובה הנמוכות הן רק חלק מהתמונה, קרי שאם נציב את הנתונים במשוואות הנ"ל נוכל לחשב את רמת המעורבות של כל נציגות לפי אפיק ובכך נקבל תמונה ברורה יותר של הנתונים. הנתון שיתקבל למעשה יעיד על רמת האפקטיביות של כל הפעילות המקוונת של כל משלחת ברשתות שנבחנו.

כפי שניתן לראות בטבלה 2.א, למעט המשלחת למרוקו המציגה רמת מעורבות ממוצעת גבוהה (58.7%), יתר החשבונות שנבחנו מציגים רמת פעולה נמוכה. כמו כן, הנתונים חושפים כי גם חשבון הפייסבוק של הרש"פ בעל מספר עוקבים גבוה יחסית (97,761 ב-2014) לא מצליח לייצר רמת מעורבות גבוהה מהעוקבים שלו ולמעשה זהו החשבון עם רמת המעורבות הנמוכה ביותר (7.71%) מבין החשבונות שנבדקו. בבדיקת חשבונות הטוויטר רמת המעורבות נמוכה עוד יותר, עם 3.09% לישראל, 1.53% ברש"פ ורק 1.25% לחשבון של המשלחת למרוקו.

מהנתונים עולה בבירור שנציגויות שירות החוץ של האיחוד האירופי אינן מצליחות לייצר קשר "ישיר ומקושר" עם קהלי היעד באמצעות המדיה החברתית שנבחנה. למעשה, למעט חשבון הפייסבוק של המשלחת למרוקו, כל החשבונות הראו רמת מעורבות נמוכה ביותר ולמעט חשבון המשלחת לרש"פ, כל החשבונות הם בעלי מספר עוקבים נמוך. כמו כן כל החשבונות, הן בטוויטר והן בפייסבוק, מעידים על רמת פעילות נמוכה מצד מפעילי החשבון (הנציגויות) ורמת תגובה נמוכה מצד קהלי היעד (העוקבים).

אם נשווה את רמת המעורבות הממוצעת של כל משלחת לרמות החדירה נטו לערוץ נוכל לקבל תמונה ברורה יותר של הנתונים הנ"ל, המראים אחוז מעורבות נמוך ביחס לאפיק גם עבור אפיקים בעלי רמת חדירה גבוהה. כלומר, למעט המקרה של חשבון המשלחת למרוקו בפייסבוק, כל החשבונות שנבדקו, הן בפייסבוק והן בטוויטר, מראים יחס נמוך של חדירה/מעורבות כפי שניתן לראות בתרשים 1.1 ו-1.2, רמות מעורבות לפי מדינה, ביחס לרמת חדירה נטו לערוץ בפייסבוק ובטוויטר בהתאמה.

תרשים 1.1 – רמת מעורבות ביחס לחדירה – פייסבוק תרשים 1.2 – רמת מעורבות ביחס לחדירה – טוויטר

מהנתונים עולה כי למעט חשבון הפייסבוק של המשלחת למרוקו וחשבון הטוויטר של המשלחת לישראל, יתר אתרי המשלחות שנבדקו מראים רמת מעורבות נמוכה של קהלי היעד ביחס לפוטנציאל האפשרי של השימוש בערוצים שנבדקו. יחס מעורבות/חדירה נמדד בערכים מספריים ולא באחוזים, המעידים על רמת המעורבות שמפעיל החשבון מצליח ליצור ביחס לפוטנציאל השימוש בערוץ בהתאם לתפוצתו במדינה, כאשר היחס=1 משמע רמת מעורבות ממוצעת לערוץ, יחס >1 משמע רמת מעורבות נמוכה לערוץ ויחס <1 מעיד על רמת מעורבות גבוהה לערוץ.

עבור הפייסבוק, המשלחות לרש"פ, ישראל, תוניס ומצרים מראות יחס מעורבות/חדירה נמוך, עם 0.11 ברש"פ, 0.21 בישראל, 0.27 בתוניס ו-0.19 במצרים, משמע שמשלחות אלו מצליחות ליצור רמת מעורבות נמוכה בקרב קהלי היעד שלהן ביחס לחדירת הערוץ במדינה, כלומר פוטנציאל השימוש בערוץ. לעומתם, המשלחת למרוקו מצליחה לייצר יחס מעורבות/חדירה גבוה במיוחד של 1.5, מה שהופך אותה למשלחת היחידה מבין אלו שנבדקו שמצליחה ליצור רמת מעורבות גבוהה בקהל היעד שלה בערוץ זה. עבור הטוויטר, המשלחת הישראלית מראה יחס מעורבות/חדירה של 1.04, משמע רמה גבוהה של עירוב הקהל בפעילות המשלחת ביחס לחדירת הערוץ במדינה, כלומר פוטנציאל השימוש בערוץ. לעומתה המשלחות למרוקו ולרש"פ מראות רמה נמוכה של עירוב הקהל בפעילות המשלחת ביחס לחדירת הערוץ במדינה, עם יחס חדירה/מעורבות של 0.21 ברש"פ ו-0.3 במרוקו. מנתונים אלו נראה כי קיים "פער נורמטיבי-דיגיטלי" למול ההצהרות הנורמטיביות במסמך ה-CSEU, תוכן הפרסומים ברשתות והניתוח שהוצג. דהיינו, למרות ההצהרות השונות,

ביטוי הצורך בעירוב שחקנים "אחרים" והשלטת מערכת עקרונות ביני"ל משותפת לכל השחקנים, דומה כי בפועל אין לכך ביטוי, כפי שנראה מפעילות נציגויות שירות החוץ. קיים פער בין החשיבות המוצהרת שיש לאינטרנט ככלי לקידום ערכי הליבה הנורמטיביים של האיחוד במערכת הביני"ל ובין האופן שנעשה בו שימוש בפועל. האיחוד אומר שהוא רוצה לראות בערכי הליבה שלו כבסיס מכווין להתנהגות והתנהלות בנושאי סייבר, אך בפועל נראה כי המסר הזה לא מקודם בצורה אפקטיבית, כך שיערב ויפנה גם לקהלי היעד. אם האיחוד באמת ובתמים מבקש לערב את קהלי היעד של מדיניות ה-PD 2.0 שלו, היינו מצפים לראות רמת מעורבות גבוהה מצדם. אך כפי שעולה מהנתונים לעיל, העובדה כי, למעט הנציגות במרוקו, אף אחד מהנציגויות לא מצליחה להפעיל את קהלי היעד באופן מוצלח באמצעות כוח המשיכה של עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד, מעידה לנו כי כנראה מדובר בכוח המופנה כלפי פנים והתהליך קשור יותר להבניית הזהות הפנים אירופית.

התהפוכות הפוליטיות והשינויים שחלו באזור דרום אגן היס-התיכון בעקבות מחאות האביב הערבי הכריחו את האיחוד לחשוב מחדש על גישתו כלפי האזור ולהתאים עצמו למציאות חדשה. קברניטי האיחוד החליטו לנצל את גל השינויים ולראות בהם כהזדמנות חדשה ליצירת דיאלוג פוליטי, קידום רפורמות דמוקרטיות, ביסוס מערכת יחסים חדשה עם האזרחים באותן מדינות וקידום "יציבות ברת-קיימא"¹⁹⁶ באזור כולו. מדובר בהזדמנות פז עבור האיחוד לשקם את תדמיתו החבוטה ולבסס מחדש את הלגיטימציה והמעמד שלו¹⁹⁷, לא רק כשחקן הכלכלי המרכזי באזור, או כעסקן פוליטי המקיים קשרים עם משטרים דיקטטוריים, אלא גם כמעצמה הנורמטיבית שהוא מבקש לראות בעצמו. בתוך כך, ולאור עליית כוחה של המדיה החברתית, גישתו החדשה של הא"א מצריכה אותו להתאים עצמו לכללי משחק חדשים, בהם הזירה המקוונת נהפכה לזירה מרכזית וחשובה של פעילות פוליטית בכלל ומד"ח בפרט. לכן, אם האיחוד מבקש להצליח בקידום ושיפור תדמיתו לשם יצירת מערכת יחסים חדשה עם שכניו האזרחים מדרום, הוא נדרש להתאים עצמו למציאות התקשורתית החדשה, ולהשתמש בה באופן מושכל למינוף עוצמתו הנורמטיבית. אם האיחוד מבקש להצליח במציאות זו הוא נדרש לעשות שימוש מושכל במדיה החדשה, קרי ביסוס מותג מקוון מוצלח, כחלק מהמד"ח וה-2.0 PD שלו.

בתהליך התאמתו של האיחוד לעידן הסייבר, קרי המעבר מ-NPE ל-NPE 2.0, המטא-נרטיב הנורמטיבי של האיחוד משמש כמעין אידיאל טיפוס או נקודת ייחוס. זהו אופק פעולה שקברניטי האיחוד מכוונים את התנהגותם, זהותם ופעולותיהם לפיו. כך יוצא שאנו למעשה בוחנים תהליך בהתהוות של יצירת זהות נורמטיבית מקוונת של האיחוד וניסיון התאמה לכללי המשחק החדשים של המדיה החברתית. כפי שגורדון טוענת¹⁹⁸, בתהליך זה האיחוד מבקש למקסם את האלמנט הזהותי במשוואת הרווח הפוליטי שלו, כלומר שהוא פועל באופן מכוון ורציונלי בניסיון לעצב את "המותג הנורמטיבי המקוון" שלו בפרט ואת הזהות האירופית בכלל ברשתות החברתיות. טענתו הייתה שמדובר בתהליך המערב גם את קהלי היעד המדינות שלישיות ונועד להשפיע עליהם, אך כפי שהנתונים מראים, מדובר ככל הנראה בכוח המופנה בעיקר כלפי פנים.

ניתוח מסמך ה-CSEU ופעילות הנציגויות בפייסבוק ובטוויטר העלה כי ערכי הליבה של האיחוד זוכים לייצוג מרכזי בניסוח המדיניות, עיצוב הזהות והפעילות המקוונת של הא"א. נוכחותם הבולטת ואופן השימוש שנעשה בהם ברשתות החברתיות מעידים על מרכזיותם וחשיבותם, לא רק בפעילות הנציגויות, אלא גם בתפיסת העולם וסכמות החשיבה של הפוליטיקאים האירופיים. רוצה לומר, הניתוח מציע כי המטא-נרטיב הנורמטיבי של האיחוד הוא זה שמכוון ומעצב את תוכן הפרסומים באתרי המשלחות ואת עיצוב מדיניות האיחוד בנושאי סייבר.

¹⁹⁶ (Barroso 2011; Ashton 2011).

¹⁹⁷ (Wolff 2013: 17–20; Dennison et al. 2013: 3–7).

¹⁹⁸ (גורדון 2014).

במובן זה הניתוח מחזק את טענתם של מאגרס ודיאז, קרי שהמהות הנורמטיבית של האיחוד היא זו שמכתיבה את התנהגותו, דפוסי החשיבה של סוכניו ומבני הידע-שיח-כוח המעצבים את זהותו הנורמטיבית כשחקן ביני"ל. מהתכנים שנבחנו אנו יכולים להסיק כי נציגויות האיחוד משתמשות במדיה החברתית ככלי להבניית האיחוד כשחקן נורמטיבי בעיני האחר, קרי ציבור אזרחי המדינות השלישיות העוקבים אחר החשבונות של הנציגויות השונות. המידע המופץ, התמונות שמועלות והטקסטים, כולם מבקשים ליצור קשר ישיר בין האיחוד וזכויות האדם, הדמוקרטיה ושלטון החוק. זהו הניסיון המכוון לייצר דימוי של האיחוד כישות נורמטיבית, כגוף הפועל למען קידום של נושאים אלו. רוצה לומר, התכנים המועלים נועדו לבנות יחס כללי-חיובי כלפי האיחוד ולמצב אותו כ"כוח פוזיטיבי" הפועל בעולם למען זכויות אדם ודמוקרטיה, כחלק מבניית "המותג הנורמטיבי המקוון" של האי"א.

ניסיונות השכנוע של האיחוד במסגרת ה-PD 2.0, קרי ביסוס וקידום תדמיתו הנורמטיבית ברשתות החברתיות, נועדו לשרת את האינטרסים הזהותיים-נורמטיביים שלו. כאמור לעיל, הדיפלומטיה הציבורית נועדה לבסס מערכת יחסים ארוכת טווח עם אזרחי המדינות שתיצור "סביבה מאפשרת"¹⁹⁹, אליבא דנני, למדיניות האיחוד במדינות דרום הים-התיכון. הניסיונות לבסס קשר ישיר ומקושר עם ציבורים אלו נעשה במטרה למצב את האיחוד כאידאל טיפוס נורמטיבי. דהיינו, כסכמות הקובעת את סטנדרט ההתנהגות ואמת המידה המוסרית הראויה בזירה הביני"ל, ובו בזמן כישות שמגלמת ומייצגת אידיאל זה. כאן, כפי שעולה מניתוח נתוני רמת המעורבות, עולה השאלה – את מי אידיאל זה משרת? מיהו קהל היעד אליו מכוון תהליך הבניית זהותו של האיחוד באופן זה?

מניתוח ממצאי ניתוח רמת המעורבות מתגלה "פער נורמטיבי-דיגיטלי", המעיד כי ככל הנראה הקהל הפנים-אירופי הוא קהל היעד של תהליך הבניית הזהות האירופית המקוונת. אילו הכוח המניע מאחורי תהליך הבניית הזהות הווירטואלית של האיחוד היה הניסיון האמתי והכנה ליצור דיאלוג וקשר ישיר ומקושר עם אזרחי המדינות שנבחנו, היינו מצפים לראות שפעילות הנציגויות מצליחה לערב אותם, קרי שהתוכן המפורסם מעיין, רלוונטי ומשמעותי עבורם. חוסר העניין הניכר ממצאי הניתוח הכמותני, של קהלי המשתמשים במדינות שלישיות מעיד לנו כי תהליך ה-NPE 2.0 ככל הנראה מונע בעיקרו "מפנים". רוצה לומר, הרצון והצורך של האירופיים להגדיר לעצמם מי הם ומה תפקידם בעולם הוא זה שמניע את פעילותם בנושאי סייבר ואינטרנט, וככל הנראה מהווה את המנוע העיקרי בפועל במרחב המקוון.

כשם שעוצמתו הנורמטיבית של האיחוד נתקלת במגבלות ריאליות גם עוצמתו הנורמטיבית 2.0 נתקלת במגבלות הנובעות מטבע צורת ההתקשרות ברשתות החברתיות. רוצה לומר, אותו "פער נורמטיבי" שתואר לעיל מתקיים גם במרחב הווירטואלי, אך כעת לא מדובר רק בפער שבין רטוריקה

¹⁹⁹ (Nye 2008).

ויישום. הפער הנורמטיבי-דיגיטלי הינו הפער שבין פעילות הקידום ומאמצי ה"שיווק" המכוונים של המותג הנורמטיבי ובין רמת ההשקעה-השפעה של הנציגויות. מחד גיסא, כפי שניתוח תוכן הפרסומים מראה, אנו רואים ניסיון מכוון של הנציגויות ל"מכור" לציבור את תדמיתו הנורמטיבית של האיחוד באמצעות הרשתות החברתיות. מאידך גיסא, עמודי הנציגויות מציגים רמות פעילות נמוכות ברשתות החברתיות, כלומר שהן לא מקדמות את הדימוי הנורמטיבי של האיחוד באופן פעיל ונמרץ בערוצים אלו, זהו פער בין המטרה השיווקית והעשייה בפועל, בין מטרותיה של פעילות ה-PD 2.0 של הנציגויות והתרגום שלהם הלכה למעשה ברשתות החברתיות.

למעט המקרה החריג של חשבון הפייסבוק של המשלחת למרוקו, הנתונים מראים שכל הנציגויות נכשלות בניסיון ליצור קשר ישיר ומקושר עם קהלי היעד (העוקבים) שלהם במטרה ליצור את אותה "סביבה מאפשרת", ובכך הנתונים חשפו "פער נורמטיבי-דיגיטלי". רמות המעורבות הנמוכות שאובחנו, הן בפייסבוק והן בטוויטר, מעידות על חוסר הצלחה בניסיונות השיווק של הנציגויות. אך אם נבחן את התהליך כמונע מניסיון עיצוב זהות פנימית נוכל לראות בנתונים, לא ככישלון בניסיון הנציגויות ליצור קשר ארוך טווח עם ציבור העוקבים, אלא כתהליך שנועד לשרת קהל פנים-אירופי. כפי שגורדון טוענת, אין לראות בפער זה ביטול של מהותו הנורמטיבית של האיחוד אלא כתוצר של סך הפעילות מונעת-רווח של האיחוד. רוצה לומר, גם אם נראה כי הנציגויות לא משקיעות את מירב מאמציהן בניסיון לקדם את הדימוי הנורמטיבי-ווירטואלי של האיחוד ולשווק את המותג האירופי ברשתות החברתיות כך שיערב ופעיל את קהל האזרחים במדינות אחרות, עלינו לזכור כי עצם הפעילות המכוונת למטרה זו היא חלק מהתנהגות שנועדה למקסם את "הרווח" מאלמנט הזהות.

מניתוח הממצאים עולה כי המסר השיווקי-תדמיתי של הנציגויות לא מצליח לערב את קהלי היעד באופן מוצלח ולכן אנו יכולים לטעון שמידת ההשפעה שלו נמוכה. אנו יכולים להציע כמה סיבות אפשריות לחוסר היעילות של פעילות הנציגויות ברשתות החברתיות: ראשית, יש לזכור כי שירות החוץ הינו גוף חדש יחסית במערך המבני של האיחוד, הוא עדיין מגבש את זהותו ולומד איך לפעול בעולם, מתוך הניסיון המוצהר במנדט שלו לייצר "קול אחיד" לאיחוד בעולם. שנית, שירות החוץ אינו שונה ממשרדי חוץ אחרים, או מגופים ממשלתיים דומים. מדובר במוסדות בירוקרטיים מסורבלים שפועלים בקצב איטי וזהו סותר את המהות של טכנולוגיות המידע של המאה ה-21, הדורשת תגובה מהירה ומיידית של 24/7. שלישית, יש לזכור שהנציגויות צריכות להתגבר על תפיסות שליליות ואובדן לגיטימציה בקהלי היעד, לכן מדובר במאבק שדורש השקעה גדולה לאורך זמן. רק לאחר שיצליחו לשקם את תדמיתו של האיחוד נוכל לשפוט את הצלחתם או כישלונם בתהליך שיווק המותג הנורמטיבי. רוצה לומר, אומנם הממצאים מעידים לנו כי ככל הנראה ה-NPE 2.0 הוא כוח המונע מתהליכים פנימיים ונועד בעיקר לצריכה פנים אירופית, אך יש לזכור כי מדובר בתהליך ארוך טווח הנמצא בתחילת דרכו ולכן יש לשוב ולבדוק את הממצאים לאורך זמן.

סיכום

בעולם שנעשה גלובלי ומקושר יותר ובו טכנולוגיות תקשורת חדשות תופסות מקום מרכזי יותר ויותר, השחקנים הפוליטיים נדרשים להתאים עצמם לכללי משחק חדשים, אלו הם כללי המשחק של עידן המידע. מדובר בצורת התקשרות חדשה הנדרשת מהשחקנים הפוליטיים, אותה כינתי תקשורת "ישירה ומקושרת". התגברות כוחה של המדיה החברתית, תופעות של אי-יציבות פוליטית ושינוי ביחסי הכוחות שבין האזרחים לממסד הפוליטי, מאתגרים את השחקנים המסורתיים אשר נדרשים למצוא דרכים חדשות להפעיל את עוצמתם בזירה הבינ"ל ולנסות ולבסס אפיק תקשורת ישיר ומקושר עם קהלי היעד. לכן, אם ברצוננו להבין טוב יותר את אופן פעולתם של השחקנים והדרך בה הם מעצבים ומיישמים את מדיניות החוץ שלהם, ובפרט את הדיפלומטיה הציבורית, עלינו למקד את תשומת ליבנו, בין השאר, גם בזירה המקוונת של רשת האינטרנט ובמיוחד ברשתות החברתיות. עתיד היחסים הפוליטיים ומבנה המערכת הבינ"ל יושפעו רבות מהאופן שבו השחקנים יתאימו עצמם למציאות התקשורתית החדשה ויטמיעו את השימוש במדיה החברתית.

גם האיחוד האירופי, כשחקן נורמטיבי בזירה הבינ"ל, נדרש להתאים עצמו לרוח התקופה ולכללי המשחק החדשים. המציאות החדשה מאתגרת את יכולתו לפעול בעולם ואף את עצם מהותו הנורמטיבית. רוצה לומר, שהמרחב התקשורתי של המדיה החדשה מאתגר את זהותו של האיחוד, אך הוא גם משמש כזירה בה זהות זו מעוצבת, כחלק מהאינטראקציה של נציגיו וסוכניו עם קהל משתמשים המהווה את "האחר" המקוון שמולו האיחוד יכול לבחון ולעצב את זהותו הנורמטיבית. במעבר מ"אירופה כעצמה נורמטיבית" ל"אירופה כעצמה נורמטיבית 2.0", זהותו של האיחוד מאתגרת, נבחנת ומעוצבת מחדש. כפי שהראיתי, התהליך אינו פשוט והוא נתקל במחסומים רבים, אך אין לנו לראות ב"פער הנורמטיבי-דיגיטלי" או בחוסר הצלחתן של הנציגויות לערב את קהלי היעד כעדות המבטלת את מהותו הנורמטיבית של האיחוד במסגרת ה-NPE 2.0. עלינו להבין כי מדובר בתהליך מורכב המתרחש לאורך זמן רב ולכן יש לראות ב-NPE 2.0 כאופק נורמטיבי-ווירטואלי המכווין את התנהגותו של הא"א בנושאי סייבר ואינטרנט.

קידום האינטרס הזהותי אומנם נועד גם לצריכה פנימית, ואין ספק שהוא נובע מראיית העולם האירופית והתפיסה האירופוצנטרית של המציאות הפוליטית, אך כפי שהראיתי לאורך עבודה זו, דיפלומטיה ציבורית נועדה ליצור יחסים ארוכי טווח ישירים ומקושרים, וזה אומר לבסס לגיטימציה ולדבר בהתאם לחוקי השפה וההתקשרות של המדיה החברתית כדי להשפיע על קהלי היעד הלוקאליים באופן מוצלח. כאן עולה השאלה, מדוע לאיחוד בכלל להשקיע מאמצים בניסיון להעביר כזה מסר, קרי לשווק עצמו, עם מדובר בתהליך הנועד לצריכה עצמית בעיקר? התשובה לכך נובעת מעצם השינוי שחל בתחום הדיפלומטיה הציבורית. ההצלחה באותו "תהליך קולוניאליזם

שיווקי ופרסומיים²⁰⁰, אליבא דליכטנזון, תלויה בהצלחות השיווק, קידום הדימוי ומכירת המותג האירופי שהם לב ליבה של פעילות ה-PD 2.0 של ה-EEAS. כפי שגלבווע טוען, בעולם הפוסט-מודרני של השפעה דרך דימויים, ללא מותג-מדיני בעל ערך, השחקנים הפוליטיים לא יוכלו להתחרות בצורה מוצלחת במערכת הכלכלית והפוליטית העולמית החדשה²⁰¹. כלומר, ביסוס מותג נורמטיבי-מקוון מוצלח יאפשר לאיחוד לקדם את האינטרסים שלו במדינות שלישיות ולפעול בעולם ביתר קלות. גם אם התהליך מונע מצורך של הבניית זהות פנימית, כללי המדיה החדשים מחייבים את האיחוד לנסות ולהתאים עצמו גם לזירה המקוונת, בה ה-NPE 2.0 מהווה הכוח המניע של פעילותו של האיחוד.

במהלך עבודה זו תבעתי את המושגים ישיר ומקושר ו-NPE 2.0 כחלק מהניסיון להבין ולהסביר את אופן התאמתו של האיחוד האירופי לזירה המקוונת ולמציאות התקשורתית החדשה, ואת עיצובה, מקומה ויישומה של מדיניות החוץ האירופית בתהליך. הראיתי כיצד תפיסתו של האיחוד את עצמו כשחקן נורמטיבי מניעה את מדיניות החוץ והפעילות שלו בזירה הבינ"ל. בתוך כך, בהתבסס על משוואת הרווח של גורדון, הראיתי כיצד פעילות זו יכולה להיות מוסברת כאקט רציונאלי המונע מהרצון למיקסום רווחים בזירה הבינ"ל, קרי שהאיחוד מבקש להביא למקסמליזציה של ערך הזהות הנורמטיבית שלו במטרה מכוונת ליצור סביבה מאפשרת לפעילויותיו במדינות שלישיות. בתהליך זה האיחוד נדרש להתאים עצמו למציאות התקשורתית החדשה ולבסס אפיקי התקשורת ישירים ומקושרים על קהלי היעד של מדיניות החוץ שלו, שהינם חלק מתהליך ה-NPE 2.0.

אך כפי שניתוח חשבונות הפייסבוק והטוויטר הראה, המעבר מ-NPE ל-NPE 2.0 משמעותו גם שיעתוק הפער הנורמטיבי לזירה הדיגיטלית. כשם שהפער הנורמטיבי מראה שהאיחוד מבקש להציג עצמו כשחקן נורמטיבי אך בפועל הוא פועל בעיקר לקידום של אינטרסים ויעדים כלכליים וביטחוניים, כך הפער הנורמטיבי-דיגיטלי מראה שהאיחוד מבקש להקרין דימוי-עצמי נורמטיבי במדיה החברתית, כחלק מתהליך יצירת הקשר עם קהלי יעד במדינות שלישיות, אך בפועל מדובר בתהליך הנועד לצריכה פנימית בעיקרו. ניתוח הפעילות של נציגויות שירות החוץ במידה החברתית מעיד לנו שאין ניסיון אמיתי לפעול למען ביסוס תקשורת ישירה ומקושרת בין הנציגויות ובין קהלי היעד שלהן, כך שהן מקיימות נוכחות במדיה החברתית יותר מכורח המציאות ופחות מרצון כנה ואמתי ליצור דיאלוג ושיח עם קהלי היעד במדינות שלישיות ונראה כי אותם קהלים בתורם משמשים להבניית הזהות האירופית כ"אחר" ווירטואלי.

אם האיחוד יצליח למנף את עוצמתו הנורמטיבית ולהשתמש בה בחוכמה כדי לבסס מותג אירופי מוצלח, אזי ש"הצרכנים", קרי קהלי היעד של מאמצי ה-PD 2.0 יבקשו "לקנות" את המוצר האירופי שוב ושוב. כאן למעשה מתבטא האינטרס העליון שמניע את האיחוד בהפעלת עוצמתו

²⁰⁰ (ליכטנזון 2008 : 46).

²⁰¹ (Gilboa 2008: 67–68).

הנורמטיבית, זהו הניסיון לאירופיזציה של המערכת הפוליטית הבינ"ל. במילים אחרות, אם מאמצי השיווק של האיחוד יישאו פרי, אזי שהאיחוד האירופי יצליח למצב עצמו כ"אידיאל טיפוס נורמטיבי", שלפיו פרטים, חברות ומדינות צריכים לכוון את התנהגותם. אם אזרחים במדינות שלישיות יחשבו ויפעלו בהתאם לתפיסות ולסטנדרטים ה"נורמטיביים" של האיחוד אזי שהוא יהפוך להגמון נורמטיבי. אם נבחן את העפלת עוצמתו הנורמטיבית של האיחוד דרך פריזמת ההגמוניה, כפי שדיאז מציע לנו²⁰², נוכל לראות ב-NPE 2.0 כחלק מתהליך רחב ומעמיק יותר. רוצה לומר, ה-NPE 2.0 וניסיונות השיווק של המותג האירופי הנורמטיבי הם חלק מניסיונו של האיחוד לבסס עצמו כהגמון נורמטיבי במערכת.

²⁰² (Diez 2013a).

ספרים

- פרגוסון, ניל. 2011. *ציביליזציה, המערב וכל השאר*. תל אביב: עם עובד.
- Bretherton, Charlotte, and John Vogler. 1999. *The European Union as a Global Actor*. Abingdon, UK: Taylor & Francis.
- Chaban, Natalia, and Martin Holland, eds. 2008. *The European Union and the Asia-Pacific. Asia-Pacific in the New World Order*. London & New York: Routledge.
- Chaban, Natalia, Martin Holland, and Peter Ryan. 2009. "Asia's Visions of the European Union: Introducing the Volume." In *The EU through the Eyes of Asia: New Cases, New Findings.*, edited by Martin Holland, Natalia Chaban, and Peter Ryan, 1–18. Singapore: World Scientific Publishing Company Incorporated.
- Cooper, Robert. 2000. *The Post-Modern State and the World Order*. Demos.
- Duchêne, François. 1972. *Europe's Role in World Peace*. Edited by R. Mayne. *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*. London: Fontana.
- Galtung, J. 1973. *The European Community: A Superpower in the Making*. Sydney: Allen and Unwin.
- Giddens, Anthony. 2013. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Toward a Theory of Structuration*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Keukeleire, Stephan, and Jennifer MacNaughtan. 2008. *The Foreign Policy of the European Union*. New York: Palgrave Macmillan.
- Melissen, Jan. 2005a. *Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy*. Clingendael: Netherlands Institute of International Relations.
- . 2005b. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. New York: Palgrave Macmillan.
- Moussis, Nicholas. 2011. *Access to European Union: Law, Economics, Policies*. 19th ed. Rixensart : Euroconfidentiel.
- Nye, Joseph. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Pardo, Sharon, and Joel Peters. 2010. *Uneasy Neighbors, Israel and the European Union*. Plymouth, UK: Lexington Books.
- Shirky, Clay. 2008. *Here Comes Everybody. The Power of Organization Without Organizations*. *Harvard Business Review*. London: Penguin Books.

מאמרים

- גורדון, שירלי. 2014. "שחקן רציונלי בזירה הפוליטית: 'משוואת הרווח הפוליטית' של האיחוד האירופי ביחסיו הכלכליים והפוליטיים עם ישראל." *אוניברסיטת בן גוריון בנגב*.
- הרפז, גיא. 2006. "מדיניות השכנות האירופית של האיחוד האירופי והשפעותיה האפשריות על תבנית הנוף המשפטית, הכלכלית, החברתית והפוליטית של מדינת-ישראל." *משפטים ועסקים ד* (ספטמבר): 431–64.
- ליכטנזון, זאב. 2008. "גלוקאלי, הזיווג הבלתי נמנע בין הגלובלי ללוקאלי. התרחיש שילווה אותנו אל המילניום הבא." *אותות* (220): 46–47.
- מונין, נלי. 2006. "אזור סחר חופשי בשירותים בין ישראל לבין האיחוד האירופי - מדוע וכיצד?" *משפט ועסקים ד* (ספטמבר 2006): 465–97.
- Adler, Emanuel. 1997. "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics." *European Journal of International Relations* 3 (September): 319–63.
- Ashton, Catherine. 2011. "Remarks by the EU High Representative Catherine Ashton at the Senior Officials' Meeting on Egypt and Tunisia" A 069/11 (23 February): 1–3.
- Bale, Tim. 2002. "Field-Level CFSP: EU Diplomatic Cooperation in Third Countries." *EFPU Working Paper 2002* 1: 1–51.
- Barroso, JM. 2011. "Statement by President Barroso on the Situation in North Africa." *Speech*, no. March.
- Bartolucci, Mairia Silvia. 2013. "The EU: A United External Action for an Intergovernmental Actor". Luiss Guido Carli.
- Bauer, Patricia. 2011. "Egypt after the Revolution of 2011- still a Matter of Democracy versus Stability", 1–11.
- . 2013. "European–Mediterranean Security and the Arab Spring: Changes and Challenges." *Democracy and Security* 9 (1-2): 1–18.

- Bicchi, Federica. 2006. "'Our Size Fits All': Normative Power Europe and the Mediterranean." *Journal of European Public Policy* 13 (2): 286–303.
- . 2009. "Democracy Assistance in the Mediterranean: An Overview." *Mediterranean Politics* 14 (1): 61–78.
- Birchfield, Vicki. 2013. "A normative power Europe framework of transnational policy formation", *Journal of European Public Policy*, 20:6, 907-922.
- Bruter, Michael. 1999. "Diplomacy Without a State: The External Delegations of the European Commission." *Journal of European Public Policy* 6 (2): 183–205.
- Bull, Hedley. 1982. "Civilian Power Europe: A Contradiction In Terms?" *JCMS: Journal of Common Market Studies* 2 (21): 149–70.
- Carpenter, Charli, and Daniel W. Drezner. 2010. "International Relations 2.0: The Implications of New Media for an Old Profession1." *International Studies Perspectives* 11 (3): 255–72.
- Cebeci, Munevver. 2012. "European Foreign Policy Research Reconsidered: Constructing an 'Ideal Power Europe' Through Theory?" *Millennium - Journal of International Studies* 40 (3): 563–83.
- Coggins, Shai. 2012. "Social Media Engagement Metrics." *Vervely*. <http://vervely.com/social-media-engagement-metrics/2012/> [accessed on 10/8/2014].
- Cull, Nicholas J. 2011. "WikiLeaks, Public Diplomacy 2.0 and the State of Digital Public Diplomacy." *Place Branding and Public Diplomacy* 7 (1): 1–8. doi:10.1057/pb.2011.2.
- Daskalova, Ana. 2013. "To Be or Not to Be a Normative Power: The EU's Promotion of Human Rights and Democracy in Russia." *Bruges Regional Integration & Global Governance Papers* 2/2013: 2–36.
- Del Sarto, Raffaella A., and Tobias Schumacher. 2005. "From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?." *European Foreign Affairs Review* 10: 17–38.
- Dennison, Susi, Richard Gowan, Hans Kundnani, Mark Leonard, and Nick Witney. 2013. "Why Europe Needs a New Global Strategy." *European Council on Foreign Relations* November 2: 1–12.
- Diez, Thomas. 1999. "Speaking 'Europe': The Politics of Integration Discourse." *Journal of European Public Policy* 6 (4): 598–613.
- . 2005. "Constructing the Self and Changing Others: Reconsidering 'Normative Power Europe.'" *Millennium - Journal of International Studies* 33 (3): 613–36.
- . 2013a. "Normative Power as Hegemony." *Cooperation and Conflict* 48 (2): 194–210.
- . 2013b. "Setting the Limits: Discourse and EU Foreign Policy." *Cooperation and Conflict*, October, 1–15.
- Diez, Thomas, and Ian Manners. 2007. "Reflecting on Normative-Power Europe." In *Power in World Politics*, edited by Felix Berenskoetter and Michael J. Williams, 173–88. London: Routledge.
- Ergul, Feride Asli. 2010. "Communicative Turn of IR in Analyzing the Arab Spring." *Sussex.ac.uk* 72 (3): 1–25.
- Gilboa, Eytan. 2006. "Public Diplomacy: The Missing Component in Israel's Foreign Policy." *Israel Affairs* 12 (4): 715–47.
- . 2008. "Searching for a Theory of Public Diplomacy." *The ANNALS of the American Academy of Political ...* 616 (Mar., 2008): 55–77.
- Gordon, Neve, and Sharon Pardo. 2013. "What Can Pro-Democracy Activists in Arab Countries Expect from the European Union? Lessons from the Union's Relations with Israel." *Democracy and Security* 9 (1-2): 100–119.
- Grabner-Krauter, Sonja. 2009. "Web 2.0 Social Networks: The Role of Trust." *Journal of Business Ethics* 90 (2009): 505–22.
- Gregory, Bruce. 2011. "American Public Diplomacy: Enduring Characteristics, Elusive Transformation." *The Hague Journal of Diplomacy* 6 (3): 351–72.
- Greppi, Andrea. 2012. "Ignorance and Political Representation in the Net: On Public Infosphere and the Spanish 'Indignants' Movement." *25th IVR World Congress LAW SCIENCE AND TECHNOLOGY Frankfurt Am Main* 63 (August 2011): 1–18.
- Haddadi, Said. 2007. "The EMP and Morocco: Diverging Political Agendas?," *Mediterranean Politics* 8:2-3, 73-89.
- . 2010. "Two Cheers for Whom? The European Union and Democratization in Morocco", *Democratization*, 9:1, 149-169.
- Henry, Owen. 2012. "'Twitter Diplomacy': Engagement Through Social Media in 21st Century Statecraft". Oberlin College.

- Joffe, George. 2007. "The European Union, Democracy and Counter-Terrorism in the Maghreb." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 46 (1): 147–71.
- Kirova, Iskra. 2009. "New Developments in Public Diplomacy." *Kamudiplomasisi.org*, no. 1: 6–11.
- Lavenex, Sandra. 2004. "EU External Governance in 'Wider Europe.'" *Journal of European Public Policy* 11 (4): 680–700.
- Lavenex, Sandra, and Frank Schimmelfennig. 2009. "EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics." *Journal of European Public Policy* 16 (6): 791–812.
- Manners, Ian. 2002. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40 (2): 235–58.
- . 2006. "The Symbolic Manifestation of the EU's Normative Role in World Politics." In *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*, edited by Ole Elgström and Michael Smith, 66–84. USA & Canada: Routledge.
- . 2008. "The Normative Power of the European Union in a Globalized World." In *EU Foreign Policy in a Globalized World*, edited by Zaki Laidi, 23–37. New York: Routledge.
- . 2013. "Assessing the Decennial, Reassessing the Global: Understanding European Union Normative Power in Global Politics." *Cooperation and Conflict* 48 (2): 304–29.
- Manners, Ian, and Richard Whitman. 2003. "The 'Difference Engine': Constructing and Representing the International Identity of the European Union." *Journal of European Public Policy* 10 (3): 380–404.
- Martinez, Luis. 2008. *European Union's Exportation of Democratic Norms: the case of North Africa*. In: Laidi, Z *EU Foreign Policy in a Globalised World: normative power and social preferences*. London: Routledge
- Mauil, HW. 1990. "Germany and Japan: The New Civilian Powers." *Foreign Affairs* 5 (69): 91–106.
- Nicolaïdis, Kalypso, and Robert Howse. 2002. "'This Is My EUtopia ...': Narrative as Power." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40 (4): 767–92.
- Nunes, Isabel Ferreira. 2011. "Civilian, Normative, and Rthical Power Europe: Role Claims and EU Discourses." *European Foreign Affairs Review* 16: 1–20.
- Nye, Joseph. 2008. "Public Diplomacy and Soft Power." *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 616 (1): 94–109.
- Olsen, Johan P. 2002. "The Many Faces of Europeanization." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40 (5): 921–52.
- Pace, Michelle. 2009. "Paradoxes and Contradictions in EU Democracy Promotion in the Mediterranean: The Limits of EU Normative Power." *Democratization* 16 (1): 39–58.
- . 2014. "The EU's Interpretation of the 'Arab Uprisings': Understanding the Different Visions about Democratic Change in EU-MENA Relations." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 2010 (December 2010): n/a–n/a. doi:10.1111/jcms.12159.
- Pardo, Sharon. 2013. *The Year that Israel Considered Joining the European Economic Community*. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51: 901–915
- Potter, Evan. 2002. "Canada and the New Public Diplomacy." *International Journal* 1 (58): 43–64.
- Powel, Brieg Tomos. 2009. "A Clash of Norms: Normative Power and EU Democracy Promotion in Tunisia." *Democratization* 16 (1): 193–214.
- Schimmelfennig, Frank. 2009. "Europeanization beyond Europe." *Living Reviews in European Governance* 4 (3): 1–28.
- Seeberg, Peter. 2009. "The EU as a Realist Actor in Normative Clothes: EU Democracy Promotion in Lebanon and the European Neighbourhood Policy." *Democratization* 16 (1): 81–99.
- Sharp, Paul. 2005. "Revolutionary States, Outlaw Regimes and the Techniques of Public Diplomacy." In *The New Public Diplomacy*, edited by Jan Melissen, 106–23. New York: Palgrave Macmillan.
- Signitzer, Benno H., and Timothy Coombs. 1992. "Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Covergences." *Public Relations Review* 18 (2): 137–47.
- Simmons, Beth a. 2011. "International Studies in the Global Information Age." *International Studies Quarterly* 55 (3): 589–99.
- Sjursen, Helene. 2011. "The EU's Common Foreign and Security Policy: The Quest for Democracy." *Journal of European Public Policy* 18 (8): 1069–77.
- Smith, Anthony D. 1992. "National Identity and the Idea of European Unity." *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* 68 (1): 55.
- Smith, Hazel. 2002. *European Union Foreign Policy: What It Is and What It Does*. London: Pluto Press.
- Tocci, Nathalie. 2007. "Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and Its Global Partners." *CEPS Working Documents No. 279* (December): 1–14.

- . 2008. "Who Is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and Its Global Partners." *CEPS Paperback Series*, no. 3: 1–336.
- Tonra, Ben. 2011. "Democratic Foundations of EU Foreign Policy: Narratives and the Myth of EU Exceptionalism." *Journal of European Public Policy* 18 (8): 1190–1207.
- Tonra, Ben, and Thomas Christiansen. 2004. "The Study of EU Foreign Policy: Between International Relations and European Studies." In *Rethinking European Union Foreign Policy*, edited by Ben Tonra and Thomas Christiansen, 1–9. Manchester, UK: Manchester University Press.
- Vickers, Rhiannon. 2004. "The New Public Diplomacy: Britain and Canada Compared." *The British Journal of Politics & International Relations* 6: 182–94.
- Vogler, John, and Charlotte Bretherton. 2006. "The European Union as a Protagonist to the United States on Climate Change." *International Studies Perspectives* 7 (1): 1–22.
- Wolff, Sarah. 2013. "Southern Europe's Role After the Arab Spring: Winning Back Voice and Access." *LSE Ideas*, no. 17: 15–22.
- Zafar, Shaista Shaheen. 2011. "Contemporary EU-Egypt Relations within the Parameters of the EU's Euro-Mediterranean Partnership Programme and ENP'." *Journal of European Union Studies*, no. 1969: 98–118.

מקורות ראשוניים

- http://www.enpi- משרד האיחוד האירופי לסיוע טכני. 2011. שותפות למען צמיחה זמין בגירסה אלקטרונית ב: http://www.enpi-info.eu/files/publications/A3Palestina%20HEB_33x22.pdf.
- ASMR. 2014. *Citizen Engagement and Public Services in the Arab World: The Potential of Social Media*.
- EU Neighbourhood Info Center. 2013. *European Union Funding for the Neighbourhood and Russia*.
- European Commission. 2007. *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, Signed at Lisbon, 13 December 2007*. *Official Journal of the European Union*. Vol. 50. Official Journal of the European Union, L 123/42, 17.5.2003. doi:10.1007/s11552-006-9002-6.
- . 2013. *JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace*. European Commission. Brussels, 7.2.2013 JOIN(2013) 1 final.
- European Council. 1980. *VENICE 12-13 JUNE*. Venice - From the European Council to the Western Summit Reproduced from the Bulletin of the European Communities, No. 4/1980.
- . 1996. "COUNCIL REGULATION (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on Financial and Technical Measures to Accompany (MEDA) the Reform of Economic and Social Structures in the Framework of the Euro-Mediterranean Partnership." *Official Journal of the European Union*, no. L 189/1: 1–9.
- . 2000. "COUNCIL REGULATION (EC) No 2698/2000 of 27 November 2000 amending Regulation (EC) No 1488/96 on Financial and Technical Measures to Accompany (MEDA) the Reform of Economic and Social Structures in the Framework of the Euro-Mediterranean Partnership." *Official Journal of the European Union*, no. L 311/1: 1–8.
- . 2010. *COUNCIL DECISION of 26 July 2010 Establishing the Organisation and Functioning of the European External Action Service (2010/427/EU)*. Official Journal of the European Union, L 201/30, 3.8.2010.
- Glassman, James K. 2008. "Public Diplomacy 2.0: A New Approach to Global Engagement." *New America Foundation Washington, DC*. Available online at: <http://2001-2009.state.gov/r/us/2008/112605.htm>.
- The European Community, and Arab Republic of Egypt. 2004. *Euro-Mediterranean Agreement Establishing an Association between the European Communities and Their Member States, of the One Part, and the Arab Republic of Egypt, of the Other Part*.
- The European Community, and The Kingdom of Morocco. 2000. *Euro-Mediterranean Agreement Establishing an Association between the European Communities and Their Member States, of the One Part, and the Kingdom of Morocco, of the Other OJ. L 70/2*.
- The European Community, and The Palestine Liberation Organization (PLO). 1997. *Euro-Mediterranean Agreement on Trade and Cooperation between the European Community, of the One Hand, and the Palestine Liberation Organization (PLO) for the Benefit of the Palestinian Authority of the West Bank and the Gaza Strip, of the Other Part OJ*.

- The European Community, and The Republic of Tunisia. 1998. *Euro-Mediterranean Agreement Establishing an Association between the European Communities and Their Member States, of the One Part, and the Republic of Tunisia, of the Other Part*. Vol. 0330.
- The European Community, and The State of Israel. 2000. *Euro-Mediterranean Agreement Establishing an Association between the European Communities and Their Member States , of the One Part , and the State of Israel , of the Other Part Official Journal of the European OJ. L 147/3*.
- World Economic Forum. 2012. *The Europe 2020 Competitiveness Report: Building a More Competitive Europe*.

אתרי אינטרנט

- אתר ידיעות אחרונות (YNET). 03.12.14. "בלגיה תצביע על הכרה במדינה פלסטינית" [בוצע גישה ב-5/12/2014] <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4599344,00.html>
- . 30.10.2014. "שבדיה הכירה במדינה פלסטינית" [בוצע גישה ב-5/12/2014] <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4586057,00.html>
- . 2.12.2014. "צרפת: הפרלמנט הצביע בעד הכרה במדינה פלסטינית" [בוצע גישה ב-5/12/2014] <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4598856,00.html>
- EEAS. 2014a. "EU Cyber Security." http://www.eeas.europa.eu/policies/eu-cyber-security/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014b. "What We Do." http://www.eeas.europa.eu/what_we_do/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014c. "Common Foreign and Security Policy (CFSP) of the European Union." http://www.eeas.europa.eu/cfsp/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014d. "Europe Day." http://eeas.europa.eu/eu-and-citizens/europeday/2014_intro_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014e. "Delegation to Israel." http://www.eeas.europa.eu/delegations/israel/index_en.htm [accessed on 17/02/ 2014].
- . 2014f. "Delegation to Tunisia." http://www.eeas.europa.eu/delegations/tunisia/index_fr.htm [accessed on 13/02/ 2014].
- . 2014g. "Delegation to the Kingdom of Morocco." http://www.eeas.europa.eu/delegations/morocco/index_fr.htm [accessed on 13/02/ 2014].
- . 2014h. "Delegation to Egypt." http://www.eeas.europa.eu/delegations/egypt/index_e.htm [accessed on 17/02/ 2014].
- . 2014i. "Euro-Mediterranean Partnership (EUROMED)." http://www.eeas.europa.eu/euromed/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014j. "European Neighbourhood Policy (ENP)." http://www.eeas.europa.eu/enp/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014k. "EU-Israel Trade Relation." http://eeas.europa.eu/delegations/israel/eu_israel/trade_relation/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014l. "EU-Israel Political & Economic Relations." http://eeas.europa.eu/delegations/israel/eu_israel/political_relations/index_en.htm [accessed on 1/6/2014].
- . 2014m. "West Bank and Gaza Strip." http://eeas.europa.eu/delegations/westbank/index_en.htm [accessed on 13/02/ 2014].
- . 2014n. "EU Around the Globe - Palestine." http://eeas.europa.eu/palestine/index_en.htm [accessed on 01/06/2014].
- . 2014o. "EU-Egypt Trade Relation." http://eeas.europa.eu/delegations/egypt/eu_egypt/trade_relation/index_en.htm [Baccessed on 01/6/2014].
- . 2014p. "Chronologie Des Relations Bilatérales." http://eeas.europa.eu/delegations/morocco/eu_morocco/chronology/index_fr.htm [10/06/2014].
- . 2014q. "EU Around the Globe - Republic of Tunisia." http://eeas.europa.eu/tunisia/index_en.htm [accessed on 01/06/2014].
- EUROPARL. 2014a. "Cybersecurity." <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/cybersecurity> [accessed on 4/6/ 2014].
- . 2014b. "Setting Europe's Digital Agenda." <http://ec.europa.eu/digital-agenda/encybersecurity> [accessed on 5/6/ 2014].

- . 2014c. “Results of the 2014 European Elections.” *June*. <http://www.resultselections2014.eu/en/election-results-2014.html> [accessed on 4/6/2014].
- European Commission. 2014a. “Trade Policy - Egypt.” <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/egypt/> [accessed on 17/03/14].
- . 2014b. “Country Cooperation - Morocco.” http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/morocco/morocco_en.htm [accessed on 17/03/2014].
- . 2014c. “Action 124: EU Cyber-security strategy.” <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/pillar-iii-trust-security/action-124-eu-cyber-security-strategy> [accessed on 29/05/14].
- . 2014d. “Digital Agenda for Europe.” <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-agenda-europe> [accessed on 29/05/14].
- . 2014e. “Europe 2020” http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_en.htm [accessed on 29/05/14].
- Facebook. 2014a. “Union Européenne En Tunisie.” <https://www.facebook.com/pages/Union-européenne-en-Tunisie/109247519093298> [accessed on 20/07/2014].
- . 2014b. “European Union and the Palestinians.” <https://www.facebook.com/EUandPalestinians> [accessed on 20/07/2014].
- . 2014c. “Union Européenne Au Maroc.” <https://www.facebook.com/DELEGATIONUEauMaroc> [accessed on 20/07/2014].
- . 2014d. “European Union in Egypt.” <https://www.facebook.com/EuDelegationEgypt> [accessed on 20/07/2014].
- . 2014e. “Europe Union in Israel.” <https://www.facebook.com/Europe.in.Israel> [accessed on 20/07/2014].
- Socialbakers. 2013. “Engagement Rate: A Metric You Can Count On.” <http://www.socialbakers.com/blog/1427-engagement-rate-a-metric-you-can-count-on> [accessed on 10/08/2014].
- The World Bank. 2014. “Internet Users (per 100 People).” <http://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2> [accessed on 19/8/2014].
- Twitter. 2014a. “UE Au Maroc.” https://twitter.com/UE_au_Maroc [accessed on 10/06/2014].
- . 2014b. “EU in Israel.” <https://twitter.com/EUinIsrael> [accessed on 10/06/2013].
- . 2014c. “EU External Action.” https://twitter.com/eu_eas [accessed on 10/06/2013].
- . 2014d. “European Commission.” https://twitter.com/EU_Commission [accessed on 10/06/2014].
- . 2014e. “EU and Palestinians.” <https://twitter.com/EUpalestinians> [accessed on 10/06/2014].

נספח 1 : פרסום בעמוד הפייסבוק של המשלחת לישראל לרגל יום האישה הבינ"ל מה-8/3/14

European Union in Israel changed their cover photo.
March 8

Catherine Ashton, the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy and Vice-President of the Commission, made today the following statement: "Today, on International Women's Day, we celebrate the real transformation the world has witnessed in women's rights, thanks both to individual achievements and our common participation in political life. Women have made great advances, but there is still a long way to go to achieve a world free from gender-based discrimination. Equal access to education and health services and the chance to become a full participant in political life is everyone's right and an essential ingredient of democracy. Long-term stability and development can only be achieved if violence and discrimination against women are addressed.

The European Union remains committed to the promotion of gender equality and the empowerment of women. About 200 projects and initiatives are currently funded by the EU around the world which aim to help women benefit from education and healthcare, to work and live free from violence and discrimination and to assume their rightful place in society. The rights of all women and girls are a universal priority for the EU and this is reflected in the current discussions on the post-2015 framework for poverty eradication and sustainable development.

Where women prosper, societies prosper; where women suffer, so do the societies they live in. I have had the privilege of meeting many inspiring women who through their hard work and sacrifices have played an extraordinary role in the history of their countries. Today I pay tribute to these women, whose courage and determination pave the way for future generations."

נספח 2 : פרסום בעמוד הפייסבוק של המשלחת למצרים לרגל יום האישה הבינ"ל מה-9/3/14

European Union in Egypt shared **European Commission - Humanitarian Aid & Civil Protection (ECHO)'s photo**.
March 9

Have a great weekend and a happy International Women's Day tomorrow! If you're looking for an overview of some great stories of empowering women and ensuring they receive tailored humanitarian day, check out this blog: <http://blogs.ec.europa.eu/echo-action/women-in-humanitarian-crises-a-tribute-on-international-womens-day/#more-2041>

נספח 3: פרסום בעמוד הפייסבוק של המשלחת לרשי"פ לרגל יום האישה הבינ"ל מה-8/3/14

European Union and the Palestinians
March 8

We wish you a Happy Women's Day! Equality for women is progress for all - Celebrating Women's Day 2014 "Today, on International Women's Day, we celebrate the real transformation the world has witnessed in women's rights, thanks both to individual achievements and our common participation in political life" – Catherine #Ashton #WomensDay #EU #UN More <http://bit.ly/1k2KeOd>

נספח 4: פרסומים בעמוד הפייסבוק של המשלחת למצרים ביום זכויות האדם הבינ"ל מה-10/12/12

European Union in Egypt
December 10, 2012

Today is the International Human Rights Day: "Standing up for Human Rights, democracy and the rule of law is the silver thread that runs through EU external relations."

Here you can find the entire Declaration by High Representative Catherine Ashton on behalf of the European Union! http://eeas.europa.eu/delegations/vietnam/documents/press_corner/2012/20121210_hr_en.pdf

European Union in Egypt
December 10, 2012

On human rights day don't point fingers – join hands
By Stavros Lambrinidis (European Union Special Representative for Human Rights)

في يوم حقوق الإنسان دعونا لا نتبادل الاتهامات بل دعونا نضع أيدينا سوياً

נספח 5: פרסום בעמוד הפייסבוק של המשלחת לישראל ביום זכויות האדם הבינ"ל מה-16/12/13

European Union in Israel
December 16, 2013

משלחת האיחוד האירופי בישראל ציינה את יום זכויות האדם הבינלאומי ב-10 בדצמבר בקבלת פנים שאירחה יחד עם מרכז מינרבה לזכויות האדם באוניברסיטה העברית בירושלים. באירוע הושם דגש על פרויקט חשוב המבוצע על ידי מרכז מינרבה בשיתוף עם משרד המשפטים ומשרד החוץ, בתמיכת האיחוד האירופי ומכספי ה-EIDHR (European Instrument for Democracy and Human Rights). באירוע הודגשה החשיבות של הגברת שיתוף הפעולה בין הממשלה, החברה האזרחית והאקדמיה להפגמת מחויבויותיה של ישראל בתחום זכויות האדם מכוח האמנות הבינלאומיות שהיא חתומה עליהן.

ראש משלחת האיחוד האירופי, השגריר המיועד לארס פאבורג-אנדרסן הדגיש כמה חשוב שאירופה וישראל יצינו את היום הזה ביחד: "מאחר שאנחנו, באירופה ובישראל, מאמינים כי זכויות אדם הן, למעשה, אוניברסליות – בעולם הלוקה עדיין לעתים קרובות מדי באי-כיבוד זכויות אדם – תמיד סברנו שהיחסים בין האיחוד האירופי וישראל, ככאלה המבוססים על מחויבותנו לערכים משותפים, יכולים להמשיך ולשמש כזר לשינוי כלל-עולמי.

האחריות העיקרית לקיום זכויות האדם שייכת למדינות. אנחנו מברכים על החלטתה של ישראל להשתתף בהליך הביקורת הבינלאומית התקופתית בחודש אוקטובר האחרון ולשוב לשתף פעולה עם המועצה לזכויות אדם של האו"ם ועם משרד הנציב העליון לזכויות אדם של האו"ם. ישראל יכולה להמשיך לסמוך על האיחוד האירופי כשותף חזק בתוך האו"ם. בטוחני שנכוננו לנו עוד הזדמנויות רבות לפעול יחדיו בתוך האו"ם.

אף על פי כן, לחברה האזרחית שמור תפקיד בעל חשיבות אדירה. חברה אזרחית פעילה ונמרצת ודיאלוג מוגבר בין ארגונים לא-ממשלתיים לממשלה ממשיכים להיות מרכיב מפתח בהגנה על זכויות אדם, דמוקרטיה ושלטון החוק. לפיכך, קידום אפקטיבי של זכויות אדם מותנה בעבודה משותפת שלנו ובחלוקת האחריות בינינו לקידומן ולהגנה עליהן. האיחוד האירופי ותכניותיו, ה-EIDHR וה-Civil Society Facility, תומכים בפרויקטים רבים בתחומים שונים, שכולם תורמים תרומה חיונית לשמירה על כבוד האדם. אני שמח שרבים כל כך מבין שותפינו התאספו כאן היום, ואני מבקש לשבח את כל הנוכחים על חלקם בקידום הערכים המשותפים לכל מי שהתקבצו כאן היום".

The European Union Delegation in Israel commemorated the International Human Rights Day on 10 December with a reception that it hosted together with the Minerva Center for Human Rights at the Hebrew University of Jerusalem. The event highlighted an important project that is undertaken by the Minerva Center in cooperation with the ministries of Justice and Foreign Affairs, with EU support and funds from the European Instrument for Democracy and Human Rights (EIDHR). The event underlined the importance of enhancing cooperation between government, civil society and academia in the internalization of Israel's international human rights treaty commitments.

For more details http://eeas.europa.eu/delegations/israel/press_corner/all_news/news/2013/20131213_02_en.htm

נספח 6: פרסומים בפייסבוק ובטוויטר של המשלחת למצרים לציון יום זכויות האדם הבינ"ל.

European Union and the Palestinians changed their cover photo.

December 10, 2013 · Edited

HR declaration on behalf of the EU on the Human Rights Day, 10 December 2013

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/140001.pdf

European Union and the Palestinians December 10, 2013

Human Rights and Social Media in Palestine - Debate (21 photos)

ندوة بعنوان حقوق الإنسان والإعلام الاجتماعي في فلسطين
عقدت الندوة في جامعة بيرزيت اليوم ما بين الساعة 10-12 ظهرا

On the occasion of Human Rights Day, the EU, Journalists without Border, Musawa and Birzeit university organized a debate on the role of social media in promoting human rights in Palestine.

European Union and the Palestinians. December 8, 2013

EU & Journalists without Borders - Volunteering work- Yasooof

EU & Journalists without Borders - Volunteering work- Yasooof and Qana Valley

يوم عمل تطوعي في ياسوف وجولة تعريفية بوادي قانا نظمت مؤسسة "إعلاميون بلا حدود" بالتعاون مع "الإتحاد الأوروبي" اليوم الجمعة، يوماً تطوعياً في قرية ياسوف بسلفيت، وجاء اليوم ضمن فعاليات مشروع "فلسطين الجميلة" الذي يستهدف المناطق السياحية المهمشة، لتسليط الضوء عليها إعلامياً، والقيام بأعمال ترميم وإصلاح، بمشاركة 60 طالب وطالبة إعلام من مختلف جامعات الضفة الغربية، وتضمن اليوم التطوعي جولة سياحية تعريفية للمتطوعين في البلدة القديمة بياسوف ومعالمها ومنطقة البساتين وبنابيع المياه وبساتين الرمان، واستمعوا إلى شرح مفصل عن القرية ومعالمها وتاريخها واحتياجاتها.

مدير عام مؤسسة "إعلاميون بلا حدود" شادي زماعره، أوضح أن زيارة الأماكن السياحية في القرى المهمشة تأتي في إطار تشجيع طلبية الإعلام على الكتابة عن المناطق الجميلة المهمشة لتسليط الضوء عليها، وإتاحة الفرصة لهم بممارسة العمل الصحفي الميداني، وأضاف أن قرية ياسوف تعاني كباقي القرى الفلسطينية من حصار واستيطان وقلة إهتمام، خاصة وأن بها بلدة قديمة جداً مهمة وبحاجة إلى إعادة ترميم وتوعية للسكان المحليين بأهمية هذا الإرث العمراني الهام.

من جهته، رغب حافظ عبد الحلیم رئيس مجلس قروي ياسوف بالمتطوعين وشكر الاتحاد الأوروبي ومؤسسة إعلاميون بلا حدود على المساعدة في استكمال تجميل منطقة البساتين التي تعد من أجمل مناطق محافظة سلفيت، واستعرض عبد الحلیم تاريخ القرية وأهمية كمدخل لمحافظة سلفيت ووجود العديد من عيون الماء فيها.

وشارك في اليوم التطوعي عدد من الصحفيين حيث أشادوا بدور مؤسسة إعلاميون بلا حدود ودورها في صقل شخصية الطالب وتنمية مواهبه الإعلامية وفتح المجالات أمامهم بخلق عمل ميداني للتدريب على الكتابة الصحفية والإعلامية.

وقالت الطالبة مها عطاري من جامعة بيرزيت أن إعلاميون بلا حدود فتحت لهم الفرصة في نشاطاتها هذه التعرف على زملائهم من مختلف الجامعات إضافة إلى مجال للعمل الميداني الذي يعد الخصلة الأهم في حياة أي طالب إعلام، وأشادت العطاري باستهداف المناطق وخصوصيتها مشيرة إلى أن غالبية المشاركين لا يعرفون هذه المناطق.

وعقب زيارة قرية ياسوف توجه المتطوعين إلى وادي قانا قرب قرية دير استيا بجولة استمرت لثلاث ساعات سيراً على الأقدام حيث تعرفوا على واقع المحمية الطبيعية واستهدفوها من قبل الاحتلال وواقع الزراعة فيها.

EU and Palestinians @EUpalestinians 10/12.

I posted 21 photos on Facebook in the album "Human Rights and Social Media in Palestine - Debate" fb.me/6zHjINmWX

EU and Palestinians @EUpalestinians 10/12.

اليوم الثلاثاء في جامعة بيرزيت ما بين الساعة 10:00 صباحاً وحتى الساعة 12:00 ظهرًا في مبنى سعيد خوري لدراسات fb.me/6CrcCnVo ...

נספח 7: פרסומים נבחרים מחשבון הטוויטר של המשלחת לרש"פ במהלך מבצע "צוק איתן"

1.7: פרסום מה-1/8/14

EU and Palestinians @EUpalestinians. Aug 1

#EUPAL , #EU :On the shelling of an #UNRWA school and a market in #Gaza "We condemn the shelling of an UNRWA... <http://fb.me/3gEDDTZJ9>

2.7: פרסום מה-2/8/14

EU and Palestinians @EUpalestinians. Aug 2

#EUPAL , #EU : On humanitarian truce in the #Gaza Strip "We deeply regret that the announced 72-hour... <http://fb.me/6H8IKKmqX>

3.7: פרסום מה-17/7/14

EU and Palestinians @EUpalestinians - Jul 17

#EUPAL, #EU, #GAZA: #European Council conclusions on Gaza -The European Council is following with great concern... <http://fb.me/6DNdluPBw>

נספח 8: פרסומים בעמוד הפייסבוק של המשלחת לרש"פ בנושא דמוקרטיה ושלטון החוק

European Union and the Palestinians. February 2

"THROUGH CHILDREN'S EYES" - Hundreds of Palestinian children from Bethlehem, Hebron, Ramallah and Jericho learned about the importance of dialogue, democracy, reconciliation and non-violence through a special education theatre play produced by the EU Partnership for Peace programme. Students gave their own interpretation of the play through their own words and drawings. The students' thoughts will be collected in a small booklet and distributed across Palestinian schools in the coming months! And through our Facebook page!

"من خلال عيون الأطفال" – تعلم المئات من أطفال بيت لحم والخليل و رام الله و أريحا عن أهمية الحوار والديمقراطية والمصالحة واللاعنف من خلال عرض مسرحي تعليمي تم عرضه بدعم من برنامج الشراكة من أجل السلام الممول من الاتحاد الأوروبي. شارك الطلبة بأرائهم حول هذه المواضيع بكلماتهم ورسوماتهم حيث سيتم جمعها في كتيب ليوزع لاحقا على مدارس فلسطينية مختلفة و عبر صفحتنا على الفيسبوك.

European Union and the Palestinians .April 10

#EU , #EUPAL , #Ramallah Launching Event "Performing Arts Program" A Pathway Towards Self Expression and Democracy Project funded by the European Union

حفل إطلاق " برنامج الفنون الأدائية السبيل نحو حرية التعبير عن الذات والديموقراطية مشروع ممول من الإتحاد الأوروبي.

נספח 9: פרסומים בעמוד הפייסבוק של המשלחת למצרים בנושא דמוקרטיה ושלטון החוק

European Union in Egypt shared [European Commission - Development & Cooperation - EuropeAid's photo](#).

November 7, 2012

Remarks of Commissioner Štefan Füle: a renewed European Neighbourhood Policy "It will be very important for partners to keep up the momentum of reform, and for the EU to support this momentum effectively, so that we can move closer and closer to the vision of the ENP: of a strong partnership between the EU and its neighbours for democracy, security and shared prosperity".

European Union in Egypt

April 26, 2013

As much as anywhere in Europe, the recent history of the western Balkans has been written in blood. From its role in igniting the First World War, via the occupation and resistance of World War II, and to the battles and barbarity that followed the breakup of Yugoslavia, the people of the region have suffered enough.

Last Friday, Ivica Dacic and Hashim Thaci decided to do things differently. After six months of direct talks, the prime ministers of Serbia and Kosovo agreed to normalize relations.

They set out a range of practical steps that should help their people to banish fear, enhance prosperity and play a full role as members of the European family.

We must not exaggerate. This is not the end of the road. It is a fork in the road, and last week two brave men chose the route marked peace.

That was not the outcome that many people expected six months ago when I brought Mr. Thaci and Mr. Dacic together in my office in Brussels. They had never met.

For years my office had brokered technical discussions about day-to-day issues such as what precisely should happen at the border between Serbia and Kosovo. These talks had

reached the point where political impetus was needed, and this meant engaging the two prime ministers.

On the afternoon of Oct. 19, Mr. Thaci and Mr. Dacic entered my office in the newly opened headquarters of the European External Action Service. Neither was sure how news of the meeting would be received back home. When our photographer took a single picture of the two men together, I held on to it until the two prime ministers were comfortable for it to be released.

Their task was to find a way to help tens of thousands of Kosovar Serbs living in the north of Kosovo. Much has been written about the history of the dispute. The question was how to end it.

That first meeting lasted just one hour. Its purpose was not to settle differences but to see whether the time was ripe for a sustained dialogue. I thought there was. More importantly, so did they.

Nine more meetings followed. They were sometimes long, up to 14 hours, often detailed, and sometimes tense. At different times, I invited deputy prime ministers and others from both sides to join. An agreement would stick only if it was endorsed by broad coalitions in both Serbia and Kosovo.

In the end, both sides did find common ground on the level of autonomy the Kosovar Serbs should enjoy. Back in Belgrade and Pristina their agreement was welcomed across the political spectrum.

Much remains to be done to implement the agreement on the ground. Nevertheless, I think it is possible to reflect on the four big lessons we have learned from the past six months.

- Brave leadership is vital if lasting change is to be achieved. The normal condition of politics is to exploit dividing lines and incite differences. The demand of peacemaking is to seek common ground and design a shared future. Over the past six months I have seen men from both Belgrade and Pristina evolve from politicians into peacemakers. They knew they were taking risks but, to their great credit, they were not deterred.

- Today's Europe — indeed, much of today's world — is untidy. We have multiple identities that do not always fit easily into simple 19th-century notions of the nation state. One of the great challenges in so many of today's disputes is to acknowledge the untidiness and help people with different identities to find ways to share the same space in a spirit of mutual respect. Then we have a chance to grasp the real prize: the celebration of our glorious diversity.

- The European Union can make a big difference. It is a great experiment in making diversity work for the benefit of us all. Yes, it has its faults. It is currently facing tough economic challenges. But overall it works. That is why the peoples of Eastern Europe wanted to join as soon as they freed themselves from Soviet domination. Now Serbia and Kosovo want to join. Last week's agreement has started a process that will enable them to do so.

- Hard power — economic muscle and sometimes military force — has its place, but soft power has a big role to play. The E.U. continues to attract new members not just because it supports trade, jobs and investment, but because it stands for values, such as freedom and democracy, that inspire people round the world. Hard power invites calculation; soft power rewards imagination. What Ivica Dacic and Hashim Thaci showed when they came to my office was they had the courage to imagine a better future for their peoples. Here, then, is my hope. (I stress "hope": It is not yet a certainty.) For the past hundred years the western Balkans have been known as a cradle of war. From now on, may it be known as a cradle of peace. Catherine Ashton is the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy. A version of this op-ed appeared in print on April 26, 2013, in *The International Herald Tribune*.

Table of Contents

List of Tables and Figures	V
Abbreviations	V
Introduction	1
Chapter 1 – The EU and the World Outside, a Normative Actor in the International Arena? ..	6
1.a. Europe and the World – The Foreign Policy of the European Union	6
1.a.i. The European Foreign Policy – Make-Up and Implementation.....	6
1.a.ii. The European Foreign Policy as a Meta-Narrative	9
1.b. To Lead By Example – Normative Power Europe	12
1.b.i. From Normative Gaps to Reality Construction – The Current State of Discussion	14
1.b.ii. Identities and Knowledge Structures – Normative Power and Constructivism	18
1.b.iii. Europeanization of the Political Culture? Normative Power in a Global World	22
1.c. Europe as a Brand? Normative Power and Public Diplomacy.....	28
1.c.i. What is Public Diplomacy?	28
Chapter 2 – Tweet, Share & Engage – Public Diplomacy in the Information Age	30
2.a. Knowledge is Power – Changes to the Power Relations in the Information Age	31
2.a.i. The Keyboard is Mightier than the Sword? The New Communication Reality	32
2.a.ii. Direct and Connected – A New Form of Communicating?.....	33
2.a.iii. Global Communication and Local Resistance – Glocalization in the Information Age	34
2.b. Public Diplomacy in the Information Age – The New Public Diplomacy.....	36
2.b.i. PD 2.0 - Public Diplomacy and Social Media	38
2.b.ii. Normative Power Europe 2.0? Normative Power and Social Media.....	40
Chapter 3 – Relations of the EU and Southern Mediterranean Countries, Historical Review.	46
3.a. Club Med? The EU and the Countries of the Southern Mediterranean.....	46
3.a.i. EU-Israel Relations	47
3.a.ii. EU-Palestinian Authority Relations	48
3.a.iii. EU-Egypt Relations	50
3.a.iiii. EU-Morocco Relations.....	51
3.a.iv. EU-Tunisia Relations	52
3.b. Democracy, Human Rights & Peace -Normative Aspects in the EU-Mediterranean Relations ..	54
3.b.i. Normative Aspects: Human Rights and Democracy	54
3.b.ii. Normative Aspects: Peace and the Israeli-Palestinian Conflict	57
Chapter 4 – The Online Brand – Analysis of the Online Construction of the EU Identity.....	60
4.a. Cybersecurity Strategy of the European Union.....	61
4.b. The Normative Brand – Analysis of EEAS Delegations on Social Media.....	65
4.a.i. Human Rights.....	65
4.a.ii. Democracy and the Rule of Law	69
4.b. Level of Engagement - Quantitative Analysis	73
4.b.i. Calculating the Level of Engagement	74
Chapter 5 – Discussion and Conclusions.....	79
Conclusion	82
Bibliography.....	85
Appendixes.....	91

Abstract

The rising power of social media undermines the power of the traditional political actors and their ability to act in the international arena, an arena in which it is customary to see the European Union (EU) as a normative actor. The EU seeks to project outwardly a self-image which is based on its core normative values, such as democracy, rule of law and the rights of person, in order to position himself as a social-political-moral role model. The EU uses its public diplomacy tools and "force of attraction" of its normative power to win the hearts and minds of public opinion, in countries in which it operates, so he may operate successfully in the world.

In the New media reality, the attempt to win public opinion is becoming more difficult because social media and the internet are enhancing the power of individuals and groups who are using social media in a way which challenge the traditional political actors' persuasion efforts. The so-called "Facebook and Twitter Revolutions", such as the revolutions of the "Arab Spring" and the economic protests of 2011, are testimony not only to empowerment of individuals and a rise in glocal resistance, but also for the need of traditional international actors to change their ways of thinking and operating so they could cope successfully with the power of social media.

The EU is a smart and reflexive actor operating to maximize its power in the international arena, is now facing the demand to response to changes set by social media and to adopt himself to them. The EU seeks to harness the power of social media and incorporate it in its public diplomacy policy, in its relations with countries of the southern Mediterranean basin. The EU's relations with the countries of the southern Mediterranean were always an interesting case-study for the EUs normative power, its identity and role in the international arena, since they have been used as the first study case of the European foreign policy, in regards to the Barcelona process and earlier foreign policies of the EU. The status of the Union has suffered a severe blow in light of the recent unrest in the region and it appears that the level of disappointment and Euro-skepticism among citizens in countries such as Egypt, Israel, Tunisia and Morocco is on the rise. In light of the Unions failure to promote democratic reforms, its support of authoritarian regimes and the failure of the peace process in the region, the EUs status among the general public in these countries was damaged and it is faced with a negative self-image and lack of legitimacy in the eyes of the public. The Unions Leaders have chosen to see in the current political instability as an opportunity to establish a new dialogue in order to improve the status and image of the EU among the public, and therefore they increase their public diplomacy efforts in the region, through delegations representatives of the European External Action Service (EEAS).

In light of the new media reality, the EU is required to change the way it uses his normative power and in particular the "marketing efforts" of his normative image through social media. The use of online social networks as a tool of protest and political organization means that there is a need, among other things, to change the form of communicating between the politicians and the people, between the EU and citizens. One of the messages of the above mentioned revolutions to the political establishment is that they should "speak directly to the people", that is it would be wise of them to utilize the social media in order to establish a "direct and connected" channel of communication with the people (as opposed or in addition to regular communication

which is directed "at the people"). It's a change in the form of communication of the EU with citizens in third countries, a transformation from a one-way communication in which the public is perceived as a passive target for political messages, to a multi-directional form of communication, without external censorship and in which the audience is an active part of the communicative network.

If the EU wishes to establish long-term relations with the citizens of the southern Mediterranean, it is required of him to change the way he engages with those audiences. This means not only a new approach to the public diplomacy policies of the Union in the area, but also a different perception of the balance of power and the EU's ability to act in the area through its normative power. This new reality raises several questions: What are the effects of social media and the information age on the EU's normative power and the way in which it acts as an international actor? What is the impact of social media on the public diplomacy efforts of the EU, in the southern Mediterranean countries? Is the EU using its normative power, as part of its public diplomacy efforts, in social media effectively?

Many researchers have sought to examine how new media challenges the power and the ability to act and of the traditional international political actors, in an attempt to identify and explain the changes in the international arena and political power relations following the information revolution and the spread of the Internet. This study offers an analysis designed to examine and explain how the EU, as a normative actor adapts to the new media reality. In this study I will offer two new concepts to describe the phenomenon; "direct and connected", which describes the new channel of communication the political actors need to establish in order to operate successfully in a world where social media is changing the rules of the IR "game" and power relations, and "Normative Power Europe 2.0" (2.0 NPE), which describes the way in which the European Union is trying to adjust the use of its normative power to the era of the new media. Using these terms I will analyze public diplomacy activities of the union EEAS delegations in social networks, in order to answer the questions above.

My Work will examine the online activities of the EEAS delegations in two major social networks; Facebook and Twitter. The Examination of the online activity will focus on five case studies: Israel, Egypt, Morocco, Tunisia and the Palestinian Authority. Analysis of the online activity of these delegations is designed to test the EU's attempts to form a "direct and connected" channel of communication with the citizens of those countries, as part of its attempt to adapt to the new media reality. This paper will argue that the EU seeks to establish and promote a "normative self-brand", as part of its online public diplomacy efforts, in which the EEAS delegations activates indicates to us of a much deeper and wider process. In the era of new media the rules and power relations have changed, the virtual world is gaining strength and has become an prominent arena, so much so that actors who wish to operate successfully in the world must conform to the laws of the media new, and particularly to modify their public diplomacy efforts to the new "direct and connected" form of communication with the public. Due to that, my main argument is that the EU seeks to adapt its self and the way in which it uses its normative power to the new media reality under the framework of "Normative Power Europe 2.0". Examining the publication of EEAS delegations in social networks, will shed light not only on the virtual relations of the EU with the countries of the southern Mediterranean, but also on the way in which the EU tries to act, promote and adapt itself to the new reality, while relying on its normative power resources.

BEN- GURION UNIVERSITY OF THE NEGEV
THE FACULTY OF HUMINITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICS & GOVERNMENT

**Normative Power 2.0 – Influences of the New Media and Information
Age on the European Union as a Normative Actor in its Relations
with the States of the Southern Mediterranean**

THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE
MASTER OF ARTS DEGREE (M.A)

Or Blan

UNDER THE SUPERVISION OF: Dr. Sharon Pardo

December, 2014